

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HÜLYA DEMİR & RIDVAN AKAR

İstanbul'un SON Sürgünleri

İ L E T İ Ş İ M

1964'te
Rumların
sınırdışı
edilmesi

HÜLYA DEMİR, 1966'da doğdu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. İnsan Hakları Derneği Azınlık Haklarını İzleme Komisyonu üyesi olan yazar yaşamını gazetecilik yaparak kazanıyor.

RİDVAN AKAR, 1961'de doğdu. G.Ü.İ.İ.B.F'de lisans, İ.Ü.İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde yüksek lisans yaptı. Halen aynı fakültede "Bölgesel Kalkınma Politikaları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği" konulu doktora tezini hazırlıyor. Yazarın daha önce yayınlanmış *Varlık Vergisi*, *Tek Parti Döneminde Azınlık Karşısı Politika Örneği* adlı kitabı bulunuyor. Yaşamını gazetecilik yaparak kazanıyor.

İletişim Yayınları 298 • Tarih-Politika Dizisi 8
ISBN 975-470-441-4

1. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Temmuz 1994
2. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Ağustos 1994
3. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Ekim 1994

KAPAK Ümit Kıvanç
KAPAK RESMİ UPI/ Milliyet arşivi
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Filiz Burhan
DÜZELTİ Yetvart Danzıkıyan
KAPAK BASKISI Ayhan Matbaası
İC BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 34400 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 516 22 60-61-62 • Fax: 516 12 58

HÜLYA DEMİR / RIDVAN AKAR

İstanbul'un Son Sürgünleri

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

Giriş	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
1964 Yılında Kıbrıs Olayları ve İnönü Hükümetinin Politik Açmazları	17
<i>İnönü Hükümetinin Çaresizliği</i>	18
İKİNCİ BÖLÜM	
Rumların Sınırdışı Edilmesi Kararından Önceki Gelişmeler	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
1930 Anlaşmasının Feshi	39
<i>1930 Anlaşmasının Özellikleri Neydi?</i>	42
<i>1930 Anlaşmasının İptali Nasıl Yorumlandı?</i>	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Rumların Sınırdışı Edilmesi	63
<i>Sınırdışı Kararı Uygulanmaya Başlıyor</i>	63
<i>İlk Uygulama: Hileli Sınırdışı</i>	64
<i>Kalanlar Ne Düşünüyordu?</i>	100
<i>Ve Gidenler</i>	110
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Rumlar Dört Bir Yandan Kuşatılıyor	119
<i>Patrikhane Topun Ağzında</i>	120
<i>Patrikhane ve Rum Azınlığa Karşı İkinci Perde: 1965</i>	123

<i>Rum Okullarına Baskılar</i>	142
<i>Son Hedef: İmröz ve Bozcaada</i>	148
ALTINCI BÖLÜM	
Rumlar Değil Ama Malları Sahiplerine Geri Dönüyor	155
<i>1964'den Günümüze Rum Malları ve 1964 Kararnamesi'nin</i> <i>Türk-Yunan İlişkilerine Etkileri</i>	157
<i>1964'den Davos'a Rum Malları</i>	158
<i>Davos Zirvesi</i>	163
EKLER	
Belgesel Tanıklıklar	171
<i>"Buraya Geldikten Sonra İçimizden</i> <i>Bazıları İntihar Etti"</i>	175
<i>"Anneme Eşyalarını Verirken Defterdar Ağlayarak</i> <i>'Madam Sizi Çok Arayacağız' Dedi"</i>	181
<i>"Sınırdışı Edildiğimizi Yazan Kırmızı Mühürlü</i> <i>Zarfı Almayanları Hücrede Tutuyorlardı"</i>	187
<i>"Amacımız Rumları Sıkıştırmaktı"</i>	193
<i>"İnönü'ye Maalesef Karşı Çıkamadık"</i>	201
Türk-Yunan İlişkilerine "Aykırı" Bir Giriş	205
<i>Anadolu'da Rumlar Yaşardı</i>	205
<i>"Yunan Gavuru" ve "Barbar Türk"</i>	208
<i>Ve Geldiğimiz Nokta</i>	213
Bu Kadar Yakın ve Bu Kadar Uzak	221
Kaynakça	225

Gidenlere...

Giriş

Üstünü örtemeyeceğiniz, yaşanmışlıkları yok sayamayacağınız ve doğal olarak değiştiremeyeceğiniz tek şey *Tarihtir*. Bu öyle bir gerçekliktir ki, ‘resmi tarih’in belirlemeleri, dayatmaları bile ancak bir yere kadar etkili olabilir ve er ya da geç, tarih karşısında aciz kalır.

Tarihin bu gücü karşısında tarihçiye tek bir görev düşüyor; Geçmişi bugüne ve geleceğe “yansız” ve “doğru” bir biçimde aktarmak.

Tarihin radyoaktif etkisi var. Hiç ummadığınız ve bitti sandığınız bir zamanda etkisini gösteriyor ve o günlere geri götürüyor. İnsanoğluna tek bir seçenek bırakıyor: Gerçekliğe teslim olmak. Tarihe yanlış ve çarpıtarak bakmak patalojik bozukluklara yolaçıyor. Tarihte yaşanan çarpıklıkların ürünü olan kimi olaylar ‘ilk günkü teşhisin’ ya da sonraki yıllardaki “tedavinin” yanlışlığı nedeniyle günümüzde bambaşka mecralarda kendini gösteriyor.

Tarih: 23 Eylül 1993, yer: Monaco, sahnede Türkiye’nin ilk ve gerçek “esas kızı” Başbakan Tansu Çiller var. Davetlileri 2000 yılı olimpiyatlarının İstanbul’da yapılmasına ikna etmek için

konuşma yapıyor. İstanbul'un değişik din ve kültürlerin harmanlandığı bir hoşgörü cenneti olduğunu söylüyor.

Konuşma bittiğinde sahneye Alman gazeteci çıkıyor. "1964 yılında sınırdışı ettiğiniz Rumların evlerini, eşyalarını ve bankalardaki paralarını hâlâ sahiplerine iade bile etmediniz. Bu konuda ne yapacaksınız?" deyiveriyor.* Tansu Çiller hazırlıksız yakalanmıştır. Belki de hiç anımsamadığı bu tarih ile ilgili olarak 'her derde deva' yanıtı veriyor. "Gereken yapılacaktır." Kimsecikler inanmıyor... Ne kadar unut(tur)mak istense de tarih bir kez daha bugünü teslim alıyor.

Cumhuriyet yılları boyunca devletin temel hedeflerinden birini "Türklük şuuru" olarak tanımlanan milliyetçiliğin vatandaşlar arasında yaygınlaşması oluşturdu. Osmanlı'nın mirasçısı Türkiye'nin Türklerden oluşan bir ulus-devlete evrilmesi için bu şuurun resmî tarih ile desteklenmesi olmazsa olmaz koşulu. Ancak Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların 'etkisizleştirilmesi' de gerekiyordu. Ekonomik gücü elinde bulundurmaları ve bu nedenle de Türk burjuvazisinin batıya açılan penceresi olmaları onları hedef haline getiriyordu. Böylece devlet onların zenginlikleriyle, etnik kimlikleri arasında kurduğu analogi ile azınlıklara karşı uyguladığı politikaları halkın gözünde meşru kılma politikası gütmüş ve bunda da bir ölçüde başarılı olmuştur.

İstanbul Rumlarının 30 yıl önce kovulmaları işte bu yaklaşımın ürünüdür.

Biz bu çalışmayla, resmî tarihin Türkiye eşittir Türkler şeklinde formüle edilen yaklaşımını sorgulamayı amaçlıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa tarihi içinde Türk olmayanlara yönelik politikalardan en çok etkilenenler Kürtler ve Müslüman olmayan azınlıklar oldu.

Kürtler tarafından Cumhuriyet yıllarında gerçekleştirilen

(*) Doğan Yalçın, "Türkiye Kepenklerini indirmiş," *Milliyet*, 26 Eylül 1993

irili, ufaklı bir çok silahlı ayaklanmada amaç, ulusal ya da dinsel olsun Türkiye, toprak bütünlüğünü koruma amacıyla hareket ettiğini açıkladı. Bir devletin/ulusun silahlı direnişi varlığını koruma ile gerekçelendirmesi mümkündür, ancak Müslüman olmayan azınlıklar resmî tarihin de kabul ettiği gibi Cumhuriyet yılları boyunca devlete karşı hiçbir silahlı girişimde bulunmadılar. Ancak onlar gerek demografik, gerekse kültürel, dinsel ve dilleri ile ilgili pek çok sorunla karşılaştılar.

Paradoksal olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık nedeni ve seneti sayılan Lozan Anlaşması hükümleri ihlal edilerek gerçekleştirilen bu politikalar sonunda, Lozan'ın demokratik içeriği de tartışılır hale geldi.

Cumhuriyet yılları boyunca Müslüman olmayan azınlıklara karşı uygulanan politikalarda dört önemli kırılma noktası bulunuyor. Bunlardan ilki, Türk ve Yunan azınlıkların mübadelesi anlaşmasıyla yaklaşık 1.5 milyon insanın yer değiştirmesi oldu. Bu yakın tarihin en büyük göç hareketlerinden biriydi.

İkincisi ise, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ticaretin Türkleştirilmesi ve gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi amacıyla uygulanan Varlık Vergisidir. Dönemin ırkçı ideolojilerinden izler taşıyan bu verginin başlıca hedefi Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşlar oldu.

Azınlıklara karşı yapılan en açık saldırı 6/7 Eylül 1955'te yapıldı. 3 binin üzerinde ev ve işyeri devlet tarafından düzenlenen provakasyonla yağmalandı.

Son olarak, 1964'de Kıbrıs olaylarıyla başlayan ve Rumların sınırdışı edilmeleriyle süregelen bir devlet politikası uygulandı. Bu sürecin en önemli ayaklarından birini de İmroz ve Bozcaada'nın Türkleştirilmesi operasyonu izledi.

Aradan henüz 30 yıl geçmiş olmasına karşın en az bilineni ve toplumu en az etkileyeni bu sonuncusu oldu. Halbuki 'Rum malları' olarak bilinen ve Yunan uyruklu Rumların gayri-

menkullerine el konulmasına yolaçan politikanın izleri bugün bile sürüyor.

Yaklaşık 30-40 bin Rum'un Türkiye'yi terk etmesi ve bütün mallarına el konulmasıyla sonuçlanan bu politikanın Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hemen hemen hiç anımsanmaması gerçekten çok düşündürücü. Özellikle de resmî tarih yazımına karşı çıkan sol çevrelere bakıldığında hemen hiçbir yazarın bu konuya değinmemesi dikkati çekiyor.

Dönemin “solda” bilinen yazarları arasında Çetin Altan ve İlhan Selçuk gibi önde gelen isimler bu uygulamayı görmezden gelirken, Doğan Avcıoğlu'nun yönetimindeki *Yön* ve Mehmet Ali Aybar'ın yönettiği, *Sosyal Adalet* gibi dergiler de Rumların sınırdışı edilmeleriyle ilgili olarak haber ve yorum yazmaktan kaçındılar. Hatta İttihatçı geleneğin temsilcisi olan *Yön Dergisi*'nin bu süreçte Kıbrıs Sorunu ve Patrikhane ile ilgili yaptığı yorumlar, devletin politikalarıyla benzerlikler oluştuyordu.

Aynı ‘hafıza kaybı’ dönemin tarihini yazan araştırmacılar ve anılarını yazan kişilerde de görüldü. Hatta Türk-Yunan kardeşliği için saygın çalışmalarıyla anılacak olan yazar Asım Bezirci, *Türk-Yunan Dostluk ve Barışı* adlı kitabında iki ülke ilişkileri tarihine ilişkin yıllar itibarıyla bir kronoloji yaparken, 1964’de Rumların sınırdışı edilmelerine hiç değinmedi. Bizans’tan itibaren Türklerin tarihini araştıran *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* adlı çalışmasıyla bilinen Rum kökenli Stefanos Yerasimos da o çalışmadaki tüm titizliğe karşın ‘yaşadığı’ bu olaya kitabında yer vermedi. Keza Cüneyt Arcayürek ve Metin Toker bu döneme ve İnönü’ye ilişkin anı inceleme kitaplarında da bu konuya değinmediler.*

(*) Arcayürek, Cüneyt, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar* (1960-1965), 1985; Toker, Metin, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları-Inönü'nün Son Başbakanlığı* (1960-1965), (1992); Yerasimos, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (1989); Karaos-

Bu nedenle de 1964'de Rumların kovulmasıyla ilgili yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamak mümkün olmadı. Biz de ağırlıklı olarak dönemin basınını inceleyerek önümüzü görmeye çalıştık. Rumlarla ilgili hala bir çok bilgi ve belgenin devlet tarafından gizlendiği bu süreçte, belge değerinde olduğuna inandığımız için Türkiye'den kovulan ve halen Atina'da yaşayan Bayan Haroula, Gazeteci Vasiliadis Mihalis, Prof. Dr. Neoklis Sarris, dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Rumlara yönelik ekonomik boykotu ve 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyasını yönlendiren dönemin Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Yüksel Çengel ile söyleşiler yaptık.

Peki gerçekten de, 1964 yılında yaklaşık 30 ile 40 bin civarındaki Rum'un Türkiye'den sınırışı edilmeleri bu kadar önemsiz bir olay mıydı? Kuşkusuz, hayır. O dönemde estirilen ve kimi zaman toplumsal bir histeriye dönüşen anti-Rum, anti-Yunan milliyetçi söyleme karşı çıkmak kolay değildi. Dönemin atmosferini İlhan Selçuk şöyle eleştiriyordu:

"Basın aylardan, hatta yıllardan beri Kıbrıs davasının edebiyatını hamasi ölçülerde renklendirmek için yayın yapmaktadır...Kahramanlık edebiyatı üzerine yeni söz bulmak, bugün konuşacak hatipler için imkansız gibidir."*

Kaldı ki, o yıllarda süren sıkıyönetim, basına ve yazarlara ciddi kısıtlamalar getiriyordu. Uygulamalara muhalif olanların yaptıkları en "kestirme yol" görmezlikten gelmek ve devletin bu politikalarını destekleyen yazılar yazmamak oluyordu. Daha sonrasında ise, anı kitaplarını yazanlar ise Kıbrıs olaylarının gölgesinde kalan bu uygulamayı ihmal etmekte bir

manoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl* (1968); Gevgilli, Ali, *Yükseliş ve Düşüş* (1981); Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* (1975); Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, (1982); Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Sağsız Solsuz Demokrasi* (1974); Show, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (1983); Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğusu*, (1984)

(*) *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1964

sakınca görmediler.

Cumhuriyet yıllarının en büyük etnik göçlerinden birine sahne olan 1964'de öğretici pek çok şey yaşandı. İlk olarak devlet, kendi ülkesinde yaşayan bir azınlık topluluğunu uluslararası pazarlıkta koz/rehine olarak kullandı.

Türkiye'de yaşayan 12 bin Yunan pasaportlu Rumun sınırışı edilmeleriyle başlayan bu süreç aynı zamanda Atatürk ve Venizelos tarafından inşa edilen iki ülke diplomasisi arasındaki iyi ilişkilerin de sonu oluyordu.

1930 yılında bu iki lider arasında imzalanan Barış ve Dostluk Anlaşması'nın bir ürünü olarak, her iki tarafın diğer ülke vatandaşlarına tanıdığı ikamet hakkının iptali ile başladı her şey.

Anlaşmanın iptaliyle, gidecek olanların yalnızca 12 bin Yunan pasaportlu Rum olmadığını, bu anlaşmayı iptal eden İnönü de biliyordu. Çünkü bu insanlar yüzlerce yıldır yaşadıkları bu topraklarda, Türk pasaportlu Rumlar ile evlenmiş, doğal olarak iki toplum etle tırnak gibi iç içe girmişti. Sınırdışı kararları bu nedenle bütün Rumları etkiliyordu.

Daha sonrasında, sınırdışı kararının polisiye uygulanış biçimi, sınırdışı edilen Rumların ev eşyaları, evleri ve bankalardaki paraları da dahil bütün mal varlığına el konulması, insanların yalnızca 20 kilo kişisel eşyasını almalarına ve 22 dolar da para çıkarmalarına müsaade edilmesi insan hakları açısından kabul edilemez bir tutumdur.

Kıbrıs konusunda Yunan hükümetini zorlamaya ve masaya oturtmaya yönelik bu girişim, Rumların eğitimlerine, kiliselerine ve dillerine karşı yönlendirilen kampanyalarla daha da çirkinleştirildi. Hatta Rumlara yönelik bir ekonomik boykot girişimi bile yapıldı.

Varlık Vergisi'ne ve 6/7 Eylül olaylarına karşın, Rumlar asıl 1964'de ve takip eden bir kaç yıl içinde büyük oranda Türkiye'yi terk ettiler. Özellikle İstanbul Rumları çok önemli bir

ekonomik gücü elinde bulunduruyordu. Ö dönem İstanbul Ticaret Odası'nın üyelerinin yarısından fazlası Rum'du. Sayıları 70 bini buluyordu. Yapılan iki değişik tahmine göre devletin el koyduğu Rum mallarının tutarı 200 ile 500 milyon doları buluyordu.

Rumların gidişyle terazinin diğer kefesi de sarsıldı. Kefenin diğer ucunda Batı Trakya Türkleri vardı. İki ülke azınlıklar politikalarını Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları'na yönelik uygulamalara göre belirliyordu. Rumların sınır dışı edilmeleri nedeniyle özellikle 1967'den itibaren Batı Trakya Türklerine yönelik baskılarda önemli oranda artış oldu.

Bugün Türkiye yeniden etnik bir kargaşayı yaşıyor.

Bu çalışmayla yaşadığımız sorunların tarihsel geçmişini aralamak istedik. Ulus-devlet batağında, 'Türkiye Türklerindir' söylemine kısılan milliyetçiliğin bir uygulamasını yazılı tarihe hazırladık. İstedik ki Anadolu toprağı çok kültürlü, çok dinli ve bir çok dilin konuşulduğu bir mozaik olsun. İstedik ki bugün çoğu yaşlı ve sayıları ancak 3 bin 500 olan Rumların gidişyle daha da çoraklaşan Türkiye'de devlet politikaları, azınlık karşıtı uygulamalardan arınsın.

Bu çalışmanın fiziki varlığı böylesi bir isteğı karşılamasa bile Türkiyeliler olarak toplumsal hafızamızı yeniden tazelememize yarayacak. Bize de bu -şimdilik- yeter.

Son olarak, bu kitabın oluşmasına katkısı olan pek çok insan var. Uğur Alpaslan'ın bilgisayar özürlü oluşumuza gösterdiği sabrı, Nimet Demir'i, Doç. Dr. Baskın Oran'ı, Herkül Millas'ı ve belge değerindeki anılarını aktarmalarının yanı sıra kaynak araştırmasında yardımcı olan Prof. Neoklis Sarris ile gazeteci Vasiliadis Mihalis'i ve Frango Karaoğlan ile Atina'da konuştuğumuz kardeşimiz Vangelis Yorgodis'i şükranla anıyoruz.

I. BÖLÜM
**1964 Yılında Kıbrıs Olayları ve
İnönü Hükümetinin Politik Açmazları**

Bu bölümde Türkiye’li Rumların sınırdışı edilme kararının çıkarıldığı 17 Mart tarihi ve sonrasındaki iç gelişmeler, Kıbrıs bunalımı bağlamında ele alınacaktır.

İlerki bölümlerde de görüleceği gibi Kıbrıs sorunu ile Rumların sınırdışı edilmeleri arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

Kıbrıs sorununun çözümünde yaşanan “çaresizlik”, hükümeti kolay yola itmiş ve Türkiyeli Rumlar pazarlık kozu olarak kullanılmıştır.

Bu noktada çalışmanın son bölümünde de gösterileceği gibi Rumlara karşı uygulanan politikalar Osmanlı’dan beri ‘bilinen’ ve “Türkiye Türklerindir” sözünde veciz ifadesini bulan anlayışın ürünüdür.

20. yüzyıl içinde Türkiye’de azınlıklara karşı sıkça uygulanan bu politikaların önemli kilometre taşlarından biri olan Rumların sınırdışı edilme kararında asıl saik, Türkiye’nin Türkleştirilmesinden çok, Kıbrıs’taki gelişmelerle müdahale edebilecek önemli bir koza sahip olmaktır.

Nitekim Türkiye’deki Rumların kaderinin Kıbrıs’ta alınacak mesafeye bağlı olduğu hatta sınırdışı edilme kararına yolaçan

1930 Anlaşmasının yenilenmesinin de bu şarta bağlı olarak gündeme getirilebileceği Türk hükümeti tarafından defalarca belirtilmiştir.

İşte bu kapsam içinde öncelikle Kıbrıs olaylarının iç politikadaki yansımalarını ve İnönü hükümetinin bu kararı almasına neden olan gelişmeleri ortaya koymak gerekiyor.

İnönü Hükümetinin çaresizliği

1964 yılına girildiğinde Türkiye açısından yaşanan en önemli kriz Kıbrıs'tı. 1963 yılı 21 Aralık günü başlayan şiddetli çarpışmalar kısa aralıklarla 1964 yılının Ağustos ayına kadar sürdü.

Ada'da yüzlerce yıl birlikte yaşayan Türk ve Rum halkları İngiltere'nin uyguladığı politikalar sonucunda iki düşman kampa ayrıldılar. 1950'li yıllarda iki cemaat arasında başlayan sıcak çatışmalar 1963'ün sonuna doğru yeniden alevlendi.

Bu süreçte Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios tarafından hazırlanan ve Anayasanın işlerliğine ilişkin maddeleri içeren 13 maddelik plan, Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in yaptığı açıklamayla reddedildi.¹ Türkiye bu anayasa değişikliklerinin Türk azınlığın hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması amacını taşıdığı görüşündeydi.² Bu nedenle de Makarios'u ziyaret eden Türk Büyükelçisi Nusret Özkol bir nota vererek, anayasa değişikliğinde ısrar etmesi halinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunulacağını bildirdi. Makarios ise bu notayı "Kıbrıs'ın içişlerine bir müdahale olarak" suçlayıp reddetti.

Makarios'un değiştirmek istediği parlamentonun kilitlenmiş yapısıydı. Meclis'te 35 Rum ve 15 Türk milletvekili bulu-

1 Zahariadis, Alp, 1979, s:24-25

2 Milliyet, 27 Aralık 1963

nuyordu. Özellikle vergi tasarılarında 8 Türk milletvekilinin karşı çıkması Kıbrıs Anayasası gereği- yasalaşamaması için yeterliydi. Kaldı ki. Kıbrıs'ın Türk olan ikinci başkanının da veto hakkı bulunuyordu.

“Zürih Anlaşmasını hazırlayanlar, Kıbrıs'a hiçbir zaman işlemeyecek bir Anayasa verdiler. Bu Anayasa, Ada'nın taksimini hazırlıyordu ve amaçlarına varmak için de Kıbrıslı Türk kurmaylarını kullandılar. 1963 bunalımı 'Taksim'in gerçekleşmesi için hazırlanmıştı.”³ Makarios'un “rejimin yürümemesine” ilişkin eleştirilerine katılan Türk yazarları da vardı. Ancak bu yazarlara göre rejimin tıkanmasında asıl neden Makarios'un Anayasayı yeterince uygulamaması idi.⁴

Bu arada EOKA isimli sağcı-milliyetçi örgütün Türk azınlığına yönelik tehditleri ve kimi zaman kıyıma varan saldırıları ile iyice gerginleşen Kıbrıs'ta askeri çözüm arayışları gündeme gelmişti. Aynı dönemde Kıbrıslı Rumlara karşı eylemlere girişen Türk Mukavemet Gücü adı verilen örgüt ise “savunma” hakkını kullandığı için kamuoyu tarafından “kahraman/mücahit” olarak adlandırılıyordu.

Bu koşullar altında gerek demografik çoğunluğa sahip olan, gerekse ekonomik gücü elinde bulunduran Rumların, Makarios'un sağladığı devlet olanaklarını da kullanarak Türklere yönelik sürdürdükleri ekonomik ambargo, yasal sınırlamalar ve saldırıları, Türk kamuoyunun bütün dikkatini ‘mazlum’ soydaşlarına destek ve yardıma çevirmişti.

1963 sonlarında Kıbrıs'ta taraflar arasında çatışmalar artarak devam ederken, diplomatik girişimlerde de fazlâca bir mesafe alınamıyordu. Türkiye Ada'da taksim yapılmasını, aksi takdirde garantörlük anlaşmasının kendisine verdiği hakkı kullanarak Ada'ya asker çıkaracağını açıkladı.

3 Zahariadis K.-Alp Y., 1979, s: 32

4 Esmer Şükrü Ahmet, Papandreu'nun Şerefli Vazifesi; *Ulus*, 6 Nisan 1964

25 Aralık günü Türk uçaklarının Kıbrıs üzerinde alçaktan uçuşa geçmesiyle bu konudaki “kararlılık” bir kez daha gösterildi. Türk uçaklarının müdahalesinin ertesi günü Yunanistan’a uçak ve vapur seferleri kaldırıldı.⁵ 29 Aralık 1963’de yapılan bir anlaşmayla savaşın durdurulması, tutsakların değişimi ve ‘Yeşil Hat’ın çizimine karar verildi.

1 Ocak 1964’de Makarios, Türkiye ve Yunanistan’la ittifak ve garanti anlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı. Ancak, Ankara ve Londra’dan gelen sert tepkiler üzerine “feshi uygun yollardan sağlamanın samimi arzusu olduğunu” açıkladı⁶

Ancak ateşkes uygulanamadı. Kıbrıs’ta her iki taraf da ağır kayıplar vermeye devam ettiler. Türk basınında hemen her gün EOKA’cılar tarafından öldürülen Türklerin vahşet dolu fotoğrafları yayınlanıyordu.

Sürekli olarak Rumlar tarafından kaçırılan Türk esirlerine ait rakamlar yayınlanıyordu. Bu esirlerin hunharca katledildikleri iddia ediliyordu. Henüz yılın başında Rauf Denktaş tarafından yapılan bir açıklamaya göre çatışmaların ilk bilançosu 97 ölü, 470 yaralı ve 154 kayıp idi.⁷ Bu sayı Şubat sonunda 800 ölüye tırmanacaktı.⁸ Türkiye genelinde Kıbrıs’ta yaşananlara karşı büyük bir öfke ve çaresizlik duygusu hüküm sürüyordu. Hatta 1964 yılbaşı kutlamaları Kıbrıs’ta yaşananlar nedeniyle yapılmıyordu.⁹

Bu arada kamuoyu ikinci bir 6/7 Eylül olaylarının yaşanmaması konusunda uyarılıyordu. *Times* Dergisi’nde çıkan

5 *Akşam*, 15 Ocak 1964

6 *Türkiye Yıllığı*, 1965, s:19

7 *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1964

8 Rauf Denktaş’ın BM Güvenlik Konseyi’nde yaptığı konuşma; *Akşam*, 29 Şubat 1964

9 *Akşam*, 1-2 Ocak 1964

bir yazıda Kıbrıs'ta tüm yaşananlara karşın 6/7 Eylül olaylarının tekrar edilmemesinden övgüyle söz ediliyordu.¹⁰ Başbakan İnönü'nün halefi Suat Hayri Ürgüplü de, "Lüzumsuz taşkınlıklar, taarruzlar ve tahriplerin çok haklı devamızda bizi zayıf düşüreceği"ni söyledi.¹¹

Yazar Ahmet Emin Yalman açısından Kıbrıs olaylarının ülke içinde bir terör ortamına yolaçmaması doğaldı. İspanyol Musevilerine kucak açan Türklerden başka türlü bir tavır beklenemezdi. Yalman, 6/7 Eylül olaylarının ise "komünist damgası" taşıdığı için ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteydi.¹² Varlık Vergisi'nin ilk ideolojik çerçevesini çizen yazar, makalesinde bu olayı hiç anmadan geçiştiriyordu.¹³ Üstelik 6/7 Eylül olaylarının köninistlerin değil, devletin ajanlarının bir tertibi olduğu 27 Mayıs duruşmaları sırasında ortaya çıkmıştı.

Bu arada İnönü tarafından kurulan hükümete, muhalefet partileri Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Millet Partisi red oyu vereceklerini açıkladı. Muhalefet Partilerinin ret gerekçesinde İnönü'nün Kıbrıs konusundaki politikalarından duydukları memnuniyetsizlik de vardı.

Gençlik derneklerinin Kıbrıs olayları sürerken "milli birliğe" duyulan ihtiyacı vurgulamaları¹⁴ ve İnönü'ye destek vermeleri bile¹⁵ muhalefet partilerinin tavrını değiştirmede.

Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların kamuoyu açısından bir başka önemli boyutu ise ilk kez Kıbrıs olayları ile birlikte bütün tarihsel çelişkilerin gündeme gelmesi oldu. Başta ABD olmak

10 Milliyet, 6 Ocak 1964

11 Ürgüplü, S.H., "Kıbrıs Meselesi Karşısında Partilerimizin Vazifesi", Milliyet, 2 Ocak 1964

12 Yalman, A. E., "Tarihin En Büyük Haksızlığı", Milliyet, 10 Ocak 1964

13 Akar, R., (1990), s: 45-46

14 Türkiye Yıllığı, 1965, s: 19

15 Türkiye Yıllığı, 1965, s:19

üzere batılı müttefiklerin Türkiye'nin Kıbrıs politikasına destek vermemesi tepkiyle karşılanıyordu. Gençliğin yaptığı mitinglerde "Kahpe Amerika" sloganları atılıyor, İngiltere "ikiyüzlü" davranmakla suçlanıyordu. Hatta uluslararası basın bile "tarafli" haber yazdığı için tepki çekiyordu.¹⁶

İnönü de sonraki aylarda Amerika'nın Kıbrıs konusunda izlediği politikanın bir sürpriz, bir hayal kırıklığı yarattığını söylüyordu.¹⁷

Gerçekten de özellikle 1964 yılının Haziran ayı başında Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapması ABD Başkanı Johnson'un mektubu ile önlenmişti. Bu "ünlü" mektupta Johnson, Kıbrıs'a müdahalede kesinlikle hiçbir ABD silahının kullanılmasına izin verilmeyeceğini belirtiyor ve Türk gemilerinin karşısına Amerikan 6. Filo'nun çıkarılacağını "kaba" bir dille bildiriyordu.

ABD'nin Türk Dışişleri'nde tam bir soğuk düş etkisi yaratan mektubu yanıtlayan İnönü'nün üslubu, bu "şaşkınlığı" yansıtmaları açısından anlamlıdır.

"Sayın Başkan! Kıbrıs olayları karşısındaki son davranışınızın 7'sinden 70'ine kadar her Türk üzerinde ne müthiş bir şok tesiri yaptığının acaba farkında mısınız? Fakat gerçek olan şudur ki, Amerikan-Türk dostluğunun düşmanları, milyarlar harcasalar, bu son hesapsız davranışınız kadar başarı sağlamazlardı.

Amerika'nın bu davranışı ile her Türk, kalbine dost eliyle bir hançer saplanmış olmasının katmerli acısını duymuştur."¹⁸

Kitabın kapsamı içinde, İstanbul Rumların sınırdışı e-

16 "Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak bazı yabancı ajanslarda ve özellikle Türkiye'de servisi olan AP ajansının tek tarafli olarak haber vermesi keyfiyeti, Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Gazeteciler Sendikası idare heyetlerinin müşterek toplantısında ikaz aldı." *Akşam*, 3 Ocak 1964

17 Toker Metin, (1992), s:188-190

18 Manizade Derviş (1993), s: 147-149

dilmelerine karar verildiği 17 Mart 1964 gününe kadarki Kıbrıs olaylarını yansıtmak istediğimiz için Johnson'un mektubu ve sonrasındaki gelişmeleri daha derinliğine incelemeyi gereksiz buluyoruz.

Bu aşamada belirtilmesi gereken Türkiye'nin komünizme karşı ve kendisini bir parçası olarak algıladığı batı dünyasının Kıbrıs konusundaki Türk tezine karşı aldığı tavrın ne derece etkili olduğunun ortaya çıkmasıdır. Yine ilk kez bu ittifakın sorgulanması sürecinin Kıbrıs oluşudur.¹⁹

Derviş Manizade ise komünizme karşı aynı ittifak içinde yeralan ABD ve İngiltere'nin "nüfusunun yüzde 40'ı organize, Moskova'ya bağlı komünist olan Rumlara karşı içlerinde bir tek *komünist* bulunmayan 120 bin Türk'ün safdışı edilerek bir *komünist* cumhuriyetin kurulacağı konusunda bu "dost" ülkeleri uyarmayı görev biliyordu.²⁰

Aynı uyarıyı Ahmet Yıldız da yapıyor ve "Yarıdan çoğu komünist olan Rumların NATO ve diğer özgür uluslara gerçek yüzleri ile gösterilmesi sağlanmalıdır" diyordu.²¹

Ancak bu hesaplaşmanın sorgulandığı asıl odak noktasını kuşkusuz Yunanistan, Türkiye'deki Rumlar ve Ortodoks dininin merkezi sayılan Fener-Patrikhanesi oluşturunuyordu.

19 Burada 'ayrıntı da olsa' bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. ABD'nin Kıbrıs konusunda Türk tezlerine destek vermemesi nasıl hükümet, gençlik ve vatandaşlar arasında düş kırıklığı yaratmışsa aynı ihanete uğramışlık duygusunu Yunanlılar da yaşıyordu. Yunanistan'da da gençlik, ABD'nin Kıbrıs konusunda verdiği desteği bir ihanet olarak algılıyor ve gösteriler yapıyordu. ABD'nin, ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranan bu politikasının ardında ise NATO'nun güney kanadındaki 'müttefiklerini' memnun etmekten daha başka bir amacı vardı. ABD Dışişleri Bakanı George Ball'un deyişiyle, "Makarios'un Moskova'yla flört etmesi... NATO'nun bir kanadının sağlamlığını sarsıyordu. Sovyetler demokratik yoldan iktidarı yalnızca bir tek ülkede ele geçirebilir. O da Kıbrıs'tı." Zahariadis K.-Alp Y., 1979, s: 26-27; Çukulas, Konstantin 1969, s: 238

20 Manizade Derviş, "Kıbrıs Davası Nasıl Hallolabilir?", *Milliyet*, 17 Ocak 1964, "İngiltere ve Amerika'dan Beklediğimiz"; *Milliyet*, 24 Ocak 1964

21 Yıldız Ahmet, "Londra Konferansı ve Kıbrıs'ın Kaderi", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1964

25 Ocak'ta Milli Türk Talebe Birliği'ne üye olan gençler, Patrikhane'ye "bombalara karşı çiçek" koyarak ilk protestolarını gerçekleştirdiler.²²

Bu arada ülke içinde de CHP azınlık hükümetine ilişkin eleştiriler bütün hızıyla sürüyordu. Muhalefet partileri hükümetin Kıbrıs konusunda daha atak ve kararlı bir politika izlemesini istiyorlardı. 10 Ocak'ta Meclis'te yapılan toplantıda hükümet ile muhalefet partisi üyeleri arasında kavga çıkması üzerine, muhalefet Meclis'i terk ediyordu.

İnönü Hükümeti Kıbrıs'ta siyasi çözüm yollarını denemeyi sürdürüyordu. İngiltere'nin arabuluculuğu ile Londra'da yapılan konferans uzlaşma sağlanamadan dağıldı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin konferansta Türklerin haklarının tam bir güvence altına alınması, can ve mal güvenliğini garantileyecek bir sistemi savunduklarını açıklıyordu.²³ Ancak Dışişleri, böylesine önemli bir toplantıya hazırlıksız ve sağlam dayanaklarla gitmediği için ülke içinde eleştirilere uğruyordu.²⁴

Türkiye'nin bir kazanç ve çözüm olarak umut bağladığı, Ada'ya NATO askerinin gönderilmesi projesi ise Makarios tarafından reddedildi.²⁵

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball'un "mekik diplomasisi" de hiç bir gelişme kaydedemedi.²⁶ Daha sonra Birleşmiş Milletler askerinin gönderilmesi kararı alındı ve ilk katile 14 Mart'ta Kıbrıs'a çıktı.

Böylece Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'nin denebileceği bütün uluslararası siyasi çözüm arayışları tüketilmiş

22 Milliyet, 25 Ocak 1964

23 Milliyet, 25 Ocak 1964

24 Taray Hüsnü Cemal, "Londra'daki Tezimiz Yeterli Değil", Akşam 1 Mart 1964

25 Akşam, 12-17 Şubat 1964

26 Toker, Metin (1992), s. 195-200

oluyordu.

Bu arada Türk uçaklarının 'sınırlı' hareketi -kısa bir süre için- her ne kadar etkili olduysa ve İskenderun'da donanma alarmına geçirilerek, özel sektöre ait Giresun gemisi deniz kuvvetleri emrine verildiyse de bunun Ada'daki çatışmalar açısından caydırıcı bir etkisi olmadı.²⁷

Türkiye'nin "resmî tarih" yorumcuları arasında yerini alan Yazar Stanford Show'un uçaklar tarafından yapılan askeri müdahaleyi "Yunanlıların Batı Trakya'da Türk azınlıklarına yaptıkları unutulmadığından, Ağustos ayında Türk uçakları kıyı mevzilerine saldırdılar" şeklindeki yorumlaması ise havada kalıyordu.²⁸

Çünkü o sıralarda Batı Trakya Türklerinin kronikleşmiş, yapısal sorunları yoktu.

Öte yandan, bu tipteki askeri "gösterileri" daha ileri götürmek olanağı ne ABD ve diğer 'müttefik' ülkeler tarafından onaylanıyordu ne de Türkiye'nin o günkü askeri gücü buna yeterliydi.

Kıbrıs'a daha önce de defalarca "Adaya çıkacağız, Adaya çıkıyoruz hatta Adaya çıktık! lafları bol bol ve yıllarca doluşmuştu"²⁹

Ancak gemilerini Akdeniz'e yollayan Türkiye'nin bunu gerçekleştirebilecek askeri donanımı yetersizdi. Kıbrıs'a gönderilecek askerlerin özel sektörün şilepleri ile yollanması düşünülmüştü.

1967'de Kıbrıs olayları yeniden bütün yakıcılığı ile gündeme geldiğinde ve yeniden "Bu kez Kıbrıs'a çıkarma yapacağız" dendiğinde bile Türk Ordusu'nun elinde yalnızca 6 helikopter, 2 çıkarma gemisi ve 150 paraşüt bulun-

27 Akşam, 12-14 Şubat 1964

28 Show, J. Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1983, s: 506

29 Toker Metin, a.g.e., s:195-200

yordu.³⁰ Yani herhangi bir askeri çözümü göğüsleyecek ne uluslararası destek ne de mühimmat bulunuyordu.

Kaldı ki bütün uluslararası dengeler ve askeri sorunlar çözümlense bile Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkması halinde Ada'nın "Türkiye'nin Vietnam'ı olması" olasılığı İnönü'yü korkutuyordu.³¹

Bu koşullar altında siyasi çözüm ve "her şeyi göze aldığını" gösteren bir blöf politikası birlikte sürdürülmeye çalışılıyordu. Her ne kadar Kıbrıs'a sağlanan 30 milyon lira yardım³² ve "Kıbrıs Türklerinin her türlü maddi isteklerinin karşılanacağı"³³ belirtiliyorsa da bu tip "dış" katkılarla mesafe alınması olanaksızdı.

Artık Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümünde bir adım daha ileri giderek, bugün de savunulan Türk azınlığının çıkarlarının korunmasında "Federal Devlet" sistemini biricik çözüm yolu olarak görmeye başlamıştı.³⁴ Nitekim Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük, Birleşmiş Milletler'e başvurarak Kıbrıs sorununun taksim ile çözülebileceğini bildirdi.³⁵

Ancak Türkiye'nin Kıbrıs sorunun çözümünde daha fazla avantaj elde etmesi için yeni kartlara gereksinimi vardı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in de söylediği gibi "Kıbrıs meselesinin halli ve anahtarının Yunanistan'da olduğu"³⁶ düşünülüyordu. O halde bu kartlar arasında özellikle

30 Arcayürek, Cüneyt 1985, s: 282-283

31 *Dünya*, 16 Nisan 1964

32 *Akşam*, 11 Ocak 1964

33 "İnönü'nün Meclis'te yaptığı konuşma", *Akşam*, 24 Ocak 1964, "Bugün İçin Tek Çare Federal Bir İdaredir", Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar, Yazılar, 1964, s: 5-7

34 İnönü, İsmet, "İnönü'nün Demeci", *Akşam*, 25 Ocak 1965

35 *Akşam*, 27 Ocak 1964.

36 Toker Metin, *a.g.e.*, s: 195.

Yunanistan'a karşı önemli kozlar elde edilmesi gerekiyordu. Türkiye'de yaşayan Rumların Kıbrıs'a karşı bir "misilleme" olarak kullanılması bu bakış açısından hareketle gündeme geldi.

Proje, doğrudan Başbakan İsmet İnönü'nün eseri idi. Bir dönemin "Milli Şefi"ne yaşanan ulusal tepki içinde karşı çıkılamazdı.³⁷

İşte bu aşamada Hükümet, Türkiye'de yaşayan Rumları, Kıbrıs'ta önerilen Türk politikasının gerçekleşmesi için 'rehine' olarak kullanma yolunu seçti. Bunun için kamuoyu yeterince hazırды. Kıbrıs'ta yaşanan katliam hikayeleri ve fotoğrafları Rum ve Yunan olan her şeye derin bir nefreti körüklüyordu.

İlk elde yapılan, Türkiye'de yaşayan Rumların aynı kökenden geldiklerinin Türk kamuoyuna anımsatılması oldu. Aynı dinden ve ulustan gelen Rumlara dikkat çekildikten sonra bir adım ileri gidilerek bu insanların Makarios ve EOKA'ya dolaysız destek sağladıkları iddiası ortaya atıldı.

Çalışmamızın ileriki bölümlerinde de gösterileceği gibi bundan sonrası çok daha kolay oldu. Rumlara ait dini, kültürel, eğitsel bütün aygıtlar baskı ve yıldırma politikasından payını aldılar. Ancak gerçekte bu yasaklar ve sınırdışı edilmelerde Türkiye'deki Rumlar yalnızca bir "figüran" rolündeydiler. Amaç, Yunan hükümetini görüşme masasına Türkiye'nin istediği koşullarda oturtabilmektir.

Bu nedenle de Türkiye'deki Rumlar üzerinde estirilen baskılar adım adım gerçekleştirildi. Kimi zaman yumuşatıldı. Kimi zaman durduruldu. Kimi zaman da bütün hızıyla sürdürüldü. Türkiye'li Rumlara ilişkin tasarruflarda aynı günlerde Kıbrıs'ta Türk cemaatine yönelik saldırılar ya da politikalar önemli bir rol oynadı.

37 Bkz. Bülent Ecevit ile yapılan söyleşi

Çalışmamız içinde ilginç bir gözlem de şu: Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırılar arttığında ya da ekonomik ambargo uygulandığında, Türkiye'de de Rum azınlığa karşı yeni bir kampanya ya da yaptırım başlatılıyordu.

II. BÖLÜM

Rumların Sınırdışı Edilmesi Kararından Önceki Gelişmeler

Bu bölümde 16 Mart 1964'de Türkiye'de yaşayan Yunan uyrukluların sınırdışı edilmelerini sağlayan 1930 tarihli "Seyrisefanın Anlaşması"nın iptaline kadarki gelişmelere değineceğiz.

Çalışma içinde zaman zaman Kıbrıs olaylarında yaşanan gelişmelerle İstanbullu Rumlara uygulanan politikaların dozu arasındaki organik bağı göstermeye çalışacağız.

Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların doğurduğu öfke ve nefret ortamında dikkatler yavaş yavaş ülke içindeki Rum azınlığa ve onların temsili kurumlarına çevrilmeye başlandı. 47 imzalı bir bildiri ile İstanbullu Rumlar Kıbrıs'ta Türk katliamını kınadı.¹ Her ne kadar İstanbul Üniversitesi'nde gençliğe bir seminer veren Fener Rum Patrikhanesi'nin Hukuk Müşaviri Kaludi Laskari, "Kıbrıs'taki Hristiyanlar Rumlardan gelmiyor. Onlar Fenikelilerin ırkından geliyor."² şeklinde 'vaziyeti

1 *Hürriyet*, 1 Ocak 1964

2 *Tercüman*, 17 Nisan 1964

kurtarmaya' çalışıyorsa da, ya da Patrikhane Kıbrıs'taki olayları tel'in ediyor³ veya Patrikhane Kıbrıs Gazilerine yardım için açılan para kampanyasına 5 bin lira, Patrik Athenagoras da 700 lira ile katılıyorsa da⁴ kamuoyunda özellikle basın aracılığıyla İstanbul'da yaşayan Rumlara yönelik bir tepki oluşmaya başlamıştı. Osmanlı'dan beri Türkiye'de yaşayan azınlıkları "beşinci kol" gibi gören anlayış açısından 1964 yılı gibi ortalığın toz duman içinde kaldığı bir dönemden daha avantajlı günler olamazdı.

1964 Türkiye'sinde anneler çocuklarını "Seni Makarios'a veririm" diye uslandırmaya çalışıyor, daha kötüsü çocuklar da korkuyordu.

İşte bu süreçte anti-Yunan/Rum söylemadım adım oluşmaya başladı. Rumların sadece tarihsel olarak 'Türk düşmanı' oldukları değil, neredeyse genetik olarak kötü oldukları düşünülüyordu.

Böyle düşünen yazar Kadircan Kaflı, Rumların ne kadar gözüdünmüş, kanlı katiller olduğunu belirttikten sonra "Rumlar arasında da iyi insanlar vardır elbet. Fakat o kadar az ki, milletçe gözlem ve muhakemenin neticesini değiştirmiyor" diyor.⁵

Tercüman yazarı Ahmet Kabaklı ise Rum Patriği Athenagoras'a hitaben kaleme aldığı yazısında 'Rum kavmini' şöyle tanımlıyordu:

"Siz, kiliseniz ve kavminiz bütün varlığınıza bizim aptallık derecesine varan tarihi müsamahamızın, merhametimizin ve uzağı göremezliğimizin yaratıyorsunuz... Kavminizi her tarafa koruyan, zengin eden ve bu kadar şımartan siz değilsiniz. Fakat bizim milli şuarsuzluktan ve tarihi düşmanlarımızı tanıma-

3 *Son Havadis*, 10 Ocak 1964

4 *Yeni Sabah* 1964

5 Kaflı Kadircan, "Rum", *Tercüman*, 28 Ocak 1964

maktan doğan eksikliğimizdir.⁶ Trabzon Senatörü Yusuf Demirağ ise intikam vaktinin geldiğini düşünenlerdendir.

“Tarih boyunca uşaklıktan ve başkalarının aleti olmaktan kurtulamayan ve fırsat buldukça her türlü canavarlığı yapmaktan zevk alan bu gözleri dönmüş mahluklar iyi bilsinler ki yaptıkları her cinayeti bir kaç misli ödeyeceklerdir.”⁷

Sözkonusu yazılarda dikkati çeken en önemli nokta, Rumlara yaklaşımda Kıbrıs konusunun ‘spesifik’ olarak ele alınmaması ve külliye bir hesaplasmaya yönelinmesidir.

Bu kaygı verici gelişme devlet kurumlarına ilk olarak, İstanbul’da Rum adını çağrıştıran semt isimlerinin değiştirilmesi konusundaki çabalarla yansıdı.

İstanbul İl Meclisi Başkanlık Divanı’na verilen bir önerge ile kentteki Rumca ad taşıyan semtlerin ya da Rum adı geçenlerin Türkçeleştirilmesi istendi. Önergede Rum ibaresi taşıdığı için değiştirilmesi istenen isimler arasında Rumelihisarı, Rumelifeneri ve Rumelikavağı belirtiliyordu.⁸

Bu öneriye yapılan bir başka ek ise Rum nüfusun yüzlerce yıldır yaşadığı semtlere dönüktü.

Önerileri benimseyen İl Meclisi ise aldığı kararla Galata’nın adının Karaköy, Samatya’nın adının Kocamustafapaşa ve Ağva’nın adının Yeşilçay olarak değiştirilmesine karar verdi.⁹ Büyükkada’daki Makarios tepesinin de adının değiştirilmesi kararlaştırıldı.¹⁰

Bu arada İstanbul Belediyesi de Adalardaki Rumca sokak isimlerini değiştirmeye başladı. Ayrıca şirketlerin Türkçe isim kullanmaları şartı getiriliyordu. Aksi halde şirketlerin ruh-

6 Tercüman, 20 Ocak 1964

7 Son Havadis, 7 Ocak 1964

8 Yeni Sabah, 3 Ocak 1964 ve Kabaklı Ahmet, “Halimiz”, Tercüman, 2 Ocak 1964

9 Yeni Sabah, 2 Şubat 1964; Tercüman, 23 Eylül 1964

10 Akşam, 4 Eylül 1964

satları iptal edilebilecekti.¹¹ İstanbullu Rumların sınırdışı edilmeleri kararı öncesinde kamuoyunun gözü en çok Patrikhane üzerindeydi. Patrikhane'nin Kıbrıs olayları konusunda Türkiye'nin politikaları doğrultusunda açıklamalar yapması isteniyordu. Patrikhane ise politik değil, dini bir kurum oldukları gerekçesiyle doğrudan taraf olan açıklamalar yapmıyordu. Makarios'un bir papaz olarak kınanması isteği ise Makarios'un tasarruflarını devlet başkanı olarak yaptığı gerekçesiyle yine 'politik' bulunuyordu.

Çalışmamızın ileriki bölümlerinde Patrikhane'ye yönelik baskılara ayrıntılı olarak değinileceği için daha çok yer ayırmak istemiyoruz. Ancak sınırdışı kararı öncesinde devletin ve kamuoyunun ilgi ve odak noktaları arasında Patrikhane'nin de yer aldığını belirtelim.

Rum olan her şeyden nefret edilmesine ilişkin anlamlı bir örnek ise 1964 yılbaşı'nda Taksim'e çam ağacının dikilmesi oldu. Bu minik ritüel bile 'Kıbrıs'ta onlar Türkleri katlederken' Hristiyan propagandası olarak eleştirildi.¹²

Rumların sınırdışı edilmelerine yolaçan gelişmeler içinde konuyla doğrudan ilgisi bulunmasa da çok ilginç bir gelişme Suriye'de yaşanıyor.

11 Ocak 1964'de Suriye Hükümeti, toprak reformunu yaygınlaştırmak gerekçesiyle sayıları 10 bine yakın Türk'ün mallarına el koydu ve sınırdışı edilmelerine karar verdi. Bu gelişme üzerine Türkiye'ye doğru yola çıkan Türklerin ilk 25 kişilik kafilesi Mardin'e vardığında, Türkiye, Türk vatandaşlarının haklarının hassasiyetle aranacağı açıklamasını yapıyordu.¹³

Suriye'de Türklere karşı uygulanan bu politikanın, yaklaşık

¹¹ *Aksam*, 3 Temmuz 1964

¹² Kabaklı Ahmet, "Halimiz", *Tercüman*, 2 Ocak 1964

¹³ *Yeni Sabah*, 11 Şubat 1964

2 ay sonra şaşırtıcı bir benzerlikle Rumlara karşı uygulanması 'ilham' arayışları açısından dikkat çekiciydi.

Bu aşamada bir noktanın altını çizmek gerekiyor. Rumların sınırdışı edilmelerinde iki farklı ama birbirini tamamlayan aşama var. Bunlardan ilki, hükümetin tasarrufları.

İleriki bölümlerde de görüleceği gibi İnönü Hükümeti Rumların sınırdışı edilmelerinde sürekli Meclis'i kullandı. Bunda uluslararası kamuoyuna 'her şeyin demokrasi sınırları içinde' cereyan ettiğini kanıtlamak çabası yatıyordu.

1964 ve 1965 yılları boyunca Rumlara ve onların kurumlarına yönelik baskılar hep Meclis içinde sorulan soru önergeleri ile başladı. Gerek sınırdışı edilme kararları, gerekse okullar, Patrikhane ve İmroz'daki uygulamaların hepsine bakıldığında hep iktidar yanlısı bir milletvekilinin cevaplandırılmasını istediği soru önergesi başlangıcı oluşturuyordu.

İkinci aşamayı ise kamuoyunun gençlik hareketleri ve basın organları aracılığıyla hazırlanması oluşturuyordu.

Özellikle basında Rumlara karşı uygulanacak bir politikanın ilk ipuçlarını bulmak mümkün oluyordu.

1942'de gayrimüslim azınlıklara karşı uygulanan Varlık Vergisi uygulamasında da tıpkı böyle bir politikanın uygulandığı ve 1964'de de hemen hemen aynı kadroların iktidarda oldukları dikkate alınırsa bu 'taktiğin', İttihat Terakki'den tek parti iktidarına kadar uzanan bir geleneğin 'bildik' politikası olduğu söylenebilir.

İşte bu yaklaşım doğrultusunda 14 Şubat 1964'de Manisa milletvekili Hürrem Kubat, Başbakan'ın cevaplandırması isteğiyle Meclis'e bir soru önergesi verdi. Önergede yeralan sorular şunlardı:¹⁴

1) Türkiye'de oturan ve çalışan Yunan uyruklu kişilerin miktarı nedir?

¹⁴ Yeni Sabah, 14 Şubat 1964.

- 2) Bunlardan ne kadarı gelir vergisi vermektedir?
- 3) Yunan uyrukluların ödedikleri gelir vergisi miktarı nedir?
- 4) Beher Yunan uyruklunun ödediği gelir vergisi nedir?
- 5) Gelir vergisi ödemeyenler için bugüne kadar bir işlem yapıldı mı?
- 6) Hükümet, Yunan uyrukluların iktisadi ve sosyal çalışmalarını yakından izliyor mu?
- 7) Yunan uyrukluların ikamet tezkereleri elden geçirilecek ve gerekli tedbirler alınacak mıdır?

Bu, 'gollük pas' özelliği taşıyan soruların yanıtları yerine, Başbakanlık doğrudan uygulama ile ortaya çıktı.

Ancak bu soruların yanıtlarının bir yapıtımla yanıtlanacağı endişesinin de ortadan kaldırılması gerekiyordu. Çünkü asıl amaçlardan biri 'bağcı dövme' olduğu için Yunan Hükümetinin yapılan çalışmalardan bu şekilde haberdar olması ve Kıbrıs konusundaki politikasını değiştirmesi için bir tehdit hedefleniyordu.

Ayrıca, özellikle Rumların mallarını elden çıkarmaması açısından ortaya çıkan bu gereklilik üzerine Rumların sınır dışına çıkarılmalarına ilişkin karardan tam 8 gün önce Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayınlıyordu.

Açıklamada, Türkiye'deki Yunan uyruklu şahısların sahip oldukları imtiyazların kaldırıldığı hakkındaki haberlerin doğru olmadığı belirtiliyor ve şöyle deniyordu:

"Bu iptal edilmeyecek demek değildir. Halen bu ve buna benzer bir kaç anlaşma üzerinde tetkikler devam etmektedir. Fakat henüz alınmış bir karar yoktur."¹⁵

Bu açıklamadan tam bir gün sonra bu kez Başbakan İsmet İnönü, "Muzırların ceza görmediğinden" yakınıyordu.

15 Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in basına verdiği demec, *Milliyet*, 8 Mart 1964.

İnönü, “Her gün gözünüzün önünde cereyan ediyor. Görüyorsunuz, cezalandırılmıyorlar. Vaziyeti kabinede müzakere ettik. Ayrıca tedbir düşünmedik. Elbette müeyyideler olacak. Cemiyet kendini koruyacak”¹⁶ diyordu. Ancak İnönü’nün ‘cemiyeti’ kime karşı koruyacağı sorusu belirsizliğini koruyor. Tabii yalnızca bir hafta. Yani Rumların sınırdışı edilme kararı açıklandığı güne kadar.

Basında ise, Rumların sınırdışı edileceğine ilişkin ilk önemli sinyali yazar Ahmet Kabaklı veriyordu.

Yazarın bir dizi makalede sunduğu bu görüşlerini aktarmakta yarar var.

Kabaklı, 9 Ocak tarihli ‘Milli İktisat’ adlı makalesinde Kıbrıs’ta Rumların Türk otobüslerine binmeme kararını hatırlatarak, “Milli iktisat dediğimiz, sermayenin faziletli ve yurtsever Türkler elinde toplanmasıdır. Milli iktisatı olan bir devlet, Türkiye’de kazandıkları parayı, el altından Türk düşmanlarına yollayan ve soydaşlarımızı öldürecek silah tedarikine yardım eden zümrelere kredi vermez. Onlarla taahhüt işlerine kalkmaz. İthal ve ihraç işinin yüzde 500 kazancını onlara bırakmaz. Vergi hırsızlığı edenlere karşı... Milli şuur taşıyan halk, parasını yalnız namus ve şeref sahibi Türk tacirlerine verir” diyordu.¹⁷ Kabaklı, ad vermeden hedef gösterdiği Rumları bir başka makalesinde ise şöyle tanımlıyordu:

“Tepeden tırnağa ırkçı, aşiretçi, şoven bir soysuzdur Rumlar. Su uyur onlar uyumaz. Karşılarında bir saniye milli şuurdan yoksun olmaya gelmez. Kandırırlar, kaçıırırlar, aldatırırlar. Denk gelince öldürürler de...”¹⁸

Rumları neredeyse “kötülüğün temsilcisi” olarak gören Kabaklı’nın, Türkiye’deki Rumlara da tahammül etmesi dü-

16 *Milliyet*, 9 Mart 1964

17 Kabaklı Ahmet, “Milli İktisat”, *Tercüman*, 9 Ocak 1964

18 Kabaklı Ahmet, “Vatan Satma Vesaire”, *Tercüman*, 20 Ocak 1964

şünülemezdi. Nitekim yazar aynı makalenin sonunda , “Türkiye’deki Rumların Yunanistan’a nakli meselesi rahatça görülebilir. Bunlardan göç etmek isteyenler olursa, hükümetimiz hatta halkımız, bol bol tazminat ödemeye hazırdır...Eğer sabrımız taşarsa yalnız Kıbrıs değil, Ege’deki bütün Türk adaları, Batı Trakya, hatta Marmara Adaları asıl sahiplerine devredilir.”

Muhafazakar görüşleriyle tanınan yazarın makalesinde dikkat çekici iki önemli yaklaşım bulunuyordu. Yazar, hükümetin Rumları Yunanistan’a göndermek konusunda gerektiğinde tazminat ödeyebileceğini söylüyordu. ‘Tazminat’ Osmanlıdan beri Türkiye’de yaşayan Rumlara sadece bir kez, 6/7 Eylül 1955’te binlerce Rumun ev ve işyerleri vandalist bir saldırı sonunda yağmalandığında ödenmişti. Yani burada sözü edilen ‘tazminat hukuki bir haktan çok tehdit içeriyordu.

İkinci önemli yaklaşım ise Türk şovenist çevrelerce her dönemde özlemle anılan ve Yunanlılardan ilk fırsatta geri alınması düşlenen topraklar arasında, sakinlerinin çoğunluğunu gayrı müslimlerin oluşturduğu Marmara Adalarını da (Büyükada, Kınalıada, Heybeli vd.) sayılmasıydı.

Yazarın Yunan uyruklu Rumları ilk hedef gösterdiği yazısı ise Meclis’te soru önergesi verilmesinden bir hafta önceye rastlıyordu. Türkiye’de döviz kaçakçılığının kaynağında Türkiye’de yaşayan Yunanlıların olduğunu iddia eden Kabaklı, hatta bu “alçakların” -o günlerde basında yeralan- döviz kaçıran generalin karısını da ‘kandırdıklarını” söylüyordu.¹⁹

“Bunlardan bir kısmı Lozan Anlaşması’nın başımıza sardığı belalardır. Bazıları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayıp Yunan uyruklu oldukları halde İstanbul’da en iyi yerlerde

19 Kabaklı Ahmet, “Kutsal Tugay”, *Tercüman*, 6 Şubat 1964

alışırlar, ticaret yaparlar, gazino , kahve, otel işletirler. .. Tabii elde ettikleri kazancı her yıl yaptıkları bir kaç seyahat sırasında Atina'ya aktarırlar. Bol miktarda döviz kaçırılmasına vasıta olurlar.”

Kabaklı, basında İstanbullu Rumların ‘zararlı faaliyetlerinden’ ilk söz eden yazardı.

“Bilmem doğru, bilmem yalan... Sözde Türkiye Rumları, ‘Kıbrıs Yunandır’ adı altında bir dernek kurmuşlar. Bu söyleni yayılır yayılmaz Türkiye radyoları bu haberi yalanlamış... Olmaz olmaz! Bu gevşek ve şuursuz tutum sürüp gidemez. Kıbrıslı Türklerin hayatını kurtarmak ve derin açılan yaramızı onarmak için son sözümüz ne ise söylemek ve son tedbirleri almak zorundayız.”²⁰

Ve Rumların sınırdışı edilmeleri kararı açıklanmadan üç gün önce Kabaklı, Kıbrıs’ı ‘işgal etmek’ (Vurgu tarafımızdan yapılmıştır- y.n) netametli ise alınacak başka tedbirler olduğuna işaret ederek, şunları yazıyordu:

“Türkiye’de bir ‘YUNAN UYRUKLULAR’ (Vurgu Kabaklı’ya aittir-y.n) meselesi var ki, buna bizden hiç bir mezhep katlanamaz. Yunanistan’la iki yıl için yapılan “İKAMET, TİCARET ve SEYRİSEFAİN” andlaşmasına dayanarak 10 binden fazla Ruma Türkiye’de ikamet etme, ticaret yapma, işler kurma, mal edinme, mal satma ve ihracatta bulunma hakkı tanınmış, bir kısım vergilerden muafiyet sağlanmıştır:

Nasıl verildiğine akıl erdiremediğim bu imtiyazlar düpedüz ‘Kapütölasyon’dur. İmtiyaznamenin 16. maddesine göre bu ancak ‘ülkenin müdafaası veya emniyet-i umumiye’ sebebiyle kaldırılabilir. Bizi yok etmekten başka bir amaç taşımayan bu ırka daha fazla ne kadar katlanacağız?”

Bu uzun alıntılar hem milliyetçi-muhafazakar çevrelerin Türkiye’deki Rumlar hakkındaki görüşlerinin yansıtılması

20 Kabaklı Ahmet. “Yetsin Artık”, *Tercüman*, 9 Şubat 1964

hem de adım adım sınırdışı edilme kararına nasıl varıldığının göstergesi olması açısından önem taşıyor.

Varlık Vergisi'nin ilk teorik hattını Ahmet Emin Yalman'la kamuoyunun gündemine sokan²¹ İnönü, Rumların sınırdışı edilmelerine ilişkin ilk ipuçlarını da Kabaklı aracılığıyla duyuruyordu.

Bu arada basın, Hükümetin anlaşmanın iptal edileceği gün gizli bir oturumla “Kıbrıs Politikasını” görüşeceğini duyuruyordu.²²

Kabaklı'nın makalesinden tam 2 gün sonra Yunan uyruklu Rumların sınırdışı edilmelerine karar verildiğinde ise yazar, ‘sanki’ bunu devlete ilk öneren kişiymişçesine şöyle yazıyordu:

“Gazeteciliğin de kendine özgü sevinçleri doyumları vardır. Hitap ettiğiniz bir vatandaş kütlesi bakarsınız sesinize ses vermiştir... Yurt ölçüsünde ya da şehir ölçüsünde pek arzuladığınız bir şey oluvermiştir.”²³

21 *Vatan*, 15 Mart 1964

22 *Vatan*, 15 Mart 1964

23 Kabaklı Ahmet, “Sevinç...”, *Tercüman*, 21 Mart 1964

III. BÖLÜM

1930 Anlaşmasının Feshi

İnönü Hükümeti Rumları İstanbul'dan kovmak için anlamlı bir günü seçti. 16 Mart İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşunun 44. yılıydı ve o gün hükümet aldığı bir kararla, Atatürk ile Venizelos arasında imzalanan 'Seyrisefanın Anlaşmasını' feshettiğini açıkladı. Bir başka deyişle Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki en büyük zorunlu Rum göçüne de yeşil ışık yakılmış oluyordu. Yani İstanbul üçüncü kez Rumlardan "kurtarılıyordu". 16 Mart'ın bir başka 'yıldönümü' ise Varlık Vergisinin tasfiyesine 1944 yılında o gün karar verilmesiydi. Aradan 30 yıl geçtikten sonra İnönü, "işe" bıraktığı yerden devam ediyordu.

Aynı gün Büyük Millet Meclisi de Hükümetin Kıbrıs'a müdahalede bulunması için yetki vermeyi kararlaştırıyordu.

Hükümetin kararı basın aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Basın, siyasi eğilimleri ve hükümetle olan ilişkileri oranında alınan kararı büyük ya da küçük bir haber olarak okuyucularına duyurdu.¹

1 *Milliyet*, haberi duyururken okuyucularına fesih kararı nedeniyle hiç bir "kaybımız" olmayacağı mesajı veriyordu.

Tercüman, habere genişçe yer ayırıyor ve sırada başka anlaşmaların olduğu “müjdesini” veriyordu.

Akşam ise alınan karar karşısında Rumların panik içinde olduğunu bildiriyordu.

Dünya Gazetesi de anlaşmanın feshiyle iş dünyasının etkilenmeyeceğine vurgu yapıyordu.

Ulus gibi yılların CHP sözcüsü bir yayın organı ise haberi ‘ağırbaşlı’ bir şekilde yorumsuz vermeyi tercih ediyordu.

Son Havadis de kararı coşkuyla karşılayan bir yayın yapıyor, “Koynumuzdaki yılandan kurtulduğumuz için” sevinilmesi gerektiği görüşünü savunuyordu.

Hürriyet, haberi yorumsuz verirken, Maliye Bakanlığı’ndan bir yetkilinin sınırdışı edileceklerin döviz kaçakçılığı yaptıklarıyla ilgili iddiasına yer veriyordu.

Cumhuriyet haberi sınırdışı edilenler açısından veriyordu. Sınırdışı edilecekler şaşkınlık içindeydi ve bu karardan Türk hükümetini değil, Yunan hükümetini ve Makarios’u sorumlu tutuyorlardı.

Vatan Gazetesi ise sınırdışı edilecek olan Rumların şaşkınlığına değiniyor ve İnönü’nün anlaşmanın yenilenebileceği şeklindeki demecini yayınlıyordu.

Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecek olan “İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” 30 Ekim 1930 tarihinde Atatürk ile Venizelos arasında imzalandı. Anlaşma iki ülkenin halkları arasında dostluğu geliştirmek amacıyla yerleşme, ticaret yapma ve serbest dolaşım gibi bir takım olanaklar sağlıyordu.

Bakanlar Kurulu kararına göre, anlaşmanın feshi 6 ay sonra tatbik edilmeye başlanacaktı. Bu sürenin sonunda ise Türkiye’de ikamet eden ve Yunan pasaportu taşıyan Rumların vizeleri uzatılmayacak ve Türkiye’yi terke mecbur edileceklerdi.

Anlaşmanın iptali için uygulamanın 6 ay sonraya ertelenmesi

salt anlaşma hükümlerine uyma kaygısından kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda hükümetin bir bekleme süresi tanıdığını da ortaya koyuyordu. 6 aylık süre içinde Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda atacağı adımlar izlenecek ve 'belki de' anlaşma yenilenebilecekti.

Anlaşmanın feshine gerekçe olarak hükümet şu açıklamayı yapıyordu:

"Anlaşmanın imza edildiği tarihten bu yana uzun zaman geçmiş olması münasebetiyle bugünkü icaplara uymadığı için feshine karar verilmiştir."²

Başbakan İnönü ise iptal kararıyla ilgili olarak yaptığı ilk açıklamada 'iyimser' bir yaklaşım sergiliyor ve elindeki kartı masaya sürdüğünü belirtir mesajlar veriyordu.

"Yapılan iş bir mukavelenin yenilenmesine imkan vermek için girişilen normal bir muameledir. Yeni bir siyasetin görüşülmesi mümkün olacaktır. Yeni meseleler görüşülecektir."³

İnönü'nün bu açıklaması Türkiye tarafının anlaşmanın yenilenmesine karşılık yeni ödünler koparmak isteyeceğinin sinyallerini veriyordu.

Ancak hükümetin ilk yaptığı açıklama şaşırtıcıydı. Anlaşmanın feshinden 3 gün sonra ise Hükümet Sözcüsü Bakan Ali İhsan Göğüş Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 Anlaşmasının yenilenmesinin çoktan beri 'hissolunan' bir ihtiyaç olduğunu söylüyordu. Ancak iptal kararında Kıbrıs'ta yapılan mezalimle İstanbul'daki vatandaşlar arasında bir münasebet olmadığını belirtiyordu.⁴

Açıklamalardan da görüldüğü gibi İnönü Hükümeti Yunan tarafına bir açık kapı bırakmıştı. Eğer anlaşma masasına

2 Ulus, 17 Mart 1964

3 Vatan, 17 Mart 1964

4 Tercüman, 20 Mart 1964

oturulacaksa yeni gelişmeler de konuşulmalıydı.

Yunanistan ise Türkiye'den gelen 'mesajı' almış görünüyordu. Yunan Hükümet sözcüsü fesih kararının uygulanacağı 6 ay içinde anlaşmanın yenilenmesi için yeniden müzakerelere hazır olduklarını bildiriyordu.⁵

Şimdi top Yunanistan tarafındaydı. Hem Kıbrıs için yeni siyasi çözüm yollarına yanaşmalı hem de Türklere yönelik saldırıların durması sağlanmalıydı.

Ancak Türkiye'nin kozu Kıbrıs'ta pek de etkili olmadı. Anlaşmanın iptalinden 3 gün sonra Rumların iki Türk köyünü yaktıkları, şiddetli çarpışmalar olduğu haberleri Türkiye'ye geliyordu. Türk köylerine saldırılar düzenleyen EOKA'nın şefi Grivas'ı dönemin Yunan hükümeti destekliyor, maddi yardımda bulunuyordu.⁶

İleriki bölümlerde anlatılacağı gibi, bu koşullar altında Türkiye anlaşmanın iptal edileceği 6 aylık süreyi bekleyerek geçirmeyeceğini Yunan tarafına kanıtlamak ve durumun ciddiyetini 'kavratmak' için bir dizi yaptırım uygulamaya başladı.

1930 Anlaşmasının özellikleri neydi?

1930 Anlaşması, yüzyıllarca savaşmış iki ulusun barış ve kaynaşma isteğinin en somut ifadesiydi. Her iki ulus da birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik 'fetihçi' amaçlarından vazgeçtiklerini böylece tescil etmiş oluyorlardı. Daha önemlisi, "Bir Türk-Yunan Federasyonunu düşünecek kadar ileri görüşlü iki lider"⁷ Atatürk ve Venizelos'un Ege'de

5 *Milliyet*, 19 Mart 1964.

6 Zahariadis K., Alp Y., 1979, s: 31

7 İpekçi, Abdi, "Dinamitlenen Dostluğun Yıkıntısı Altında Kalanlar", *Milliyet*, 18 Mart 1964.

kurmak istedikleri ‘minik’ bir Ege Topluluğu projesiydi.

Anlaşma şu maddeleri içeriyordu:⁸ Anlaşmanın maddeleri tarafımızdan bugünkü Türkçeye uygun hale getirilmiştir.

Madde 1: Anlaşmayı imzalayan iki ülkenin tebaları, diğer tarafın ülkesine, ülkenin kanun ve nizamlarına uyararak, o ülke vatandaşlarının ya da yabancılar için özel hükümler varsa, en çok ayrıcalığa sahip ülke tebalarının kısıtlamalarına eş koşullarda serbestçe diğer ülkeye girebilecekler, orada seyahat ve ikame edebilecekler veya yerleşebilecekler ya da orayı istedikleri zaman terk edebileceklerdir.

Madde 2: Anlaşma, taraflardan her biri, gerek kanuni bir hüküm neticesinde, gerek ahlaki ve sıhhi güvenlik ve dilencilik hakkındaki kanun ve uygulamalara uygun olarak, gerek devletin iç ve dış güvenliği gerekçesiyle, diğer tarafın tebalarına ülkesinde yerleşmeyi ve oturmayı kişisel tedbir ile yasaklamak ve bu tip insanları ülkesinden sınır dışı etmek hakkını saklı tutar.

Diğer taraf ise yukarıdaki gerekçelerle sınır dışı edilmiş tebalar ve ailelerinin uyrukları konsolosluk tarafından onaylanmışsa, ülkesine kabul etmeyi taahhüt eder. Bu hüküm siyasi nedenlerle istenmeyen kişilere uygulanamaz.

Madde 3: Bu anlaşmayla taraflardan her birinin vatandaşları, diğerinin ülkesindeki mülkiyet ve tasarrufları, en fazla ayrıcalığa tabi ülke tebalarına tanındığı şekliyle her türlü menkul ve gayrimenkul malları edinme ve tasarruf etme konusunda tam bir serbestliğe sahip olacaklardır. Ayrıca bu kişiler bu malları satma, değiştirme, bağışlama, evlenme, vasiyetle elden çıkarabileceklerdir.

Bu tasarruflarda bulunan diğer ülke vatandaşlarına ancak o ülkenin vatandaşları kadar vergi, resim ve mükellefiyet yüklenebilir. Daha ağır yaptırımlar uygulanamaz.

8 Resmi Gazete, 15 Mart 1931, sayı: 1758

Ayrıca diğerk ÷lke vatandaşları ikamet ettikleri ÷lkenin kanunlarına uygun olarak özgürce ihracat yapabilme hakkına sahiptir.

Madde 4: Anlaşma uyarınca taraflardan birinin vatandaşları, diğerk ÷lkede varolan kanunlara uymak kaydıyla, o ÷lkedeki ticari faaliyetlerini kendileri sürdürebilecekleri gibi, uygun görecekleri kişiler aracılığıyla da gerçekleştirebilirler.

Ticaret, gemicilik ve sanat gibi mesleklerin icrasında veya herhangi bir uğraşıda, anlaşma taraflarından birinin başka bir yabancı ÷lkeye gelecekte sağlayacağı ayrıcalık, izin ve muafiyetlerden otomatikman, koşulsuz ve ödünsüz olarak bu anlaşmayı imzalayan ÷lkenin vatandaşları da yararlanır. Bu maddeden amaç, en çok ayrıcalığa sahip ÷lkeler ile eşitlik sağlanmasıdır.

Bununla beraber, anlaşmayı imzalayan taraflar, kanun ve yönetmeliklerle gezici sanayi, işportacılık ve uygun bulacakları diğerk meslekleri yalnızca kendi vatandaşları için sınırlayabilirler.

Madde 5: Merkezi anlaşmaya taraf ÷lkelerden birinde bulunan ve bu ÷lkenin kanunlarına göre varolan hisse senetli şirketlerle- sınai ve mali şirketler ve sigorta ve nakliyat firmaları dahil olmak üzere- diğerk ticari şirketler, diğerk tarafça tanı-
nacaktır.

Söz konusu şirketler diğerk ÷lkenin varolan ya da yürürlüğe konacak olan kanun ve yönetmeliklerine uygun olarak, bu ÷lkenin kanunları ruhsat gerektiriyorsa bu ruhsatı edindikten sonra, o ÷lkede yerleşebilecekler ve şube veya acenta açabilecekler, mahkemelerde davacı ya da davalı olabileceklerdir.

Anlaşma uyarınca, taraflardan biri kendi ÷lkesinde oluşturulan şirketin faaliyetleri, diğerk ÷lkedeki kanunlara uygun olmak zorundadır.

Bu şirketler, ikinci ÷lkede, mal, hak ve çıkarlarının kanuni

ve adli himayesine ait bütün konularda, yerli şirketlerle aynı haklara sahip olacaklardır. Ayrıca karşılıklılık esasına dayanarak, mahkemelere yatırılması gereken teminat parasından muaf olacaklardır.

Ayrıca anlaşma taraflarından her birinin şirketleri, diğer tarafın ülkesinde, o ülkenin kanunlarına uyarak, şirketin faaliyetini sürdürebilmesi için gerekli olan her nevi menkul ve gayrimenkul malları edinebileceklerdir. Ancak gayrimenkul mülkiyeti şirketin amaçları içinde yer almalıdır.

Madde 6: Yukarıdaki maddede yeralan şirketlerle şube ve acentaları anlaşma taraflarının karşılıklı olarak ülkelerindeki resim, harç ve vergiler konusunda -yabancı şirketlerin faaliyet ve ruhsat almalarında gerekli bulunan harç ve mükellefiyetler istisna olmak kaydıyla- aynı amaçlı yerli şirketlere uygulanan mali yükümlülüklerden daha ağır yükümlülüklerle tabi tutulamayacaklardır.

Bununla birlikte, bu hüküm, gerek devlet tarafından kurulmuş olan şirketlerde, gerekse genel bir hizmetin imtiyazına sahip olanlara tanınan muafiyetlerden yararlanmak için taraflardan biri başvuruda bulunmayacaktır.

Anlaşma taraflarından her biri, sermaye, gelir veya kazanç üzerinden hesaplanan vergilere ilişkin konularda, diğer tarafın şirketlerini, şube ve acentalarını vergilerin niteliğine göre ancak bunların sermayelerinin kendi ülkesindeki oranı kadar ve bu ülkede tasarruf ettikleri mal, hizmet ve gelir ile elde ettikleri kazanç kadar vergilendirebileceklerdir.

Madde 7: Anlaşma taraflarından her birinin vatandaşları, diğer ülkedeki elemanları ve malları için bunun gibi her türden ticaret, sanat ve uğraş ve mesleğin icrası nedeniyle, yerli vatandaşlardan alınan her tür vergi, resim ve harçlardan daha ağına çarptırılamazlar.

Bununla beraber, ikamet resimleriyle ilgili konularda, anlaşma taraflarından her birinin vatandaşları, en çok ayrıcalığa

sahip ÷lke tebalarının yararlandığı haklardan yararlanacaklardır.

Madde 8: Anlaşma taraflarının vatandaşları diğ erinin ÷lkesinde vatandaşlarına uyguladığı şartlar ve harçlardan başkasına tabi olmaksızın, haklarını takip ve savunmak için özgürce mahkemelere başvurmak hakkına sahip olacaklardır. Ayrıca o ÷lkenin vatandaşları gibi bütün davalarda avukatlarını, elemanlarını o ÷lkenin geçerli kıldığı kişiler arasından seçme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 9: Anlaşma taraflarından her birinin vatandaşları, diğ er taraf ÷lkesinde, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, hem orduda, deniz ve hava kuvvetlerinde, hem de milli muhafız ve milis kıtalarında herhangi bir mecburi askeri hizmet, herhangi adli, idari ve belediye ile ilgili memuriyetten muaf olacaklardır. Ayrıca bu hizmete karşılık ödenmesi istenebilecek herhangi bir nakdi veya ayni tazminattan da istisna edileceklerdir.

Anlaşma taraflarından birinin vatandaşlarına ve şirketlerine uygulanacak olan askeri ve mülki el koymalardan başkasına diğ er taraf ÷lkesinde kesinlikle tabi kılınamayacaklardır.

Madde 10: Kökeni, Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan cumhuriyeti olan doğal ya da mamül malların iki ÷lke arasında ihraç/ithal olunması halinde gümrük resimleri, ve diğ er resim ve vergiler konusunda en çok ayrıcalıklı ÷lkelerin mallarına uygulanan uygulamalar anlaşmaya taraf olan ÷lkelere de aynen uygulanacaktır.

Madde 11: Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine yapacakları ihracat ve ithalatta en ayrıcalıklı ÷lke statüsündekilere uygulanan ihraç resimlerinden başka veya daha yüksek resimler veya bu tipteki harçlar alınmayacaktır.

Madde 12: Üçüncü bir ÷lke ile yapılan ihracat ve ithalatta, iki ÷lke üzerinden yapılan transit geçiş için de aynı hükümler geçerli olacaktır.

Madde 13: Anlaşmadaki taraf ülkelerden birinin, bir veya bir kaç üçüncü ülkeden transit yolla diğer ülkeye yaptığı ithalatı, ithalat yapılan üçüncü ülkeden doğrudan doğruya yapılan ithalatı alınacak gümrük vergisinden veya aidattan başkası ya da daha fazlası alınamaz.

Madde 14: Anlaşmaya taraf ülkelerden birinde gerek devlet gerekse yerel yönetimler tarafından bir maddenin üretimi veya tüketimine konan vergiler hiç bir şekilde diğer taraf ülkenin aynı ürününe daha fazla ya da baskı oluşturacak şekilde uygulanamaz.

Madde 15: Anlaşmaya taraf olan ülkelerin her biri ithal edilen ürünlerin köken ülkesini tesbit etmek üzere:

1) Bütünüyle hammaddeler için bunların kökeninin diğer ülke olduğunu;

2) Mamül ürünler için, bünyesine giren madde gerekse gördüğü işlem ithalatçı firma tarafından tanzim edilen bir belge ile tanımlanacaktır.

Posta paketleri, değeri 50 lirayı ya da 2 bin drahmiyi geçmeyen mallardan bu belge istenmeyecektir.

Madde 16: İki ülke birbirlerine yaptıkları ithalat ve ihracatta birbirlerine en ayrıcalıklı ülke statüsü tanımaktadır. Ancak aşağıdaki hallerde bu ayrıcalık ortadan kalkar:

a) Ülke savunmasını ve genel güvenliğini ilgilendiren konularda,

b) İnsan, hayvan ve bitkilerin sağlığını ilgilendiren güvenlik tedbirlerinde,

c) Silah, mühimmat ve harp malzemesinin ve harbe ilişkin donanımın ithalatını sınırlamak için,

d) Devlet tekellerinin icrası için.

Madde 17: Anlaşmaya taraf olan ülkeler uluslararası taşımacılıkta, yolculara, mallara, gemilere, vapurlara, arabalara ve vagonlara vb. nakil araçlarına serbest geçiş sağlamayı, ayrıca birbirlerine en ayrıcalıklı ülke statüsü tanımayı taahhüt eder.

Madde 18: Taraf ülkelerin seyyar ticaret memurları, (ithalatçı-ihracatçı anlamında kullanılıyor y.n.) diğer tarafın ülke-
sindeki faaliyetler ve ürünlerde, en ayrıcalıklı ülke seyyar
ticaret memurlarına sağlanan bütün haklardan yararlanabi-
leceklerdir.

Madde 19: Anlaşmaya taraf olan ülke memurları, ticari
faaliyetleri sırasında fuar ve pazarlara giden diğer ülke va-
tandaşları kimliklerini gösterdikleri takdirde kendi ülkesinin
vatandaşları ile eş muamelede bulunacaktır.

Madde 20: Anlaşmaya taraf olan ülkeler, aşağıdaki belirtilen
eşyaların ithalat ve ihracatından vergi, resim ve harç alma-
yacaklardır.

a) Ambalaj, örtüler, çuvallar, fıçılar ve diğer paketleme
araçları, ayrıca, kumaş sarılan silindirler, tahta makaralar ve
mukavva borular.

b) Tamir edilecek eşya: Bu eşya ihraç memleketine yeniden
ithal edilirse, tekrar ithalleri sırasında ithalat resminden
muafır.

c) Yenilebilecek ürünlerin dışında kalan, pazarlara, fuarlara
ve sergilere yollanan eşya.

Madde 21: Üçüncü bir ülkeyle eşit ölçüde muamele görmek
esası:

1- Anlaşmaya taraf olan taraflardan biri sınır komşusu
ülkelerle sınırın iki tarafında 15'er kilometrelik bir saha
dahilinde yapılacak sınır ticareti konusunda tanınmış ya da
ileride tanınacak izine,

2- Bir gümrük birliği dışındaki izinlere,

3- Gümrük tarifeleri ve diğer ticari konularda, Türkiye'den
1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan ülkeler
arasında varolan veya gelecekte oluşturulabilecek olan kısı-
tlamalar ve izinlere kesinlikle uygulanamayacaktır.

Madde 22: Demiryolları üzerinde ne nakliye ücretleri, ne
de taşımanın zaman ve tarzı konusunda anlaşmaya taraf olan

Ülkelerin vatandaşları arasında bir fark gzetilmeyecektir.

Madde 23: Anlaşmaya taraf olan ülkeler, tüccarlara gümrük tarifeleri ve özellikle belli ürünlerde istenen standartlar ve kurallar hakkında ayrıntılı bilgi verilmesini taahhüt eder. Söz konusu ürünle ilgili beyan edilecek bilgi ithalat yapılan ülkenin kuralları uyarınca ürünün bir numunesini, suret ya da fotoğrafını içermelidir.

Madde 24: Anlaşmaya taraf olan ülkelerin vatandaşları diğer ülkede, lisans, fabrika ya da ticaret markaları, ünvanları konusunda kanunlarda gösterilen usullere uyulması kaydıyla, o ülke vatandaşlarına veya şirketlerine ilişkin hukuka tabidir.

Madde 25: Anlaşmaya taraf olan ülkelerin gemileri yüklü ya da yüksüz olarak diğer tarafın sularına ya da limanlarına giriş veya çıkış yaptıklarında o ülke gemileriyle eşit muamele görürler. O lke bandıralı gemilere uygulanan yükümlülükler dışında başkaca hiç bir resim ve yükümlülüğe tabi olmazlar.

Madde 26: Anlaşma taraflarının limanlarında, açıkta demirleme, doklarında, gemilerin yüklenmesi ve boşaltılmasında kendi gemilerine tanıdıkları bütün ayrıcalıklardan, gidecekleri veya gelecekleri yer neresi olursa olsun diğer ülkenin gemileri de yararlanabilecektir.

Madde 27: Gemi yükleri ulusal sancak altında ithal ya da ihraç edilmiş olmaları halinde tabi olacakları vergi ve yükümlülüklerin dışında başkaca ykmllklere tabi olmayacaktır. Aynı kural bu gemilerle seyahat eden yolcular ve yükleri için de geçerlidir.

Madde 28: Anlaşmanın gemicilik konusunda karşılıklı ulusal uygulamalardan yararlandırma maddesi ile ilgili bölümü:

1) Anlaşma taraflarından her birinin ülkesinde uygulanan ya da uygulanacak olan kanunlarla düzenlenen kabotaj ve iç sularda seferler,

2) Ulusal ekonomide, denizcilige sağlanan ya da sağlanabilecek olan prim ve benzeri teşvıklere,

3) Anlaşma taraflarının karasularında limanların açık demirleme yerleri ve sığ sahiller, denizcilik hizmetlerinin yerine getirilmesini kapsamamaktadır.

3. madde dışında taraflar diğerinin gemilerine en ayrıcalıklı ülke statüsü tanır.

Madde 29: Gemilerin milliyeti konusunda karşılıklı olarak ülkelerin ilgili makamlarınca verilmiş olan belgeler her iki tarafta da kabul edilecektir.

Madde 30: Anlaşma taraflarından birinin gemisi diğer taraflın herhangi bir limanına, başka bir ülkeye gidecek yk ve yolcuları indirme ve bindirme yapabilecektir.

Madde 31: Anlaşmaya taraf olan ülkelerden birinin gemisi, diğer taraf sularında batır, karaya oturur veya deniz kazası olursa, bu gemi ve yükü diğer ülkenin kendi gemilerine tanıdığı izin ve muafiyetlerden aynen yararlanabilecektir. Kaptana, mürettebata ve yolculara gerek kendileri gerek gemi ve yükü için- yerli tebalara sağlanan oranda yardım ve destek sağlanacaktır.

Geminin kurtarılması konusunda, kurtarma işleminin yapıldığı ülkenin kanunları uygulanacaktır.

Karaya oturmış veya batmış bir gemiden kurtarılan mallar için, i tüketim için kullanılmadığıa hiç bir gümrük resmi talep edilmeyecektir.

Madde 32: Anlaşmaya taraf olan ülkelerden her biri başka bir yabancı ülkenin diğer taraftaki temsilcisi olabilir ya da o ülkeyi temsilen başkonsolos, yardımcı konsolos ve konsolos tayin edebilir. Ancak bu görevliler tayin edildikleri ülke hükümetinin olurunun almadan bu göreve başlayamaz.

Madde 33: Anlaşma taraflarından birinin vatandaşı diğer taraflın ülkesinde ölmesi halinde bu kişinin akrabası veya yakını ölümün meydana geldiği ülkede yoksa vatandaşı olan ülkenin

ilgili konsoloslugu gerekli olan islemleri tamamladıktan sonra ölenin ülke kanunlarının belirlediği şekil ve sınırlar içinde mirası muhafaza altına almaya ve idare etmeye yetkili kılınır.

Madde 34: Anlaşmaya taraf olan ülkelerden birinin konsoloslugu diğer tarafın gemilerinden firar etmiş olan ikinci tarafın vatandaşları dışındaki gemicileri geri almak için yerel hükümet tarafından kanunun tanıdığı desteğe sahip olacaktır.

Madde 35: İki ülke arasında yapılan anlaşma dışında kalan kimi sorunların ortaya çıkması halinde iki ülkenin de onayı ile sorun bir hakem aracılığı ile çözülecektir.

Madde 36: Bu anlaşma onaylanacak ve onayları mümkün olduğu kadar hızlı bir biçimde Atina'ya gönderilecektir. Anlaşmanın onay tarihinden bir ay sonra uygulamaya girecek ve süresi iki sene olacaktır. Bu tarihten itibaren anlaşma taraflarından biri altı aylık bir süre tanıdıktan sonra anlaşmayı feshetme hakkına sahiptir.

1930 Anlaşmasının iptali nasıl yorumlandı?

Bu bölümde iki ülke arasında imzalanan anlaşmanın 34 yıl aradan sonra Türkiye tarafından tek taraflı iptali Türk kamuoyunda neredeyse “İkinci Kurtuluş Savaşının kazanılması” olarak yorumlandı.

Bu yadırgatıcı bir durumdu. Çünkü bir önceki bölümde de belirtildiği gibi birbiriyle uzun yıllar savaşmış iki azgelişmiş ülkenin, ekonomilerini canlandırmak ve Ege’de serbest bir ticaret bölgesi yaratmak amacıyla giriştikleri bu “ekonomik” yanı ağır basan anlaşma, aynı zamanda iki halk arasındaki düşmanlık geleneğini de kırmayı amaçlıyordu.

“O tarihteki karşılıklı amaç, azınlıkların gitmesiyle Türkiye’de ortaya çıkan nitelikli insan gücü açığını kapamak,

Yunanistan'daki işsizliği de azaltmaktır”⁹

36 maddeden oluşan anlaşmanın yaklaşık 20 tanesi sadece gemilerin seyahatlerini düzenliyordu. Kaldı ki “batıya” dönük bir iktisat ve siyaset politikasını benimseyen Türkiye açısından Yunanistan topraklarından gümrüksüz, vergisiz ve özgürce geçiş hakkına sahip olmak hiç de azımsanmayacak bir şeydi.

Yunanlılar anlaşmada özellikle Türkiye’de yaşayan vatandaşlarının mülkiyet haklarını güvence altına almaya çalışan maddelerde ısrar etmişlerdi. Bu da o tarihsel süreçte çok anlaşılır bir kaygıydı. Çünkü Kurtuluş Savaşı sonrasında mübadele ile ya da kaçarak Türkiye’yi terk eden yüzbinlerce Rumun mallarına “firarı” oldukları gerekçesiyle el konulmuş ve Müslüman Türklere dağıtılmıştı.

Anlaşmanın iptal edilmesine ilişkin en doğru yorumu, Yunanistan’a tanınan 6 aylık sürenin dolduğu gün Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin yapıyordu:

“Aramızda -Yunanistan’ı kastediyor y.n- muazzam ihtilaflar var. Kıbrıs meselesi halledilmeden ikamet veya hiç bir meseleyi ele almayacağız.”¹⁰

Gerçek sorun da buydu. Yunanistan’ın Türkiye’yi sömürmesi sözkonusu olmadığı gibi Yunan uyruklu işadamlarının da Türkiye’ye komplo kurması veya ekonomiyi çökertmeye çalışması gibi bir olgu ortada yoktu.

Yunanlıların büyük bölümü Türkiye’de ticari faaliyet yapıyorlardı. Çok azı ithalat-ihracat işleriyle uğraşıyordu. Bu kişilerin de önemli bir kısmı Türk işadamlarıyla ortaklık kurarak bu işi yürütüyordu. Geri kalanlar ise daha çok temsilcilik, lisans anlaşmalarıyla elde edilen yabancı malları satıyorlardı. Yunan uyrukluların en büyük parçasını ise serbest

9 Baskın Oran, 1991, s: 281

10 *Tercüman*, 19 Eylül 1964

ticaretle uğaşanlar oluşturuyordu. Bu kişilerin ne kadar zarsız oldukları sınırđıřı edilenlerin mesleklerinden de anlaşılıyordu. Çoğu terzi, pastahane sahibi, lokantacı, kumaş tucarı, berber vb. kucık esnaftandılar.

İleriki bolumlerde de gosterileceği gibi Turkiye açısından tehdit oluşturmuyorlardı. Ancak Turkiye'nin elindeki bu kozun, Yunanistan tarafından onemsenmemesi nedeniyle Turkiye'deki Yunanlılar 'gunah keçisi' haline getirilerek dunya kamuoyuna sunuldu. Dışışleri Bakanı Erkin ise, Yunanlıların çoğunun sınırđıřı edildiği bir donemde belki de 'artık çok geç' olduğunun bilinciyle ağzındaki baklayı çıkarmakta bir sakınca gormeyerek sorunun ozune iniyordu. Kıbrıs'ta verilecek taviz karşılığında, Yunan uyruklu Rumlar yeniden Turkiye'ye donebilirlerdi.

Ancak bu 'şartlı' donuşe bile karşı çıkanlar vardı. Ahmet Kabaklı, 1930 Anlaşmasının iptalinden sonra Yunan uyrukluların hiç bir koşul altında bir daha Turkiye'ye done-memesinden yanadır;

"şimdi benim korkum... şu Kıbrıs yaraları biraz kabuk tutmaya başlayınca, yeni bir dostluk sarmaş dolaşına başlayacaklar. Ve karganın ağzındaki peyniri biraz name yapa yapa alacaklar..."¹¹

"şimdi tek korkumuz, dost (!) Yunanlıların tazyik ve sempatilerine aldanarak, buna benzer imtiyazları yenilememiz ihtimalidir."¹²

Yazarın surekli vurgu yaptiğı şey Inonu Hukümetinin 'planları' ile çakışmamaktadır. unku Başbakan Inonu anlaşmanın iptalinin ertesi gunu, anlaşmayı yenilemek icin 'yeni meselelerin' goruşulmesini istemektedir. Yani başlangıç aşamasında tatlı-sert bir soylem dikkati çekmektedir.

11 Kabaklı Ahmet, "Sevinç", *Tercuman*, 21 Mart 1964

12 Kabaklı Ahmet, "İmtayazname", *Tercuman*, 25 Mart 1964

Yaklaşık 34 yıl önce imzalanmış bir anlaşma konusunda bilgisi olmayan, üstelik bütünüyle anti-Yunan propagandanın etkisindeki Türkiye insanı açısından ise anlaşmanın iptali memnuniyetle karşılanıyordu.

Çünkü anlaşmanın iptaliyle ilgili olarak açıklanan fayda/maliyet analizi, iki ulus arasındaki dostluğun aldığı yaranın subjektifliğinden çok, maddi kayıplar ve kazanımlar ekseninde oluşuyordu. “Yunanlılar bu anlaşma ile Türkiye’de 4-5 milyar lira civarında gelir elde ediyorlardı.”¹³

12 bini aşkın Yunan kökenli sınırdışı edilecekti. Buna karşılık Yunanistan aynı gerekçeyle Yunanistan’daki Türk pasaportluları kovarsa, bundan yalnızca 3 bin kişi etkilenecekti.

“Yunanistan’da 3 bin Türk uyruklu var. Genelde küçük esnaf ve çiftçi olan bu kişiler önemli bir ekonomik güce sahip değil. Türkiye’den çıkarılacak Yunanlılar ise büyük ticaretle uğraşıyorlar.”¹⁴

Dönecek 3 bin Türk’uyruklu 50’si Müslüman Türktü, diğerleri ise, Türkiye pasaportlu Rum’lardı.¹⁵

Anlaşmanın feshinin doğurduğu “iyimser” (!) havayı yansıtmaya açısından bir başka ilginç örnek de Mümtaz Faik Fenik’in konuyla ilgili makalesidir. Yazar, anlaşmanın iptal edilmesiyle bir vurgun düzeninin sona erdiğini hatta ‘istihdam’ sorununun bile çözülebileceğinin müjdesini vermektedir.

“Bunlar 1930 tarihli anlaşmanın kolaylıklarından, bizlerin müsamahasından, ilgililerin dalgınlığından faydalananak yıllar boyu İstanbul piyasasında hüküm sürmüş, kanımızı emmiş, öyle palazlanmış, öyle gelişmiş bir takım mahlûklardır ki,

13 *Milliyet*, 18 Mart 1964

14 *Ulus*, 18 Mart 1964

15 *Hürriyet*, 21 Mart 1964

bizden kazandıklarıyla düşmanlarımızı ve düşmanlıkları beslemişlerdir... Karaborsayı yapanlar bunlar! İhtikarı yapanlar bunlar! Döviz kaçıran bunlar! Vergi kaçıran bunlar!

... Biz memleketimizdeki Türk vatandaşlara iş bulamıyoruz... Artık gözümüzü dört açalım ve gözümüzü oyacak kargaları beslemeyelim.”¹⁶

Bir ulusal kurtuluş histerisine dönüşen bu süreçte, Yunanistan ile yapılan irili ufaklı bütün anlaşmalar sorgulanmaya ve tehdit olarak kullanılmaya başlandı.

Bu anlaşmaların ‘karşılıklı’ çıkarlar ve olanaklar sağladığı gerçeği bir kenara bırakılarak, ‘1930’dan itibaren Yunanistan’a başka haklar tanıyan’ anlaşmaların da feshi gündeme getiriliyordu.

Bu anlaşmalar arasında Yunanlı parlamenterlere Devlet Demir Yolları trenlerinde bedava seyahat etme hakkını içeren anlaşma da dahil şunlar vardı:¹⁷

30 Ekim 1930 tarihli Türk-Yunan Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Muahedenamesi.

9 Mayıs 1933 tarihli Muakkat Ticari İhtilafname

14 Eylül 1933 tarihli Samimi Anlaşma Misakı.

15 Ocak 1937 tarihli Kaçakçılığın Men ve Takibi Anlaşması

15 Aralık 1938 tarihli Türkiye ile Yunanistan Arasında Veteriner Mukavelenamesi

7 Mart 1939 tarihli Suçluların Geri Verilme Anlaşması.¹⁸

10 Mart 1955 tarihli Pasaport Vizelerinin Karşılıklı Olarak Kaldırılması Anlaşması.

Bu anlaşmalardan bazıları -ilerki bölümlerde de anlatılacağı gibi- sürecin en kritik aşamalarında, gerginliğin dozunu ar-

16 Fenik, Mümtaz Faik, “Koynumuzda Yılan Beslemişiz”, *Son Havadis*, 30 Mart 1964

17 *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964

18 *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964

tırmak için iptal edildi. Böylece Yunanistan'ın köşeye sıkıştırılması amaçlanıyordu.

Bu arada anlaşmanın iptaline ilişkin modaya İzmir Üzüm İhracatçıları Birliği de katılıyor ve Yunanistan'la Üzüm Anlaşmasının iptalini istiyordu.¹⁹

Türkiye 6 Nisan 1964'de Yunanistan ile imzaladığı vize anlaşmasını tek taraflı olarak fesih ettiğini açıklıyordu. "Ortodoksların anenevi bayramı Paskalya Bayramını kutlamak üzere Yunanistan'a giden binlerce Rum, Türkiye'ye dönememişlerdir. 1 Nisan'da başlayan ve 1 hafta süren Paskalya Yortusu'nu geçirmek amacıyla Atina'da ayine giden binlerce Yunan uyruklu Rumun Türkiye'ye dönmelerine bir gün kala hükümet Türk-Yunan Vize Anlaşması'nı iptal etti ve İstanbul'a girmelerini yasakladı."

Bu uygulamadan da görüldüğü gibi hükümet, anlaşmaların fesih kararında bunu sadece bir diplomatik manevra alanı olmaktan çıkarıp, somut ve karşı tarafı güçlük içinde bırakacak bir zamanlamayı tercih ediyordu.

Vize anlaşmasının iptalinde gözetilen zamanlamanın en kritik yanlarından birini de anlaşmanın iptaliyle Türkiye'ye dönemeyen Yunanlıların sayısı oluşturuyordu. Tatil ya da akrabalarını ziyaret etmek amacıyla Yunanistan'a giden -ve gazetenin haberine göre sayıları binleri bulan- Rumlar bir daha Türkiye'ye dönemedi.

Ancak bu kişilerle ilgili herhangi bir istatistikten yoksun oluşumuz nedeniyle, 'resmî' açıklamalarda sayıları 12 bin 500 olarak açıklanan Yunan pasaportlu Rumdan başka anlaşmanın iptaliyle zorunlu olarak Yunanistan'da kalanların kaç kişi olduğu belirsiz bir soru işareti olarak kalıyor.

Yunanlılara işin ciddiyetini göstermek amacıyla aynı gün²⁰

19 *Yeni Sabah*, 9 Nisan 1964

20 *Hürriyet*, 10 Nisan 1964

bir başka kararla Türkiye karasularını 12 mile çıkarıyordu. Ancak kararın sunuş şekli dikkat çekiciydi. Dönemin Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, “Böylece Kıbrıs’la aramızdaki mesafe 7 mile indi” diyordu.²¹

Sonraki aylarda Türk-Yunan Ticaret Anlaşması da yine Türkiye tarafından iptal edilecekti.²²

Anlaşmaların arka arkaya iptali konusunda ise Yunanistan’a esaslı bir ‘köték’ atma isteğinin ağır bastığı açıkça ifade edilmektedir. Mümtaz Faik Fenik, Yunanlılara anladıkları dilden konuşulması gerektiğini şöyle ifade ediyor:

“... Hah işte şöyle. Bunlara anlayacakları dilden hitab etmeli! Adam diye karşınıza alıp konuşmak, hukuki vecibelerini yerine getirmelerini beklemek abesle uğraşmaktır. Bir kere insan gibi davranmalarını söyleyeceksiniz. İki kere söyleyeceksiniz. Baktınız ki artık yola gelmiyorlar, kötüğü atacaksınız.”²³

Yazar Aslan Tufan Yazman ise 1930 anlaşmasının iptal edilmesinden hemen sonraki makalesinde şöyle yazıyordu:

“Artık bir kere daha anlaşıldı ki, ne insanlık, ne kibarlık, ne komşuluk ne müşterek savunma, ne kader birliği, ne geleneksel dostluk; Yunanlılar yalnız bir tek şeyden anlıyor: Kuvvet ve sertlik. Hayalperet komşumuza nasıl muamele edileceğini hükümetimiz mükemmelen anlamış bulunuyor.”²⁴ Bu arada tıpkı Varlık Vergisi uygulamasında olduğu gibi örtülü bir suçluluk duyan kamuoyu vicdanına seslenen yazar Ecvet Güresin ise, sınırdışı kararının azınlıklara karşı girişilmiş “ve Hitlerizmin mukallidi bir hareket olmadığı” görüşünü savunmaktadır. Güresin’e göre, “İstanbul’un bir semtinde 500

21 *Tercüman*, 11 Nisan 1964; *Akşam*, 26 Ağustos 1964

22 *Son Havadis*, 6 Eylül 1964

23 Fenik, Mümtaz F., “Kendi Düşen Ağlamaz”, *Akşam*, 10 Ağustos 1964

24 Yazman, Aslan Tufan, Atina Türk Düşmanlığından Vazgeçmedikçe..., *Diinya*, 23 Mart 1964

küsur yıl sonra Bizans İmparatorluğu'nun hayaliyle yaşayanlar, iyi niyeti kötüye kullanmış olmanın karşılığını buluyorlar. Bunun ne başka bir dinin saliki olmak, ne de katı bir milliyetçilik anlayışı ile ilgisi yoktur.²⁵

Kıbrıs olaylarının Türkiye kamuoyunda yarattığı miliyetçi-şoven dalganın sağduyu, hoşgörü gibi hasletleri ortadan kaldırıp bir toplumsal histeriye dönüştüğü dikkati çekiyordu. Türk-Yunan halklarının yaşanan tüm olumsuzluklara karşın birlikte, dostça ve karşılıklı saygı içinde yaşamaları gerektiğine ilişkin yazı ve tartışmaların hemen hiçbirisi yoktu. Basında, Yunanistan'la dost olunamayacağını düşünen yazarlar da bu dönemde düşüncelerini açıkça dile getiriyorlardı:

“Ben samimi hissimi söyleyeyim. Yunanistan bizi sevmiyor. Elinden gelse bizi dünya haritasından silecek. Biz de öyleyiz efendim... Biz de Yunanistan'ı hiç ama hiç sevmiyoruz... Evvelden beri Yunanistan bizden, biz de onlardan nefret ettiğimiz halde bu “dostluk” teranesi de nereden çıktı? Aramızdaki komşuluğu bir dostluk münasebeti şekline sokmaya ne gerek var?”²⁶

Ulunay'ın örtülü biçimde eleştirdiği, Türk-Yunan dostluğunun temellerini atan ve yaklaşık 30 yıl süreyle de bunu yaşatan Kemalist politikaydı. Çünkü Atatürk tarafından imzalanan anlaşmalarla kurulan bu dostluk, komşuya ‘katlanmaktan’ çok daha öte bir amacı içeriyordu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e göre Türk-Yunan dostluğu zaten ölmüştü.²⁷

Ancak Kemalist politikaları eleştiren yalnızca Ulunay değildi. Millet Meclisi'nde de Yunanistan ile ilişkiler konusunda ‘tarihsel’ eleştiri yapılabilirdi. Adalet Partisi milletvekili Tahsin Demiray'a göre Fatih'ten bu yana Rumlara eşit ve hatta ileri

25 Güresin, Ecvet, “Kendileri İstediler”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1964

26 Ulunay, Cevdet, “Türk-Yunan Dostluğu”, *Milliyet*, 19 Mart 1964

27 *Milliyet*, 18 Nisan 1964

haklar tanınmış olması bugünkü buhranı yaratmıştı. “Yurtta Sulh Cihanda Sulh sloganımız ellere yarıyordu.”²⁸

Türkiye’deki Rumlara “bodoslamadan” yapılan saldırıya güzel bir örnek de yazar İrfan Kıbrışlıoğlu’ndan geliyordu.

“... Bugün nankörlerin en büyüğü ve en tehlikelisi, koyunda yaşatılan zehirli yılan gibi, içimizde yaşamakta ve bünyemizi en tehlikeli yerinden didiklemektedir. Türkiye’deki Rum azınlığı, Türkün hayatına kastetmiş, yeminli bir nankör topluluğudur.

Dışarıda edindiği köklü ortaklarıyla iktisadi ve ticari gâcümüze, tamamen hakim, kanımızı iliklerimize kadar emmektedir.”²⁹ Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluğun boyutları konusunda yazar Cihat Baban’ın yaptığı fayda/maliyet analizi ise Türkiye’nin aleyhinedir. Atatürk ile Venizelos arasındaki anlaşmadan Türkiye’nin de ‘istifade’ ettiğini kabul eden yazar, ‘ama en çok’ Yunanistan’ın ‘istifade’ ettiği kanı-sındaydı.

Baban’ın çizdiği dostluk tablosu 1960’lı yıllardan sonra hayal bile edilemeyecek nitelikteydi:

“İki taraf arasında yollar açılmış, hemen hemen hiç bir ihtilaf kalmamıştı. Beyoğlu meyhanelerinde Rumca şarkılar söyleniyor, Rumca piyesler oynanıyor ve bu hal Türkleri rahatsız etmiyordu. Türkiye, Yunan tabiyetindeki insanlara şefkatli ve hatta imtiyazlı muameleler yapıyor ve Ortodoks dinine karşı gösterdiği saygı ve müsamahalarla manevi alanda da dostluğun azamisini gösteriyordu. Dış politikada müşterek adımlar atılıyor, müşterek tehlikeler birlikte önleniyordu.”³⁰

Öte yandan Türkiye’nin ard arda aldığı kararlar Yunan tarafında etkisini göstermeye başlamıştı. Yunanistan, Tür-

28 Alışanı, 6 Mayıs 1964, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Türk-Yunan Sorunu hakkında yapılan görüşme

29 Kıbrışlıoğlu, İrfan, *Patrikhane Köstebekleri*, 1967 s:5

30 Baban, Cihad, “Türk-Yunan Münasebetleri”, *Ulus*, 14 Nisan 1964

kiye'ye yaptığı başvuru ile yeni bir anlaşma istiyordu. Başvuruda, "Kıbrıs meselesi sükun, iyi niyet ve sabır istiyor... Türk-Yunan ilişkilerinde soğukkanlılığın devamı gerekiyor" deniyordu.³¹

Ancak bu kez 'naz yapma' sırası Türkiye tarafındaydı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 'Yunanlılar bize ne verirlerse onu alırlar' diyor ve ekliyordu. "Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı bir süre önce bizimle temas için istekli görünmediklerini belirtmişlerdi. Şimdi sıra bizde..."³²

Türkiye, 34 yıl önce imzalanmış bir anlaşmayı 'keşfederek' elde ettiği bu avantajlı konumun tadını çıkarıyordu. Ortada hukuki bir zemin vardı. 1930 tarihli anlaşmanın maddelerine dayanarak ve anlaşmanın artık zamanın koşullarına uymadığı gerekçesi ile her şey kılıfına uygundu. Adı konmamış bu yaptırımın özelliklerini Dr. Mehmet Reşat şöyle belirtiyordu:

"Kıbrıs konusunda Türk hükümetinin Yunanistan'ı doğrudan doğruya muhatap almayı bir politik prensip haline getirmesi ile birlikte, 'Ticaret, İkamet ve Seyri Sefain Anlaşması' da yeniden hatırlanmış bulunuyor. Hükümetin bir taşla iki kuş vurmak amacı ile bir takım tedbirlere gittiği ve bu yoldan geri dönmeyeceği daha başından itibaren sezilmekteydi. Hükümet bir yandan bazı koşulların zorlaması ile verilmiş üstün imtiyazlara paydos diyecek ve Yunan uyruklu işadamlarının yerlerini almaya amade bir şekilde beklemekte olan kimseleri memnun etmiş olacaktı. Öte yandan Yunanistan'a gönderilmek üzere sınırdışı edilen bu kimseleri bir baş ağrısı haline getirerek Atina hükümetini müşkül durumda bırakmayı deneyecekti..."³³

31 *Milliyet*, 19 Mart 1964

32 *Milliyet*, 21 Mart 1964

33 Reşat Dr. Mehmet, "Bazı İmtiyazlar Sona Ererken", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1964

Bu gerçekçi yoruma katılan bir başka yazar da Faik Suad'dır. Suad'a göre 12 bin Yunan uyruklunun sınırdışı edilmesi kararı, "Bay Papaendru'ya Kıbrıs'ı kaybetmek kadar pahalıya oturmuş bir-silledir." Çünkü yazar, Yunan ekonomisinin bu karardan "ağır bir darbe yiyeceğini" düşünmektedir.³⁴

Yunanistan ile atılan 'dostluk köprüleri' aynı zamanda olası bir savaşın da sinyallerini veriyordu. Yıllar sonra Türk ve Yunan halkları arasında barış ve dostluğun kurulmasında önemli katkıları olan *Milliyet* Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in görüşlerine atfen, o günlerde şunları yazıyordu:

"Kıbrıs davasının barışçı yoldan çözülmesi imkanı gün geçtikçe zayıflamaktadır... "Türk-Yunan dostluğunun öldüğünü" açıklamak ve Yunan vatandaşlarına tanıdığı imtiyazları kaldırıp, onlara karşı tedbirlere girişmekle Yunanistan'ın tek taraflı kullanmak istediği dostluk köprülerini yıkmıştır."³⁵

Kıskaç, "yıkılan köprüler"in Türkiye kıyısında kalan Rum azınlığı açısından her geçen gün biraz daha daraltılıyordu. Yunanistan ile Türkiye'yi birbirine bağlayan o daracık köprüden yürüyerek evini, anılarını ve yakınlarını bırakmadan önce Rumların İstanbul'da "nasıl olup da" kümелendikleri bile esrarengiz bir komploymuş gibi gösteriliyordu.³⁶

Aynı yazara göre 3 çeşit Rum vardı. Bunlardan ilki Lozan Anlaşmasıyla belirlenen ve Anayasa'nın teminatı sayılan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rumlardı. Bunlar rahat bir hayat sürdürüyorlardı. İkinci kategoridekiler yabancı uyruklu iken Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olanlardı. Bu gruptakiler Türk pasaportu taşıyıcılar bile "muzır faali-

34 Suad, Faik, "Onlar Dışarıdan Biz İçeriden", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1964

35 Abdi İpekçi, Durum, "Netice Verileyecek Görüşmeler", *Milliyet*, 29 Nisan 1964

36 Esmer, Ahmet Şükrü, "Rumların Çeşidi", *Ulus*, 18 Ağustos 1964

yetlerinden” ötürü sınırdışı edilebilirlerdi. Üçüncü grup ise sınırdışı edilmelerine karar verilen Yunan uyruklu Rumlardı. “Gevşek” uygulanan 1930 anlaşmasından yararlanan bu kişiler Yunanistan’ın Kıbrıs konusunda izlediği politika ile bu devri de kapatmak zorunda kalmışlardı.

Yazarın yazısında en çok sorguladığı, Yunanistan’ın misilleme olasılığıydı. Ancak Yunanistan bir misillemeye gitmeyeceğini açıkladı. “Zaten misillese de oradakiler Türk pasaportlu Rumlardır. Eğer Yunanistan Batı Trakya Türklerini misillemeye kalkarsa, Türkiye de o zaman Türk vatandaşı İstanbul Rumlarını sınırdışı edebilir...O halde 12 bin Yunanlı Ruma yol görünür.”³⁷

İlk makalede “Anayasanın teminatı altında” ve “rahat” bir hayat sürdürdüğü iddia olunan Türk pasaportlu Rumlar, sonraki makalede olası bir “misilleme”nin figüranları olarak tanımlanıyordu.

Çünkü, Türkiye devletinin yalnızca Türk ulusundan meydana geldiğine ilişkin resmi ideoloji çok sesli, çok renkli bir mozaigi yadsıyordu.

“... Türkiye’nin sınırları ‘Misak-ı Milli’ ile çizilmiş ve bu devlet tek bir milletin olmuştur. Bu topraklarda aynı ülküyü taşıyan, aynı kader birliğine sahip tek bir millet yaşar...O da; Türk milletidir. Üstelik bu millet ayrı mezhepde olsalar bile aynı dinin salikleridir. Yeryüzünde de bu yoğunluğa sahip başka bir millet pek azdır.”³⁸

37 Esmer, Ahmet Şükrü, “Rumların Çeşidi 2”, *Ulus*, 13 Ağustos 1964

38 Alpar, Hayri, “Yeni Yunan Düzenbazlığı”, *Dünya*, 3 Temmuz 1964.

IV. BÖLÜM

Rumların Sınırdışı Edilmesi

Sınırdışı kararı uygulanmaya başlıyor

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde 1964 yılı boyunca ve 1965'in bir bölümünde Yunan pasaportlu Rumların ve Türkiye Rumlarının Türkiye'den kovulmalarını ele alacağız.

Bu sürecin İnönü Hükümeti tarafından adım adım tırmandırıldığı ve Kıbrıs'taki gelişmelere endekslendiği dikkati çekiyor. Örneğin, Magosa'nın EOKA tarafından sarıldığı ve ekonomik ambargonun başladığı dönemde "muzır" faaliyetleri nedeniyle sınırdışı edilenlerin sayısında bir tırmanma görülürken, yine Kıbrıs'ta Rumların Anayasa ve Türk mahkemelerini lağvettikleri, Makarios'un, Rauf Denktaş'ı 'asi' ilan ederek tutuklama kararı çıkarttığı dönemde bir günde 3 bin Rumun Türkiye'yi terke zorlandığı gözleniyor.

Türkiye'deki Rumların kaderinin pazarlık masasındaki "bir pot" değeri taşıdığına ilişkin en çarpıcı örnek Yunan Hanedanından bir kişinin evliliği nedeniyle sınırdışı uygulamasına

ara verilmesiydi. Her ne kadar bu bir “iyi niyet” göstergesi olarak yorumlandıysa da kovulan insanların yalnızca bir “figüran” olarak algılandığına ilişkin anlamlı bir kanıttı.

Bu bölümde kitap boyunca izlendiği şekliyle monografik olarak Türkiye’deki Rumlara yönelik tehdit ve sınırdışı politikası anlatılacaktır.

İlk uygulama: hileli sınırdışı

Türkiye, 1930 tarihli anlaşmayı 16 Mart 1964’de, 36. maddeyi gerekçe göstererek iptal ediyordu. Söz konusu maddede taraflardan birinin anlaşmayı iptal etmesi halinde karşı tarafı 6 ay önceden uyararak iptal kararı alabileceği şartı konmuştu.

Bu madde ile amaçlanan, iptal kararı ile 6 aylık süre içinde tarafların yeniden anlaşması için gerekli zamana sahip olabilmeleriydi. Türkiye, anlaşmanın bu maddesi uyarınca Yunan pasaportlu Rumlara ancak 6 ay sonra, 16 Eylül’de yaptırım uygulayabilecekti.

Ancak ne Türkiye’nin ne de hızla gelişen Kıbrıs olaylarının 6 aylık beklemeye tahammülü yoktu. Türkiye, Yunanlı Rumları eğer bir koz olarak kullanacaksa ve Yunanistan’ı böylece köşeye sıkıştırarak bir an önce işe koyulmalıydı. 6 ay sonra belki de çok geç olacaktı.

Anlaşmada tarafların ülke güvenliğini ilgilendiren hallerde bu hükümleri uygulamayabileceklerine ilişkin maddeler de (16. Madde) bulunuyordu. Bu, İnönü Hükümetinin elini kolunu bağlamaktan kurtaran bir “açık” oldu. Böylece Rumlara yönelik ilk sınırdışı kararları 6 aylık süreyi beklemeden başlatıldı.

Kıbrıs olaylarının başlamasıyla birlikte kamuoyunun gözü zaten Türkiye’deki Rumlara dönmüştü bile. Rumlar, etnik kökenleri öne çıkarılarak gündelik yaşam içinde yargılanmaya

başlandı. Özellikle adli suçlarda, suçluların Rum olması halinde yapılan etnik “vurgu” daha sonraki “bozguncu”, “yıkıcı”, “sömürgeci”, “vurguncu” Rumlar suçlamalarına da zemin hazırladı. Bu tür haberlere ilişkin dikkat çekici bir kaç örnek aşağıda gösterilmiştir:

“Yunan tebalı kaçakçı ele geçirildi.”¹

“Katil ve kaçakçı Yunanlı yakalandı.”²

“Rumlarla iş yapan dolar sahtekarları yakalandı.”³

“Bir Rum lokantacı vergi kaçırmış”⁴

“Vergi kaçakçısı Rum kadın yakalandı”⁵

“Üç Rum genci bir Türkün yolunu keserek dövdü. Nedeni bilinmiyor.”⁶

“İki Yunanlı döviz kaçakçısı tutuklandı...Hristofaros Tolga isimli esrarkeş Rum haraç vermeyen Türkü vurdu.”⁷

“İki Yunanlı tüccar piyasayı dolandırdı.”⁸

“Döviz kaçakçısı Rum yakalandı.”⁹

“Bir Rumun dükkanında kaçak saat bulundu.”¹⁰

“Aşıklara tenzilat yapan Rum büyücü yakalandı.”¹¹

“Bir Rum üç el ateş edip bir Türk’ü yaraladı”¹²

“Karasularımızda avlanan Yunan balıkçılar ateş açtı. Ağlarını

1 Son Havadis, 3 Ocak 1964

2 Son Havadis, 13 Ocak 1964

3 Son Havadis, 30 Nisan 1964

4 Son Havadis, 31 Mayıs 1964

5 Son Havadis, 16 Haziran 1964

6 Son Havadis, 8 Eylül 1964

7 Akşam, 1 Mayıs 1964

8 Akşam, 15 Mayıs 1964

9 Akşam, 17 Mayıs 1964

10 Akşam, 29 Mayıs 1964

11 Akşam, 10 Eylül 1964

12 Akşam, 12 Ekim 1964

bırakıp kaçan küstahların açtığı ateşle yaralanan olmadı.”¹³

“Aranan Yunan uyruklu katil, kaçakçılık yaparken ele geçirildi.”¹⁴

“Maria Dodogi isimli randevüevi işleten kadın sınırışı edildi”¹⁵

“5 Revücü Yunanlı artist sınırışı ediliyor”¹⁶

“İki Yunanlı asker kaçakçılık yaparken ele geçirildi”¹⁷

Dönemin basınının anti-Rum ve anti-Yunan haberlerine ilişkin örnekler çoğaltılabilir. Bu tür haberlerin yarattığı atmosferde dikkat çekmek gerekiyor. “Bütün kötülüklerin anası” haline getirilen Rumlardan “bir biçimde” kurtulmanın gerekliliği ve toplumun temizleneceği duygusu rahatlıkla yaratılmıştı.

Haftalık *Durum* Dergisi’nde yer alan başyazıda bu eğilim şöyle eleştiriliyordu:

“Basının genel tutumu, vatandaşları birbirlerine karşı daha bağdaştırıcı, müsamahakar, anlayışlı kılmak yerine, büyük çatışmalara götürebilecek bölücü yöndedir. Olağanüstü buhranlı günlerin birbirlerine kenetlenmiş, yekvücut olmuş bir millet olarak geçirtilerilebileceğini akla getiren olmuyor.”¹⁸

Bu söylemden nasibini alan Türkler de yok değildi. Engin İlter isimli bir ressam Patrikhane’ye bir takvim için Burgaz Adası’nın resmini çiziyordu. Resimdeki binalardan birinin üzerinde Yunan bayrağı olduğu için İlter hakkında dava açılıyordu. İlter, bayrağın sonradan kendi çizdiği resme eklendiğini iddia ederken yapılan bilirkişi incelemelerinde Yunan bayrağının sonradan konmadığı rapor ediliyor ve İlter mahkum oluyordu.¹⁹

13 *Hürriyet*, 29 Mart 1964

14 *Hürriyet*, 13 Ocak 1964

15 *Tercüman*, 18 Nisan 1964

16 *Ulus*, 15 Nisan 1964

17 *Ulus*, 21 Mart 1964

18 *Durum* Dergisi, “Biraz daha Serinkanlı Olamaz mıyız?”, 1965, s:5

19 *Dünya*, 16 Temmuz 1964

Yine İzmir’de hazırlanan bir Türkiye haritasında İmroz ve Bozcaada’nın Türkiye sınırları içinde gösterilmediğinin belirlenmesi üzerine harita toplanıyor, haritayı basan yayınevi hakkında soruşturma açılıyordu.²⁰

Hatta iktidardaki CHP’nin kendisi bile açtığı kampanyanın ‘kurbanları’ arasında yer alıyordu. “CHP’liler kiliselerde propaganda yapıyor... Bir Rum avukat CHP’ye rey temini için kiliselerde beyanname dağıtıp, para topluyor.”²¹

Bu koşullar altında İnönü Hükümeti 16 Mart’ta anlaşmayı iptal ettiğini açıkladıktan sonra ilk adım olarak Türkiye’deki Yunan uyrukluların belirlenmesine başlandı. Örneğin yapılan belirlemelere göre o dönemde İzmir’de yaşayan Yunan uyrukluların sayısı 640 kişiydi.

Hükümetin anti-Rum, anti-Yunan salvolarında ilk adımı atan tapu daireleri oldu. Tapularda Yunanlılara ait işler sınır dışı kararının hemen ertesi günü durduruldu.

“Bu karara göre harekete geçen ilk tapu dairesi oldu. Dünden itibaren, mal almak, satmak ve tapu çıkarmak isteyen Yunan tebalı bütün şahıslara dair muameleler durduruldu. Tapu dairesi bu kararı bir tedbir olarak almıştır. Zira 6 ay sonra hüküm ifade etmeyecek bir tapu muamelesinin bugün yapılmasına hiç bir surette lüzum yoktur.”²²

Türk mahkemelerinin duvarlarında yazan mülkün temeli olan adalet, bu kez Rumların/Yunanlıların mülkleri için esirgenmişti. Türkiye’de yeni çıkarılan kanunların geçmiş yılları da kapsayarak uygulandığı görülmüştü. Ancak gelecekteki ‘olası’ haller dikkate alınarak, insanların mülkiyet hakkının kısıtlanması ilk kez oluyordu.

Bu arada Defterdarlıklara verilen talimatla Yunan uyruk-

20 *Son Havadis*, 7 Haziran 1964

21 *Son Havadis*, 5 Haziran 1964

22 *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964

luların vergi borçları olup olmadığının araştırılmasına başlandı.²³

İnönü Hükümeti 10 gün kadar aldığı kararın Yunan ve dünya kamuoyundaki etkilerini izledikten sonra ikinci adımı attı.

“Türkiye, 8 Yunanlı işadamına işlerini 15 gün içinde tasfiye etmeleri için süre tanıdı. 7 Yunan uyruklu işadamını da sınır dışı etme kararı aldı...”²⁴

Sınırdışı kararının ilk uygulanacağı kişiler şunlardı: Dimitri Monikos (komisyoncu), Dionis Varatas (tüccar), Niko Orlando (tüccar), Dimitri Madianos (deri fabrikatörü), Elefthere Velissarios (işadamı), Mathess Kaloumenos (fotoğraf malzemeleri satıcısı) ve Odysseus Karystinos (mağaza sahibi).²⁵

Bu kişilerin ortak özellikleri, çoğunun 60 yaşın üzerinde olmaları ve çalışıkları alanda nüfuz sahibi, zengin kişiler olarak tanınmalarıydı.

Hükümetin aldığı karar, Yunan tarafında tam bir soğuk düş etkisi yapıyordu. Yunanistan’ın “bilgi isteği” üzerine yapılan açıklamada, bu işadamlarının 2007 sayılı kanun hükmü sınırları dışına çıkarak İstanbul’da iş sahibi oldukları belirtiliyordu.

Sınırdışı edilecek olan işadamları ise “emniyet” kaygısıyla uygulamaya tabi tutulacaktı. Bu kişilerin Türkiye aleyhine faaliyet gösterdikleri belirlenmişti.²⁶

Bu spekülasyon başlangıç karşısında Kıbrıs olaylarının toplum üzerindeki etkisi bile unutulabilirdi.

Çünkü bu kez Türkiye’nin “içinde” bir tehlikeden söz ediliyordu. Üstelik “düşmanlar” sinsiydi. Belki de bir çok Türkün onca yıllık komşusu, ahabası çıkacaktı. İşte bu beklenti

23 *Yeni Sabah*, 20 Mart 1964

24 *Milliyet*, 25 Mart 1964

25 *Yeni Sabah*, 20 Mart 1964

26 *Milliyet*, 27 Mart 1964; *Hürriyet*, 27-28 Mart

içinde kamuoyunun ilgisi hemen Türkiye'deki Rumlara döndü.

Hükümet tarafından yapılan suçlamalar son derece ciddi yanlar içeriyordu.

“Çıkarılan şahıslar, Kıbrıs olaylarının başladığı sıralarda yurtdışına para kaçırdıkları ve Kıbrıs davasını Rumların lehine yürütmek için için faaliyet gösterdikleri belirlenerek tahkikat açıldı.”²⁷

“Gizli cemiyet kurmak, Kıbrıslı Rumlara silah temini maksadıyla para toplamak, Türkiye aleyhinde propaganda yapmak, naylon fatura düzenlemek gibi kirli işlere giren Yunan tebalı Rumlardan ilk kafile bu akşam sınırdışı ediliyor.”²⁸

“Yunan uyrukluların 1956 yılında Eleniki Enosis'e bağlı bulundukları, casusluk ithamında da bulundukları öğrenilmiş, siyasi faaliyetin yanı sıra, İstanbul piyasasına hakim olmak, dolandırıcılık yaptıkları ve bazı büyük tüccarların iflas etmelerine sebep olup piyasada kriz yarattıkları ortaya çıkmıştır. Bonolarla mal alıp ödemeyerek paraları Yunanistan'a kaçırdıkları belirlenmiştir.”²⁹

Sınırdışı edilenlere yönelik suçlamalarda sınır tanınmıyordu. Kimi zaman bu eleştirilerin kaçan dozu paradoksal bir sonuç yaratıyordu. Örneğin, sınırdışı edilenlerin kaç kere yurtdışına gittikleri önemli bir kanıt gibi açıklanıyordu.³⁰ Halbuki Yunan pasaportu taşıyan bu kişilerin zaman zaman kendi ülkelerine gitmelerinden daha doğal bir şey olamazdı.

Suçlamalarda kaçırıldığı iddia olunan döviz miktarı da bir başka dikkat çekici noktaydı. “Yunan uyruklu bu işadamlarının

27 *Hürriyet*, 27 Mart 1964

28 *Vatan*, 30 Mart 1964

29 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1964

30 *Hürriyet*, 28 Mart 1964

yurtdışına çıkarılacaklarını öğrenen Türk uyruklu Rumlar bunların son yıllarda 500 milyon liraya yakın döviz kaçırdıklarını açıklamışlardır”.³¹

Bir başka gazete ise dövizin kaçırıldığı adresi bile gösteriyordu. “Enosis’e 500 milyon lira veren 16 Rum yarın sınır dışı ediliyor.”³²

Son Havadis Gazetesi’nin başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise Yunan uyrukluların Yunanistan’a kaçırdığı paranın Yunanistan’ın bütçesinin beşte biri olduğunu öne sürüyordu.³³

İlk iddiada paraları kendi hesabına kaçırdıkları iddia olunan işadamları, ikinci iddiada aynı miktardaki parayı “Enosis’e verdikleri belirtiliyordu. Yunanca sözlük anlamı “birlik” olan “Enosis”in ne olduğu ise açıklanmıyordu. O yıllarda bu adla faaliyet gösteren bir örgüt yoktu. Ancak Türk halkı, Kıbrıs olaylarından dolayı, bu sözcükte cisimleşen olumsuz bir izlenime sahipti.

Peki, Yunan uyruklu işadamları gerçekten 500 milyon lirayı şuraya ya da buraya kaçırmış olabilir miydi? Bu sorunun yanıtı ‘hayır’ olsa gerek. Çünkü 1964 yılı dış ticaret verilerine baktığında, Türkiye’nin o yılki toplam ihracatının 310 milyon lirayı, ithalatının da 343 milyon lirayı bulduğu görülüyor. Yani neredeyse, Türkiye’nin dış ticaret hacmine yakın bir miktardaki döviz bu 7 işadamlarının sahip olduklarını düşünmek yeterince ikna edici gözüküyordu.

Sıra, sınır dışı kararının uygulanmasına gelmişti. Sonraki günlerde giderek vaka-i adiyeden hale gelecek olan bu uygulamanın bu ilk örneği tüm kamuoyunun odak noktası haline gelmişti. Sınır dışı edileceklerden 2’sinin zaten o sırada yurtdışında oldukları anlaşılmıştı. 31 bin lira vergi borcu

31 *Yeni Sabah*, 28 Mart 1964

32 *Son Havadis*, 28 Mart 1964

33 Fenik, Mümtaz “Koyunumuzda Yılan Beslemişiz”, *Son Havadis*, 30 Mart 1964

olduğu belirlenen Orlando'nun ise bu parayı ödeyinceye kadar sınırışı edilmesi durdurulmuştu.³⁴ Bu nedenle de geriye yalnızca 4 kişi kalmıştı.

Sınırdışı edilecek bu dört kişi için Yunan hükümeti bir özel uçak görevlendirmişti. Böylece bu uygulama karşısında kendi vatandaşlarına sahip çıktığını göstermek istiyordu. Ayrıca Yunan hükümeti bir nota vererek sınırışı kararını protesto ediyordu. Türkiye'nincevap mesajı ise ilginçti. İnönü Hükümeti bir 'vücut çalımıyla' bu notayı geçiştirmeyi seçmişti.

"İçişleri Bakanlığının yetkisini kullanarak aldığı sınırışı kararının hükümetin almış olduğu son kararlar (1930 tarihli anlaşmanın fesh edilmesi kastediliyor-y.n) hiç bir ilgisi yoktur. Memleketin iktisadi hayatıyla ilgili bir takım gayrimeşru davranışları tesbit edilen ve siyasi polisimiz tarafından da durumları şüpheli görülen Yunan tebalı Rumların sınırışı edilmeleri peyderpey devam edecektir."³⁵

Bu açıklamayla hükümet "topu" İçişleri Bakanlığı'na atarak notadan sıyrılmayı seçerken, bir yandan da gerilimi tırmandıracağı mesajını vermeyi de ihmal etmiyordu.

Sınırdışı edilecek olanlar Yeşilköy Havaalanı'na polis gözetiminde getirildiklerinde, sınırışı edileceklerden Elefthere Velissarios uçak biletini gidiş-dönüş alıyordu. Vehbi Koç ve Bursa Biraderler gibi dönemin en büyük gruplarıyla ortaklıkları bulunan Velissarios'un veda sözcükleri her şeyin farkında olduğunu gösteriyordu. "Yine döneceğim. Ben kurban gidiyorum. Neyin kurbanı olduğumu şimdi değil de, fakat bazı ümitlerim tahakkuk etmezse açıklayacağım."³⁶

Velissarios, iki ülke arasındaki siyasi anlaşmazlığın sona erdiği bir aşamada yeniden dönebileceğini 'gerçekten' umu-

34 Cumhuriyet, 28 Mart 1964

35 Yeni Sabah, 29 Mart 1964

36 Yeni Sabah, 1 Nisan 1964

yordu. Bu nedenle de sınırđıđı edilirken bile yanında 12 no'lu kota ithal listesi bulunuyordu.³⁷

Sınırđıđı edilenleri uçağa binmeden önce son bir “sürpriz” bekliyordu. Uçak biletlerini sabah saat 11.00 için BEA Hava Yolları'ndan alan 4 Yunanlı'nın aramaları tam 9 saat sürüyordu. Bu nedenle de uçağı kaçıran bu insanlar akşam saat 20.00'de Yunan Hükümetinin yolladığı Olympic Hava Yolları'na ait uçağa binebiliyorlardı.³⁸ Basın tarafından “didik didik” arandıkları duyurulan Yunanlılardan Velissarios'un beraberinde götürmek istediği kastanyetlere gümrük memurları el koyuyordu. Deri fabrikatörü Medianos ise, cebindeki parayı yurtdışına çıkaramayacağı için havalanından Hacıbekir şekeri ve bir şişe gül suyu alıyordu.³⁹

“Gümrükçüler, şimdiye kadar rastlanmamış bir titizlikle yolcuları tepeden tırnağa kontrol ediyorlar. Çantalarını, bavullarını ve yanlarında götürmekte oldukları hediyeliklerini bir bir elden geçiriyorlardı.”⁴⁰

Acaba bu dört Yunanlı'nın beraberinde götürdüğu eşyalar 9 saat aramayı gerektirecek kadar çok ya da önemli miydi? Hayır. Çünkü, İnönü Hükümeti sınırđıđı edilenlere çıkarabilecekleri eşyalar konusunda sınırlamalar getirmişti. Sınırđıđı edilen her kişi beraberinde ancak kişisel eşyalarından oluşan 20 kiloluk bir valiz ve 200 Türk lirası da para (O günkü kurla 22 dolardı) çıkarma “hakkına sahipti.” Bunun dışındaki eşyayı Türkiye'den çıkarması kesinlikle yasaktı.⁴¹ Buna ev eşyaları, ya da hatıra değeri taşıyan ziynet vb. değeri eşyalar da dahildi.⁴²

37 *Tercüman*, 1 Nisan 1964

38 *Dünya*, 1 Nisan 1964

39 *Yeni Sabah*, 1 Nisan 1964

40 *Alis*, 18 Nisan 1964, S: 513

41 Hermuses, Paul, “Turkey Presses Purge of Greeks”, *The Washington Post*, 30 Temmuz 1964

42 Bkz. Ek 1, Haroula B. ile yapılan söyleşi

Bu kısıtlamanın yeterince titiz yürümesi için uygulama başlamadan önce gerekli önlemler de alınmıştı.

“Altın ve döviz kaçakçılığını sanat haline getiren Yunanlılarla işbirliği yapan gümrük memurlarının da tasfiyesine başlandı.”⁴³

Alınan önlemler etkili de oldu. Gümrük görevlileri kuş uçurtmadılar. “Büyükağa’da oturan ve bir turizm acentasının otobüsü ile Yunanistan’a gitmekte olan Türk uyruklu bir Rum kadın, lokum kutusunda para kaçıırırken yakalandı.”⁴⁴

“Rumlar yeni usullerle para kaçırıyor...Roma’ya giden Yanula Dabar isimli kişinin üzerinde üzerinde hudutdışı edilen Ruma ait Lion-Melba şirketinin 148 bin liralık alacak senedi bulundu.”⁴⁵

Henüz ilk sınırışı uygulamalarında başlayan uzun aramalar, salt “işini” layığıyla yaptığını amirine kanıtlanma çabasındaki gümrükçülerin işgüzarlığı da değildi. Ulusal ve uluslararası basının dikkatle izlediği bu ‘seremoni’ ile Türkiye, gözdağının dozunu da arttırmayı amaçlıyordu.

Sonraki günlerde sınırışı uygulaması bir çığ gibi büyümeye başladı. Hükümet, ‘Türkiye’yi içerden vurmaya çalışan’, ‘Beşinci kol faaliyeti yürüten’ vb. suçlamalar yönelttiği Yunan uyrukluları hızla sınırışı etmeye başladı. Sınırışı edilen Yunanlılardan ilk 150 kişilik grup incelendiğinde iki önemli ortak özellik göze çarpıyordu. Sınırışı edilenlerin çoğu 50-60 yaş grubundandı. İkinci olarak da hemen hepsi işadımıydı.

Sınırışı edileceklerle ilişkin ilk yapılan belirlemeler şöyleydi:

Meslekleri itibariyle sınırışı edilecekler:⁴⁶

43 Vatan, 30 Mart 1964

44 Hürriyet, 12 Nisan 1964

45 Hürriyet, Tercüman, 10 Temmuz 1964

46 Ulus, 18 Mart 1964

İthalat-ihracatçı: 17
Büyük şirketlere ortak: 101
Bakkal: 16
Gömlekçi : 35
Fırıncı: 30
Sobacı: 108
Mühendis-teknisyen: 8
Hattat: 25
Bahçıvan: 33
Aşçı: 52
Şirketlerde memur: 21
Muhasip-veznedar : 74
Ticari ortaklık ajansı : 4
Şef garson: 14
Mücellit: 21
Tamirci: 8
Gazeteci: 1
Çeşitli işlerde usta: 303
Çırak: 206
Çeşitli sanayi-ticari kuruluş personeli: 272

O yıllardaki İstanbul Ticaret Odası kayıtlarına göre, 36 bin Odaya kayıtlı üye bulunuyordu. Bunlardan bini, Yunan uyruklu Rumlardı. Üyelerin yarısından fazlası ise Türk pasaportlu Rumlardı.

İnönü hükümetinin sıralamada önceliği işadamlarına vermesi tesadüf değildi. Böylece, ekonomik gücü en yüksek olanlardan başlanarak aynı zamanda bir kamulaştırma da gerçekleştiriliyordu. Yunan cemaatinin ekonomik gücü ortadan kaldırılıyordu.

Yerine konan gücü ise yazar Hıfzı Veldet Velidedeoğlu şöyle yorumluyordu:

“Ne yazık ki, Osmanlı devrindeki sömürücü Levanten ve Rumların iktisadi bakımdan boş bıraktığı yerlerde, yine

emperyalist sömürücülerle iş ortaklığı kuran, büyük Türk kapitalistleri türedi şimdi de. Sömürü düzeni bir başka metotla sürüp gidiyor.”⁴⁷

İnönü Hükümeti, dayanak noktasını, “gizli” bir örgüt aracılığıyla Türkiye’ye zarar veren kişilerin sınırdışı edildikleri üzerine kurmuştu. O halde bir de örgüt gerekiyordu. İşte bu örgüt sınırdışı edilen ilk grubun neden yaşlılardan seçildiğini açıklıyordu.

Hükümet, “Eleniki Enosis” isimli bir derneğin varlığını kamuoyuna duyuruyor ve sınırdışı edilenlerin bu dernek aracılığıyla Türkiye aleyhine örgütlendiklerini iddia ediyordu. Ancak sınırdışı edilmesine karar verilen ilk 7 kişiden biri olan Dimitris Manikas 1957’den beri Türkiye’ye hiç gelmemişti. Yunanistan’da yaşıyordu.⁴⁸ Dolayısıyla nasıl döviz kaçırdığı, Kıbrıslı Rumlara yardım ettiği ya da Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiği anlaşılmıyordu.

“Sınırdışı edilenler Eleniki Enosis cemiyeti ile Kıbrıs Rumlarına yardımda bulunuyorlar”⁴⁹

İçişleri Bakanı İlhan Öztrak da yaptığı açıklamayla sınırdışı edilen ilk grubun yüzde 95’inin Eleniki Enosis üyesi olduklarını ve iç ve dış güvenliği bozucu hareketlerinin saptandığını açıklıyordu.⁵⁰

İstanbul’da Rumların kurduğu 82 dernek bulunuyordu.⁵¹ Buna karşılık İstanbul Emniyet Müdürlüğü 4. Şube’de oluşturulan Rum Masası’nda 10 bin Yunanlı’nın dosyası bulunuyordu.⁵²

47 Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, 1974, s: 270

48 Milliyet, 28 Mart 1964 .

49 Milliyet, 29 Mart 1964

50 Milliyet, 3 Mayıs 1964

51 Aksam, 16 Nisan 1964

52 Ulus, 18 Mart 1964

Bu 82 dernek içinden seçilen Eleniki Enosis Derneği, Atatürk-Venizelos yakınlaşması döneminde kurulmuştu. Dernek, Türkiye'deki Rum cemaatinin dayanışmasını ve kültürel gelişimini arttırmayı amaçlıyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan'a yardım götüren Kurtuluş Vapurunu'nun finansmanı ve Yunanistan'a yollanan giysi ve yiyeceklerin toplanması bu dernek tarafından organize edilmişti. Derneğin gerçekleştirdiği en son aktif girişim 1950'li yıllarda Yunanistan'ın İyonya Adalarında meydana gelen bir deprem sonrasında açılan bağış kampanyasıydı.

İnönü Hükümeti, işte, bu derneği 'keşfetmişti.' Ancak derneğin üyeleri yaşlanmıştı. Nitekim sınırdışı edilmek üzere arananların bir bölümünün öldüğü belirlenirken, yaşlılıktan yatalak hale gelen bazıları da o halleriyle sınırdışı edilmişti. "Sınırdışı edilenlerin 121 tanesi 70 yaşın, 20 tanesi de 80 yaşın üzerindeydi."⁵³

4. Şube'ye bağlı polisler sınırdışı edilecek olan Yunan uyruklu Rumları evlerinden ya da işyerlerinden alarak Rum Masası'na getiriyordu. Sınırdışı edileceklerin ülkeyi terk etmeden önce bir belgeyi imzalamaları gerekiyordu. Belge şu maddeleri içeriyordu:

- a) Yasaları ihlal ettiğini kabul etmek
- b) Türkiye aleyhine politik faaliyetlerde bulunmaktan suçlu Eleniki Enosis üyesi olmak
- c) Kıbrıs'taki Yunanlı teröristlere para göndermiş olmak
- d) Türkiye'yi kendi özgür iradesiyle terk ediyor olmak⁵⁴

O günlerde şubedeki havayı basın şöyle yansıtıyordu:

"Sınırdışı edilecek 300 Yunan uyruklu Rumla, 30 Ruma tebligat yapıldı. Bu sebeple, dün 4. Şube ile Parmakizi Bürosu, Fotoğrafhane Yunan uyruklu Rumlarla dolup taşı. Büyük

53 Walz, Jay, "Turks Expelling Istanbul Greeks", *New York Times*, 9 Ağustos 1964

54 Alexandris, Alexis, 1983, s: 284-285

bir şaşkınlık ve üzüntü içinde olan Yunan uyruklu Rumlar, 4. Şube'ye müracaat etmiş ve tebligata uyacaklarına dair imza vermişlerdir. Yurtdışına çıkarılması kararlaştırılan 30 Yunan uyrukludan 23 kişinin fişleri emniyette doldurulmuş, parmak izleri ve fotoğrafları alınmıştır. Bu kişiler arasında bir kadın, 2 papaz ve bir de kültür ateşesi vardır.”⁵⁵

Sınırdışı edilecek olanlar 4. Şube'ye götürüldüklerinde kendilerine imzalatılan belgenin Türkiye'ye bir daha dönmelerini olanaksız kıldığının bilincindeydiler. Bir suçlu gibi muamele yapılan Yunanlılardan bir bölümü bu belgeyi imzalamak istemediklerinde 4. Şube'nin hücreleriyle tanışılar. Belgeyi imzalayınca kadar da orada tutuldular.⁵⁶

1964 yılında Türkiye'de yaşayan hiçbir Yunanlı hakkında Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiklerine ilişkin bir belge ya da kanıt bulunamadı. Ya da kamuoyuna sunulamadı. Ancak eğer bulunsaydı, böylesi bir uygulamayı gerekçelendirmesi açısından önem taşırdı.

Kıbrıs Rumlarını desteklediği, Türkiye'nin güvenliğini sarsıcı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle sınırdışı kararının uygulandığı 5. kişi Ortodoks kiliselerinde şarkılar söyleyen Trasisulos Staniças oldu. Yugoslav kökenli Staniças, trajik geçmişini şöyle anlatıyordu;

“Tito yönetimi iş başına gelince Yugoslavya'dan Türkiye'ye kaçtım. Defalarca Türk tabiyetine girmek istediğim halde bir sonuç alamayınca, ben de Yunan tabiyetine girdim. Yunanlılarla başkaca hiç bir alakam olmadı.”⁵⁷

Şimdi artık sistem işlemeye başlamıştı. Bu aşamada iki önemli gelişme oldu.

İlk olarak, Hükümet, 1955'de imzalanan Türkiye-Yunanistan

55 *Hürriyet*, 12 Nisan 1964

56 Bkz. Ek. Vasiladis Mihalis ile yapılan söyleşi

57 *Tercüman*, 7 Nisan 1964

vize anlaşmasını iptal etti. Daha önce de belirtildiği gibi anlaşmanın iptali için Yunan tarafını güç durumda bırakacak en iyi zaman seçilmişti. Yunan uyruklu Rumların bir bölümü Paskalya bayramı tatili ve ayinleri için Yunanistan'a gitmişti. Anlaşmanın iptaliyle bu insanların Türk Konsolosluğu'ndan vize almaları gerekiyordu. İptal kararı Yunanistan'da kalan Yunanlılar arasında panik havası doğurmuştu. İnönü, vize anlaşmasının iptal kararı ile ilgili olarak kısa bir açıklama ile "Türkiye hükümeti vize anlaşmasını muvakkat süre için kaldırmaya karar verdi." diyordu.⁵⁸

Yunanistan ise, Türk hükümetinin iptal kararına rağmen eskiden olduğu gibi 3 ayı geçmemek koşuluyla vize istenmeyeceğini açıklıyordu.

Anlaşmanın 'geçici' olarak iptali, diplomasi dilinde Kıbrıs konusunda Yunanistan'ın atacağı adımlara bağlı olarak yenilenebileceği anlamına geliyordu. Yunanlılara uygulanan vizenin kaldırılması için 24 yıl geçmesi gerekiyordu. 1985 yılında Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşaması için bir jest olarak vize uygulamasına son veriliyordu. Ancak bu kez Yunanistan, Türklere vize uygulamaya başlamıştı ve halen de "sıkı" bir biçimde uygulamaya devam ediyor. Hatta Yunanistan'dan vize almak isteyen gazetecilerin 15 gün beklemesi gerekiyor. Bu süre içinde Yunan Konsolosluğu, o gazetecinin "sicilini" Yunan Dışişleri Bakanlığı'na soruyor. Kimi zaman da anlamsız bir biçimde gazetecilere vize verilmiyor. Bu uygulamaya ilişkin anlamlı bir örnek Karikatürcüler Derneği Başkanı, karikatürist Semih Balcıoğlu'nun başına gelenler oldu. Balcıoğlu, jüri üyesi olarak çağrılı olduğu Balkan Karikatür Festivali'ne gitmek için İstanbul Konsolosluğu'ndan vize alamadı.⁵⁹

58 *Yeni Sabah*, 7 Nisan 1964

59 *Hürriyet*, 11 Ocak 1994

İkinci olarak, Türkiye'deki Yunan çıkarlarına yönelik tehditin genişleyerek süreceğinin işareti veriliyordu. İnönü Hükümeti "klasik" yöntemini kullanarak, CHP İzmir milletvekili Osman Sabri Adal'a bir soru önergesi verdirtiyordu. Bu dört maddelik soru önergesinde Patrikhane ile ilgili sorular vardı. Ancak bu önerge ve Patrikhane'ye yönelik baskılar ilerki bölümde anlatılacak.

Bu arada Hükümetten çelişkili açıklamalar yapılıyordu. Örneğin, Başbakan İsmet İnönü, İtalyan Haberler Ajansı'na verdiği demeçte 1930 anlaşmasının yenilenebileceği mesajını verirken⁶⁰ bir gün sonra Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Haluk Kura, "Türk Hükümeti iptal edilen anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini düşünmemiştir" diyordu.⁶¹

Beş Yunan uyruklunun sınırdışı edilmesinden sonra 30 kişiye daha sınırdışı edileceklerine ilişkin tebligat yapıldı. Bu kişilerin Türkiye'yi terk etmeleri için tanınan süre değişti. Örneğin bir bölümü polis marifetiyle evlerinden ve iş yerlerinden alınarak Şube'ye getiriliyor, işlemleri tamamlanıp yine polis gözetiminde evlerinden birkaç parça eşyalarını almalarına izin verildikten sonra sınıra kadar götürülüyor ve sınırdışı ediliyordu. Kimilerine ise 2 ile 10 günlük süreler tanınıyordu.

Aynı günlerde 375 Yunan uyruklu Ruma yalnızca Türklerin çalışabileceği alanlarda faaliyet gösterdikleri gerekçesiyle işlerini 15 gün içinde tasfiye etmeleri uyarısı yapıldı. Yabancıların çalışmasına izin verilmeyen işler 1 Haziran 1932 tarihli 2007 sayılı kanunda şöyle sıralanıyordu:⁶²

"Ayakkabı satıcılığı, çalgıcılık, fotoğrafçılık, berberlik, müretteplik, simsarlık, ebelik, elbise kasket ve kundura

60 Dünya, 4 Nisan 1964

61 Yeni Sabah, 5 Nisan 1964

62 Son Havadis, 10 Nisan 1964; Dünya, 29 Mart 1964

imalciliği, borsalarda mübayacılık, devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, inşaat, demir ve ahşap sanayi işçiliği, umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik, karada tahmil ve tahliye işleri, şoförlük ve muavinliği, her çeşit amelelik, her türlü müesseselerle ticarethane, apartman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odacılık, otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dancing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve barman oyuncu ve şarkıcılığı), baytarlık ve kimyagerlik.”

İşlerini tasfiye etmeleri istenen 375 kişiden 367’si İstanbul’da, 6’sı İzmir’de ve birer kişi de Adana ve Hatay’da iş yerine sahipti. Bu 375 kişinin yaptığı işler ise şunlardı.⁶³

Marangoz-koltukçu: 108

Kunduracı: 65

Seyyar demirci: 1

Müteahhit: 8

Borsacı: 1

İnşaat kalfası: 2

Terzi: 91

Şapkacı: 21

Berber: 8

Müzisyen: 18

Şarap imalatçısı: 1

Şoför: 3

Garson: 9

Fotoğrafçı: 6

Gözlükçü: 6

Eczacı: 6

Rahibe: 10

Mühendis: 4

63 *Ulus*, 10 Nisan 1964

Sigortacı: 2

Dişçi: 5

Tablodan da görüldüğü gibi işlerini tasfiye etmeleri istenen Rumların çok az bir bölümü “yasak meslekleri” icra ediyordu. Ayrıca işlerini tasfiye etmeleri istenen 375 kişinin vize almaları gerektiği de hatırlatılıyordu.

Kararın Türk iş çevrelerinde “memnuniyet uyandırdığı” belirtiliyordu.⁶⁴

Peşpeşe alınan kararlar Türkiye'deki Yunan uyruklular arasında panik havası doğurmuştu. Bazı Yunan tebalılar Türkiye'de kalmak için Türklerle evlenmek için çaba gösteriyorlardı. Ancak bu çabanın da onları kurtaramayacağı resmî ağızlar tarafından açıklanıyordu.

“Bazı Yunan tebalılar Türklerle evlenmek suretiyle burada kalmanın yollarını arıyor. Fakat halen yürürlükte bulunan ve 22 Mayıs'ta yürürlükten kalkacak olan yeni ‘Vatandaşlık Kanunu’ kendilerine bu hakkı vermemektedir.”⁶⁵

Bu kararlılık kimi zaman da “aşıkları” ayırıyordu. “Yunanlı 6 dansöze Türkiye'yi terk etmeleri için 48 saat süre tanınması üzerine, bu dansözlerden Fatula'ya aşık olan ve tek çarenin evlenmek olduğunu anlayan ABD'li çavuş cebinde evlenme kağıtları olduğu halde neşeli geldiği otelde evlenmenin de Fatula'yı kurtaramayacağını anlayınca şaşkına dönüyordu.”⁶⁶

Hükümet de “kendince” bir başka önlem daha almıştı. Yunan uyrukluların isimlerinin önceden açıklanması halinde ‘seyahat edemez’ diye rapor aldıkları belirlenmişti. Bunu önlemek için hükümet de sınırdışı edileceklerin isimlerini son ana kadar gizli tutmaya başlamıştı.⁶⁷ Böylesi bir önlemin mantık dışılığı

⁶⁴ Cumhuriyet, 10 Nisan 1964

⁶⁵ Akşam, 12 Nisan 1964

⁶⁶ Akşam, 15 Nisan 1964

⁶⁷ Yeni Sabah, 11 Nisan 1964

ortadaydı. Sınırdışı edilecekler, hükümetin bu “sürprizi” ile karşılaştıklarında genellikle yalnızca 48 saatleri oluyordu.

Yunan uyrukluların çaresizliğine ilişkin bir başka anlamlı örnek ise o günlerde 86 Yunan uyruklu Rumun başvuruda bulunarak hıviyetlerindeki Rum-Ortodoks ibaresinin Türk-Ortodoks olarak değıştirilmesi isteğinde bulunmala-
rıydı.⁶⁸ Ancak o günlerde yaratılan atmosfer yalnızca Rumları etkilemiyordu. Batman’da 88 kişilik bir Ermeni köyü Müs-
lumanlığı kabul ediyordu.⁶⁹

Bu arada anti-Yunan söylemi pekiştirecek girişimler hü-
kümet tarafından sürdürölüyordu.

İzmir’de Yunanlılara ilk kurşunu attığı belirtilen Ali Osman İlkurşun bu söylemden nasipleniyor ve o kurşunu attıktan
tam 45 yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisine maaş
bağlıyordu.⁷⁰

Aynı gün ‘usulsüz İstiklâl Marşı okutan’ Yunanlı bir kaptan
hakkında soruşturma başlatılıyordu.⁷¹ Bir Yunanlı gemi hostesi
ise tevkif ediliyordu.⁷² İzmir’de Yunanlıların denize dökü-
lüşünün ‘canlandırılması’ törenleri de ilk kez 1964’de baş-
latılıyordu.⁷³

Hükümet ise Türk karasularını 12 mile çıkarıyordu. Milli
Savunma Bakanı İlhami Sancar alınan kararla ilgili olarak,
“Sahili çok, dostu az bir millet için gerekli bir karardı”⁷⁴

Sıra hükümet politikalarının halka yayılmasına gelmişti.
Bunun için Hükümet kendi kontrolü altındaki gençlik ör-

68 *Dünya*, 15 Nisan 1964

69 *Son Havadis*, 7 Nisan 1964

70 *Dünya*, 11 Nisan 1964

71 *Milliyet*, 11 Nisan 1964

72 *Dünya*, 4 Nisan 1964

73 *Tercüman*, 9 Eylül 1964

74 *Son Havadis*, 11 Nisan 1964

gütlerini kullandı. 6/7 Eylül olaylarında yaşanan vandalizmden ders çıkaran İnönü bu kez Rumlara yönelik bir ekonomik boykot kampanyası ile yeni bir girişimi başlatıyordu.

İlk bakışta gençlik tarafından başlatılan bu kampanya ile hükümet arasında organik bir bağ görünmüyordu. Ancak tüm Kıbrıs olayları boyunca muhalefete karşı İnönü'ye sınırsız destek veren gençlik örgütleri kampanyanın bitirilmesi için İçişleri Bakanı'nın mesaj yayınlamasını yeterli buluyordu.

15 Nisan'da 3 büyük gençlik örgütü bir basın toplantısı yaparak "Rumlarla alışveriş etmeme kampanyası" başlattıklarını açıklıyordu. Toplantıya Türkiye Milli Gençlik Teşkilatları (TMGT) Başkanı Orhan Karataylı, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) Başkanı Nazif Duru ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Başkanı Yüksel Çengel katılıyordu. Üç dernek adına konuşan ve bir dönem Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin İstanbul İl Başkanlığını yürüten Yüksel Çengel hazırlanan ortak bildiriye okuyordu. Bildiride şu görüşlere yer verilmişti:⁷⁵

"BÜYÜK TÜRK ULUSU"

"Senin sırtından kazanılan her kuruşun, Kıbrıs'ta kendi kardeşlerine çevrilen bir silah olduğunu hatırlayarak, bizi iktisadi bakımdan sömüren kişilerle alışverişini kesmen, bugün için Türklüğe yapabileceğin en büyük yardımdır.

Türk'ün Türk'ten alışverişi kendine dönüşüdür.

Asil milletim, şu anda iktisadi savaşın bulunduğu devrimizde dünya milletlerine iktisaden esir olmak istemiyorsan, kendini bu kampanyanın gönüllü bir eri hisset.

Türk tüccarı, Türk sanayicisi ve Türk imalatçısı da kalitede zevkinizi, fiyatta kesenizi düşünerek kampanyamıza katılacak, perakendeci esnaf da sizi iyi niyetle karşılayacaktır.

Ayrıca bu kampanyayı açarken bütün üniversiteli, aka-

75 *Ulus*, 16 Nisan 1964

demili ve yüksekokullu arkadaşımızın da vazifeli olduğunu belirtiriz.”

Gençlik örgütleri hükümete ise “Türkiye’de bulunan ve milletimizi sömüren Yunan uyruklular hakkında aldığınız isabetli kararları taktirle karşılıyoruz”⁷⁶ mesajını verdikten sonra taleplerini şöyle sıralıyorlardı:⁷⁷

“1) Türkiye’de ticaret yapan Yunan uyruklu kişilerin bu haklarını kaldıran anlaşmaların iptaliyle en kısa zamanda tamamının yurtdışına çıkarılması

2) Yaşadıkları ülkenin dil, fikir bütünlüğüne karşıt olan azınlık okullarına tanınan tedris imtiyazlarının kaldırılması

3) Din kuruluşlarını ıslah”

İlerki bölümlerde de gösterileceği gibi ne hikmetse! gençliğin bütün talepleri İnönü Hükümeti tarafından gerçekleştirilecekti. Üstelik Başbakan, kampanyanın duyurulmasından bir gün sonra yaptığı açıklamada “Türkiye’de yaşayan yabancılara ve vatandaşlarımıza tecavüz yapılmasını hiç bir kaydı şart altında kabul etmeyiz...Hükümet olarak hiçbir cebir hareketine izin vermeyiz.” diyordu.⁷⁸ Yani kampanya Rumlara karşı şiddet kullanılmaması ile sınırlanmıştı.

Kampanyanın başlatılmasından bir gün sonra gençlik örgütleri Belediye Meclisi’ne başvuruda bulunarak bütün ticarethanelere sahiplerinin ad ve soyadlarını belirten tabelaların asılmasını talep ettiler.⁷⁹

Kampanya son derece organize bir biçimde başlatılıyor, İstanbullulara 100 bin adet bildiri dağıtılıyordu. Türklerin işyerlerine de “Buradan alışveriş yapabilirsiniz” yazılı pankartlar asıldı. Kampanyaya gençlik örgütleri dışında 20 kuruluş

76 *Ulus*, 14 Nisan 1964

77 *Son Havadis*, 14 Nisan 1964

78 *Milliyet*, 18 Nisan 1964

79 *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1964

katılıyordu. 20 kişilik bir heyetin yanısıra ikinci bir 6/7 Eylül yağmasına izin vermemek için 10 kişilik bir müfettiş grubu oluşturulmuştu. Bu yönetici grup aynı zamanda “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasını da sürdürecekti.

Kampanyaya katılan kuruluşlar arasında Türk-İş Sendikaları Konfederasyonu’nun desteğini yansıtmak amacıyla 1. Bölge temsilcisi İsmail Topkar, Motorlu Motorsuz Taşıtlar ve Halk Otobüsleri Dernekleri, Tophane Et Kesicileri Derneği ve bazı esnaf dernekleri bulunuyordu.⁸⁰

Tophane Kesik Et Mezbahası 15 ton eti Rum kasaplara satmama kararını hemen uygulamaya geçiyordu. Şehzadebaşı Klüp Sineması kampanyaya Rumca şarkılı filmi gösterimden kaldırarak katılırken, Ankara pavyonlarında çalışan 5 Yunan uyruklu kadının da işine son veriliyordu.⁸¹ Kampanyaya en önemli desteklerden birini de Mahmutpaşa esnafı gösteriyordu. (Bkz. Yüksel Çengel ile yapılan söyleşi.)

Ancak kampanya bütün çabalara rağmen çok kısa bir süre içinde kontrolden çıkıyordu. Karaköy’deki Rum dükkanlarına gizlice, “Besle kargayı oysun gözünü. İçimizdeki mikrop Rumlardır. Rumlarla alışveriş etme “ yazan pankartlar yapıştırılıyordu. Bu pankartı sökmek isteyen Baylan Pastanesi’nden bir çirak ise o sırada orada bulunan kişilerden dayak yiyordu.⁸²

Ancak yaşananları basın önemsemiyor, ‘normal’ buluyordu.

“Ortada Rum vatandaşlarımıza ve Yunan uyruklulara karşı Kıbrıs olayları dolayısıyla bazı manevi veya maddi baskıların olması normaldir ve bu baskılar henüz normal sınırı aşmamıştır. Fakat Kıbrıs çıbanı kanadıkça, bu durumun daha da fenalaşabileceğinden endişe edilebilir.”⁸³ Rumların özgür-

80 *Ulus*, 16 Nisan 1964; *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1964

81 *Milliyet*, 15 Nisan 1964

82 *Son Havadis*, 8 Mayıs 1964

83 *Barış Dünya Dergisi*, “Türkiye’deki Rumlar”, 1964, s: 44-46

lüğüne kanıt olarak şu tür yorumlar yapıyordu:

“Hatta Rum vatandaşlarımız, gençlerimizde ve halkımızda bu sıralarda doğan tepkilere rağmen, Türklerin arasında yüksek sesle Rumca konuşmak adetlerinden bile vazgeçmemişlerdir.”⁸⁴

Bu arada kampanya salt Rumları değil Musevi ve Ermeni vatandaşları da hedef alır bir hale bürünmüştü. Bu gelişmeler üzerine İçişleri Bakanı gençlikle yapılan görüşmeler sonunda kampanyanın sona erdirildiğini açıklıyordu.⁸⁵

Kampanyayı düzenleyen gençlik örgütlerinin sözcüsü Yüksel Çengel ise kampanyanın yüzde 20 semere verdiğini belirtiyordu.⁸⁶

Kampanyanın gerek vatandaşlar arasında gerekse iş çevrelerinde pek de itibar görmediği anlaşıyordu. Örneğin, böylesi bir kampanyanın “yüzde 20 oranında etkili olduğunun anlaşılması” için nasıl bir ölçüt kullanılmıştı?! Türklüğünü değil de kesesini düşünenlerin yanısıra, onlarca yıl aynı sokağı, evi, işi ve dostluğu paylaşmış olan insanlar arasında ekilmek istenen kin tohumu tutmamış görünüyordu.

En önemlisi ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi sempatizanı Turancılar tarafından başlatılan “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası yeniden diriltilmek istenmişti. Nitekim kampanya kamuoyu tarafından da açıkça eleştirilere uğramıştı.

Yeni Sabah gazetesinde imzasız olarak yayınlanan başyazıda şu görüşlere yer veriliyordu: “Türkten Türke Alışveriş Kampanyası”⁸⁷

“Kıbrıs’ta yaşananlar nedeniyle hissedilen tevehhür ve hiddetin bilhassa yurdumuzda yerleşmiş ve refah içinde ya-

84 *Barış Dünyası*, a.g.m., s: 44

85 *Yeni Sabah*, 22 Nisan 1964

86 *Milliyet*, 4 Mayıs 1964

87 *Yeni Sabah*, 19 Nisan 1964

şayan Yunanlı Rumlara yönelmesini normal ve beşeri saymak lazım gelir.

... Ancak boykot, sınırı aşıyor ve zarar veriyor. Türkten Türke formülü Ermeni ve Musevileri de kapsar. Yabancı şirketlerin davet edildiği ve kanunlar çıkarılırken olmaz. Kulaklara su kaçırır.”

Yazar, İnönü'nün “izin vermeyeceğiz” şeklindeki açıklamasını hatırlatarak, sıkıyönetim de olduğu halde bu kampanyanın yürütülmesine neden izin verildiğini anlayamadığını belirtiyordu.

Yazarın, Kıbrıs olayları nedeniyle ,Türkiye’de yaşayan Yunanlılara hiddet duyulmasını “normal” ve “beşeri” saymasına karşın, yaptığı eleştiri ‘ilk’ olması açısından dikkat çekiciydi.

Haftalık *Akis* dergisinde de kampanyanın gereksizliğine ilişkin eleştiri yazısında şöyle deniyordu:

“Bugün Türkiye’de ‘Türk’ten Türk’e Alışveriş Kampanyası’ diye bir kampanyaya lüzum bulunduğunu söylemek son derece zordur. Seçtiğimiz hayat tarzından rejimimize ve giriştiğimiz reform hareketlerinin ticaret serbestliğine, nihayet insan haklarına saygımıza kadar her şey bizi böyle bir davranıştan, bu çeşit hevesten alıkoymalıdır. Bir devirde gençlerin Türk olmayan isimlere karşı dahi hassaslık göstermeleri, ‘Yurttaş Türkçe konuş’ kampanyaları açmaları sempatiyle karşılanmış, bir lüzumun neticesi olduğundan destek görmüştür. Ama Beyoğlu’nda, Yahudilerin koluna sarı yıldız takar gibi bir takım dükkanların camekanlarına zorla pankartlar yapıştırılması, her halde bir fazla heyecanın neticesi olmuştur.”⁸⁸

Akis’te tatbik kabiliyeti olmayan, üstelik dünyada hiç iyi karşılanmayacak bu kampanya için gençliğin fazla ısrar etmediğinin altı çiziliyordu. Yazar Falih Rıfkı Atay ise, boykot

kampanyasını ‘olumlar’ bir tarzda kaleme aldığı yazısında “İstanbul Türklerinin Rum hemşerilerine yan baktıklarının doğru olduğunu” söylüyor ve “Bunlar Kıbrıs cinayetlerini protesto ederek, vatandaşlık görevini yerine getirmedikleri için Türklerden de bir haylisinin onlarla alışverişi kestikleri de doğru!” diyor ve kaygısını şöyle ifade ediyordu:

“Ben kendi adıma istemeyerek haber vereyim. Eğer Yunanistan yolunu değiştirmezse daha pek çok kötü şeyler olacaktır. Türklerle, Yunanlı ve Rumlar arasında hiçbir yerde, ne Yunanistan topraklarında ne İstanbul’da ve Türk topraklarında... beraber yaşama imkanları kalmayacaktır. İşler gitgide buna gideceğe benzer.”⁸⁹

17 Nisan’da hükümet, bir başka önemli kararını sessiz sedasız uygulamaya geçiriyordu. Türkiye’deki Yunan uyrukluların tapudaki işlemleri durdurulduktan sonra, Maliye Bakanlığı Türkiye’deki bütün bankalara bir tamim göndererek Yunan uyruklu Rumların hesap durumlarının bildirilmesini istiyordu. Bu istek aynı zamanda Yunanlıların bankalardaki paralarının bloke edilmesi anlamına da geliyordu. 7 Mayıs’ta alınan kararla bloke işlemi duyuruldu. Yunanlılar artık Türk bankalarındaki paralarını vekalet verdikleri kişiler aracılığıyla kontrol edebileceklerdi. İlgililerin gözetiminde para çekilebilecek ve bunun için de belirlenen limitlerin üstüne çıkılamayacaktı.⁹⁰

Gazetelerdeki bir habere göre Mali Polis tarafından yapılan bir incelemede çoğunluğu Musevi ve Rum olan 51 işadaminin İsviçre bankalarına çek ve efektif 43 milyon 561 bin liralık döviz kaçırdığı saptanmıştı. Paralar NATO’da çalışanlar aracılığıyla yurtdışına çıkarılıyordu.⁹¹

Yunan uyrukluların Türkiye Cumhuriyeti bankalarındaki paralarının miktarına ilişkin herhangi bir belge bulunmuyordu.

⁸⁹ Atay, Falih Rifkî, “Buna Küstahlık Demez misiniz?”, *Dünya*, 23 Temmuz 1964

⁹⁰ *Dünya*, 7 Mayıs 1964

⁹¹ *Son Havadis*, 11 Haziran 1964

Bu paralar daha sonra Merkez Bankası'nda oluşturulan bir fonda toplandı. Paraya vadesiz faiz uygulandı. 1964'de bir dolar 11 lira civarındaydı. Bugün sınırdışı edilen bütün Rumların toplam parasıyla İstanbul'da mütevazı bir ev bile almak zor olsa gerek. Aynı güçlük sınırdışı edilenlerin gayrimenkulleri için de söz konusudur. Türkiye resmi olarak bu gayrimenkullerin değerinin 200 milyon dolar civarında olduğunu iddia ederken, Yunan tarafı 500 milyon dolar olduğunu görüşündedir.⁹²

1964'de gazeteler Yunanlıların toplam mal varlığının 2 milyar lira olduğunu yazıyordu.⁹³ 28 Mart tarihli *Milliyet* gazetesine göre İstanbul'da belirlenen gayrimenkul sayısı 1600 olarak tahmin ediliyordu.⁹⁴

Bu gayrimenkullerin tamamına yakını mevki rantı çok yüksek olan semtlerdeydi. Ancak bu rakamların doğru olmadığını daha sonra anlaşıyordu.

Davos Zirvesi sonrasında, Özal Hükümetinin 1964 Kararnamesi'ni iptal etmesinin ardından, 2 bin 902 Yunan malına el konduğu anlaşıyordu. Resmi rakamlara göre bu gayrimenkullerin dağılımı şöyleydi:

El Konulan Yunan Mallarının Dağılımı

İl	Adet
İstanbul	2411
Edirne	2
Tekirdağ	23
İzmir	284
İçel	32
Hatay	46
Aydın	102
Adana	2
TOPLAM	2902

92 Alexandridis A. (1983) s: 285

93 *Milliyet*, 10 Temmuz 1964

94 *Milliyet*, 4-5 Şubat 1988

Söz konusu gayrimenkullerin 300 milyar lira değer taşıdığı belirtiliyordu. (O günkü döviz kuruyla 261 milyon dolar) Gayrimenkullerin bin tanesi Taksim, Tarlabaşı, Şişhane, Tepebaşı, Gümüşsuyu, Kabataş, Fındıklı'da bulunuyordu. Tarlabaşı'nda yol yapımı için bu evlerden 20 tanesi yıkılmıştı. Ancak bu binaların iskan parası olan 300 milyon lirayı gidip belediyeden alan olmamıştı.⁹⁵

Bu arada dönemin gazetelerinde Yunanlıların mal varlıklarına ilişkin çelişkili haberler çıkmaya devam ediyordu. Örneğin, ilk sınırdışı edilen 40 Yunan uyruklunun 250 milyon liraya yakın gayrimenkul ve serveti olduğunu bildiriliyordu.⁹⁶

Yunan uyruklular üzerinde estirilen terörden Türk uyruklu Rumlar da nasibini alıyordu. Yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Rumların bir bölümü, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra aile kökenleri, iş ilişkileri ya da yurtseverlik duygularıyla Yunan vatandaşı olmayı tercih etmişlerdi. Ancak bu tabiyet meselesi Kurtuluş Savaşı sonrasında ciddi problemler yarattıysa da , 1930 Anlaşmasından sonra 1964'e kadar herhangi bir problem olarak Rum azınlığın karşısına çıkmadı.

Rum azınlığı da eşlerini ve işlerini seçerken tabiyet konusunu hiç bir biçimde kendine dert edinmedi. Ancak 1964'te Yunan uyrukluların sınırdışı edilmeleri başladığında tabiyet konusu bütün yakıcılığı ile gündeme geldi. Çünkü genellikle kendi arasında evlenen Rum cemaati evlilik öncesinde kimin hangi uyruktan olduğunu dikkate almamıştı.

Şimdi aileden bir bireyin -ki bu çoğunlukla baba oluyordu- sınırdışı edilmesiyle birlikte parçalanma başlıyordu. Yunan pasaportlu bir baba ya da annenin Türk pasaportlu çocukları Türkiye'de kalamayacakları için bir kişi bile sınırdışı edilse bütün aile Yunanistan'a göç ediyordu.

95 *Milliyet*, 6 Şubat 1988

96 *Milliyet*, 6 Mayıs 1964

Bu da, Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan en büyük etnik göç dalgasını ortaya çıkarıyordu. Bu dönemde sınırdışı edilen 12 bin 592 kişiyle birlikte, gerek ailevi nedenlerle gerekse Türkiye’de Rum olmanın güçlüklerinden yılarak ülkeyi terk eden Türk uyruklu Rumların sayılarının 30 binin çok üzerinde olduğu tahmin ediliyor.⁹⁷

Nitekim Türk uyruklu Rumların hızla Yunanistan’a göç etmeleri üzerine Patrik Athenagoras bir açıklama yaparak Türkiye’de kalmalarını nasihat etmek zorunda kalıyordu.⁹⁸

Türkiye Rumlarının bu dolaysız etkilenişlerinin yanısıra İnönü Hükümeti’nin tehditleri giderek onları da kapsamaya başlamıştı.

“Sınırdışı edilen Yunan uyruklu Rumlarla temas eden Türk uyruklu Rumlar tesbit edilip vatandaşlıktan iskat edilecek.”⁹⁹

Ne Yunan uyruklular ne de Türk uyruklu Rumlar homojen bir topluluk olmadıklarına ve kaynaştıklarına göre uyarıda belirtilen “temas” ne olabilirdi? Bir Türk uyruklu Rum son derece subjektif yorumlarla Yunan uyruklularla temas halinde olduğu gerekçesiyle sınırdışı edilebilirdi.

Kaldı ki, basında Rumların da “Rumdan Rum’a alışveriş kampanyası” başlattıkları¹⁰⁰ haberleri artmıştı.

“... İstanbul Rum firmaları arasında Grivas prensiplerinin geniş ölçüde yayıldığı söyleniyor... Biliyorsunuz Grivas’a göre Rumlar yalnız Rumlardan alışveriş eder. Şimdi bizimkiler de böyle yapacaklar...”¹⁰¹

Bir başka haberde ise Rum işverenlerin Türk işçilerini işten çıkardıkları iddia ediliyordu.

97 *The Greeks of Turkey*, Helsinki Watch, 1992 s: 9

98 *Ulus*, 13 Eylül 1964

99 *Milliyet*, 29 Mart 1964

100 *Akis* dergisi, 22 Nisan 1964

101 Erdem, Sabiha, “Fısıltı”, *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964

“Kıbrıs meselesinin alevlendiği ve Yunan uyruklu kimselerin sınırışı edildiği bugünlerde Türk işçileri aleyhine Rum işverenler tarafından işten çıkarma kampanyası başlamıştır.”¹⁰²

Yunan sınırından kaçak olarak sokulan 2 filmin ele geçirilmesi bile önemli bir haberdı. “Ele geçirilen” filmler propaganda filmleri değıl, “İhtiras Kervanı” ve “Neron” isimli ticari fimlerdi.¹⁰³

Ancak dönem öylesine Rumlara karşıt bir havadaydı ki, Rum adı taşıyan her şey şüphe altındaydı. Georges Papogeu’nun ‘Müslüman ve Hıristiyan Halkının Siyasi Talim ve Terbiyesi’ adlı kitabı da bundan payını alıyor ve kitabın Türkiye’ye girişı yasaklanıyordu.¹⁰⁴

Bu tür haberlerin çıktığı günlerde ise, yazar Orhan Seyfi Orhon Türk uyruklu Rumları şöyle ‘uyarıyordu’:

“Türkiye’deki Rum vatandaşlarımız arasında yayılmak istenen Türk düşmanlığına üzölüyoruz... Bugün Yunan tebalılardan bazıları sınırışına çıkarıldığında bunun Rum vatandaşlarımızla yakınlığımızı bozacak bir tarafı yoktur.

... Küstah tavırlar, manalı sözler, müstehzi tebessümlerle gazetelerde resimleri çıkanlar, aramızı bozmaya çalışanlardır.”¹⁰⁵

Ancak İçişleri Bakanlığı da İstanbul ve İzmir’de yaşayan Türk tebalı Rumları gözetim altına almıştı. Durumları “tetkik edilen” bu vatandaşların, Atina ve Pire’de mülk sahibi oldukları belirlenmişti. Bu nedenle de “Memleketin iktisadi hayatıyla ilgili gayrimeşru faaliyetlerinin olduğı kanaati oluşmuştu.”¹⁰⁶

Bu dönemde oluşturulan anti-Yunan ve anti-Rum söylemin

102 *Son Havadis*, 7 Mayıs 1964

103 *Son Havadis*, 30 Nisan 1964

104 29 Aralık 1964

105 Orhon, Orhan Seyfi, “Rum vatandaşlarımız”; *Son Havadis*, 19 Nisan 1964

106 *Teraüman*, 29 Mart 1964

en önemli dayanak noktalarından birini İstanbul Rumlarının yaşamı ve içinde bulunduğu koşullarla, Batı Trakya Türklerinin karşılaştırılması oluştuyordu. Hemen hemen bütün gazetelerde Batı Trakya Türkleri üzerine işkence, katliam ve gözyaşı dolu yazı dizileri çıkıyordu.

Karşılaştırmada en çok Batı Trakya Türklerinin yoksulluğuna vurgu yapılıyordu. Ancak gözardı edilen tarihsel olarak Osmanlı'dan beri İstanbul'da ticaret burjuvazisinin geleneği içinde yeralan Rumlar bu zenginliklerini Cumhuriyet döneminde elde etmemişlerdi. Hatta Varlık Vergisi ve 6/7 Eylül olayları gibi azınlık karşıtı politikalar sonunda görece yoksullaştıkları bile söylenebilirdi. Buna karşılık Batı Trakya Türkleri, Osmanlı'dan beri tarım ağırlıklı bir ekonomik yapıya sahiptiler. Türk azınlık kendilerine yönelik baskıların 1967'den sonra başladığı görüşünü savunuyordu.¹⁰⁷

Hükümet de bu karşılaştırmının yapılmasını destekler bir yaklaşım içindeydi. İnönü'nün her şeyin demokratik biçimde icra edildiği senaryosunun en önemli unsuru olan Meclis'te soru önergeleri kurumu bu aşamada da devreye giriyordu. CHP Niğde Milletvekili Ruhi Soyer, hükümete verdiği soru önergesinde Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının eğitim, sosyal yapı, nüfus vb. alanlardaki son durumları hakkında bilgi istiyordu.¹⁰⁸

Batı Trakya ile ilgili yayınlarda bu bölgede yaşayan ve sayılan 110 bin civarında olan Türklerin çektiği baskılar ballandırılarak anlatılmaktadır. Örneğin, *Hürriyet* gazetesinde başlayan bir yazı dizisinin adı 'Yunanistan'da Mağarada Yaşayan Türkler'di.¹⁰⁹ *Son Havadis* gazetesinde yayınlanan 'Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları' konulu yazı dizisinde de Lozan

107 Oran, Baskın, 1991, s: 25

108 *Yeni Sabah*, 11 Nisan 1964

109 *Hürriyet*, 6 Mayıs 1964.

Anlaşması ile İstanbul'da yaşayan 70 bin Rumun nasıl refah ve özgürlük içinde yaşadıkları anlatılırken, Batı Trakya Türklerinin gördüğü işkencelerden 'örnekler' veriliyordu.¹¹⁰ Yine aynı gazetede "12 Adayı Nasıl Kaybettik?" adlı yazı dizisinde yazar Orhan Aydar, "Kan, tabiat, iklim hülasa akla gelen her şey onu bize bağlamaktadır" derken, yazı dizisinin bir başka bölümünde Makarios'un eşcinsel olduğunu iddia ediyordu.¹¹¹

Dönemin muhafazakar çizgisinin savunucuları arasında yeralan *Son Havadis*'te yayınlanan bir başka yazı dizisinde ise tam 11 gün "Girit'in Kanlı Alın Yazısı" anlatılıyordu. Yazar İhsan Karaali'ye göre Giritli Rum ile Kıbrıslı Rum aynıydı.¹¹² Türkiye'deki Yunan uyruklular'ın Türkiye'yi terk etmeleri için tanınan sürenin bitiminden¹¹³ hemen önce başlayan 'Batı Trakya 64' adlı yazı dizisiyle 4 ay önce yayınlananlar okuyucunun hafızasını tazelemek için olsa gerek yeniden yayınlanıyordu.

Artık Yunanlıların gruplar halinde sınırdışı edilmeleri kamuoyunun kanıksadığı bir olay haline gelmeye başlamıştı. Hemen her gün yeni bir liste açıklanıyordu. Rumlar bu listeleri dikkatle izliyordu. Henüz daha 38 kişi sınırdışı edilmişken basına "pompalanan" bir haber Yunan uyrukluların, böylesi bir uygulamaya ne kadar 'layık' olduklarını göstermeyi amaçlıyordu. Bu haber aynı günlerde bütün gazetelerde satırı satırına aynı çıkıyordu. Haberin kaynağı belirsizdi. Bu kısa ama etkili haber aynen şöyleydi:

"Türkiye'den çıkarılanların bazıları Kıbrıs'a gidip, eğitime tabi tutulduktan sonra EOKA'cılara katılıyor. Kıbrıs'a gönüllü

110 *Son Havadis*, 17-18 Mayıs 1964

111 *Son Havadis*, 1 Haziran 1964

112 *Son Havadis*, 14 Haziran 1964

113 *Son Havadis*, 16 Eylül 1964

giden 20 kişilik gruptan bazıları Yunan Alayı kampına bitişik bulunan Türk Alayı kampındaki nöbetçilere durumlarını açtılar.”¹¹⁴ Haberin yazıldığı tarihte Türkiye’den henüz 38 kişi sınırışı edilmişti. Hatta haberin basında çıkmasından 4 gün sonra İçişleri Bakanı Öztrak yaptığı açıklamada 38 kişinin zararlı faaliyetlerinden ötürü sınırışı edildiklerini söylüyordu.¹¹⁵

Sınırışı edilenlerin tamamına yakını 50-60 yaş arasında iş adamıydı. Bu kişilerin yarısından fazlasının Kıbrıs’ta gerilla eğitimi görmeye gitmeleri mümkün değildi. Kaldı ki, Türk düşmanlığını böylesine uç noktalarda yaşayan bu kişilerin gidip Türk Alayı’ndaki askerlerle dertleşip, sırlarını onlara anlatmalarının mantığı yoktu.

Bir başka ‘provakatif’ haberde ise İstanbul’daki Rumların gizli teşkilat kurduklarının doğrulandığı ve 55 yaşında bir Yunanlının casusluk suçlamasıyla tutuklandığı yazılıyordu.¹¹⁶

Rum gençlerinin toplandığı Şems adlı futbol klübü de kapatılan kuruluşlar arasındaydı. Çünkü Şems’in “endirek” yollarla Patrik’e bağlı olduğu ve Yunan emellerine hizmet ettiği “tahmin” ediliyordu.¹¹⁷

Bu dönemde Yunanlılar 40 ile 100 kişilik gruplar halinde sınırışı ediliyordu. Sınırışı edilenlerle ilgili olarak her defasında “Türkiye aleyhinde faaliyette bulundukları” iddiası tekrarlanıyordu.

Yunanlılar en çok Temmuz ayı içinde Türkiye’yi terk ettiler. 15 Temmuz’da ayrılan kafilenin sayısı 3 bini buluyordu. 4 Temmuz 1964’de ise 615 kişilik bir başka grup Türkiye’yi terk etti. Bu kişilerin meslekleri şöyleydi.¹¹⁸

114 *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1964

115 *Milliyet*, 22 Nisan 1964

116 *Akşam*, 1 Ağustos 1964

117 *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1964

118 *Cumhuriyet* 4 Temmuz, 1964

131 tüccar, 26 şirket ortağı, 20 tuafiyeci, 2 bakkal, 20 fabrikatör, 15 kasap, 15 kunduracı, 15 ithalat-iharacatçı, 15 emlak sahibi, 14 terzi, 13 lokanta sahibi, 12 kuyumcu, 12 vapur acentası sahibi, 10 elektrikçi, 10 müteahhit, 10 matbaacı, 9 pastane sahibi, 8 komisyoncu, 8 manifaturacı, 8 tezgahtar, 7 marangoz, 7 mobilyacı, 6 imalatçı, 6 kürkçü, 5 kahveci, 5 mermerci, 5 büfeci, 5 gazino sahibi, 4 baharatçı, 4 döşemeci, 4 garson, 4 gömlekçi, 4 kırtasiyeci, 4 müstahdem, 4 muhasebeci, 4 oto parçacısı, 4 oto tamircisi, 4 pastacı, 4 tornacı, 3 şapkacı, 3 şekerci, 3 saatçi, 3 manav, 3 makine tamircisi, 3 hırdavatçı, 3 boyacı, derici, 3 elbiseci, 3 temizleyici, 3 gözlükçü, 2 bavulcu, 2 dökümcü, 7 fırıncı, 2 gazeteci, 2 rahip, 2 konserveci, 2 kağıtçı, 2 kabzımal, 2 köseleci, 2 kolonyacı, 2 metropolit, 2 mefruşatçı, 2 mühendis, 2 otel sahibi, 2 oto boyacısı, 2 papaz, 2 radyocu, 2 sobacı, 2 taşçı, 2 teknisyen, 2 yağcı ve birer tane züccaciyeci, zahireci, zahire bakliyatçısı, uncu, öğrenci, şirket müdürü, serbest meslek sahibi, sıhhi tesisatçı, reklamcı, rahip, randevucu, pasaj sahibi, oyuncakçı, nakliyatçı, makine satıcısı, müzisyen, metrdotel, memur, mücellit, lastik tüccarı, lokanta müdürü, kaval, kilisede muganni, inekçi, itriyatçı, ipekçi, hastane idare amiri.

Listedekilerin büyük bir çoğunluğu kayıt dışı ekonomiye dahil oldukları için vergi alınmayan işlerde çalışan yoksul kişilerdi. Vergi kaçakçısı olamayacakları gibi yurtdışına döviz de kaçırmaları pek mümkün görünmüyordu. *The Times* Gazetesi de bu 'çifte standart' anlaşılmaz buluyor ve sınırdışı kararlarının Kıbrıs'ın işgal edilememesini ikame etmek amacını taşıdığını iddia ediyordu.¹¹⁹

Hükümet, sınırdışı edilen Yunanlılar'ın kişisel gelirlerini beraberlerinde götürmemeleri için özel bir çaba gösteriyordu. Sanki bu insanlara kamu mülkiyetinden/mallarından bir

119 *The Times*, 13 Ağustos, 1964

tahsisat yapılmış da şimdi sayım yapılarak geri alınıyormuş gibi bir hava hakimdi. ‘Hür dünyanın’ o çok önemseydiği özel mülkiyet hakkı, mülkün sahibi Yunanlı ise hiç bir değer ifade etmiyordu. Nitekim 1930 Anlaşması’nın iptalinden henüz 1.5 ay sonra Hazine ile Rumlar arasında 100’e yakın mülkiyet davası açılmıştı bile.¹²⁰

İnönü Hükümeti ise Yunanlıların mal varlıkları ile ilgili bir projeye sahipti.

“Türkiye’den hudutdışı edilen Yunanlıların malları ve mülkleri Türk hükümeti tarafından bloke edilecek ve zaman zaman “Oniki Ada”dan kaçarak memleketimize hicret etmek zorunda kalan Türklere verilecektir. Adalardan kaçmış olan Türkler eski yerlerindeki mallarını ve mülklerini vesikalarla ispat ettikten sonra, hudutdışı edilen Yunanlıların emvaline sahip olabileceklerdir ve Türkiye’ye hicret eden birçok Türk’ün elinde de mevzu bahis vesikalar bulunmaktadır.”¹²¹

İnönü Hükümeti böylesi bir projeyi Yunan Hükümeti’nin “misilleme” yapmasını önlemek için de geliştirmiş olabilir. Gerçekten de Türkiye’deki Yunan uyrukluların mal varlıkları, Yunanistan’daki Türk uyruklularınkinden çok daha değerliydi.

“Yunanistan’daki Türkler aleyhine bir karar alınacak olursa memleketimizde bulunan Yunan tebalıların emlak değeri 2 milyar lira tutarındaki servetine el konacak.”¹²²

Kaldı ki demografik olarak da çelişkili bir durum sözkonusuydu. Adalarda yaşayan Türk nüfusa Türkiye’deki Yunanlıların mallarının verilmesi halinde bu kişilerin her biri milyarder olabilirdi. Çünkü Oniki Ada’da yaşayan yalnızca 762 Türk vardı.

120 *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1964

121 *Hürriyet*, 19 Nisan 1964

122 *Hürriyet*, 18 Temmuz 1964

“Feshedilen anlaşmanın yürürlükten kalkacağı 16 Eylül’de 12 bin Yunanlı sınırdışı edilecek. Bu anlaşma hükümlerine giren Oniki Adalardaki Türk uyrukluların sayısı 762 kişidir... Bugün Rodos ve İstanköy’de ise 4 bin civarında Türk uyruklu kalmıştır. Bunun 3.600’ü Rum, 360’ı Türk uyrukludur... Yunanistan’daki Türk uyrukluları ise 4636’dır. Bunların 3874’ü Rum ve 672’si Türk asıllıdır.”¹²³

Türkiye, 9 Temmuz’da Yunan uyrukluların mallarına ihtiyati haciz konduğunu resmen açıklıyordu. Ancak bu açıklamanın yarattığı kargaşayı önlemek amacıyla hemen ertesi günü “Türk uyruklu Rumların da mallarına haciz konacağı ve servet vergisi ihdas edileceği resmen yalanlanıyordu.”¹²⁴

Konulan haciz kararının ‘ihtiyati’ olması çeşitli yorumlara yol açarken yazar Mümtaz Faik Fenik, bu yeni durumu Varlık Vergisi ile kıyaslıyordu.

“Anayasa Mahkemesi’nin kararları geriye doğru yürümez. Anayasa Mahkemesi’ne müracaat edilse de Varlık Vergisi’nin Anayasa’ya aykırı olduğuna dair bir karar alınsa netice ne olacaktır? Bütün vergi verenler geri alacak. Peki ya alınteri?”¹²⁵

Yazar, Varlık Vergisi’nde olduğu gibi şimdi de Yunanlıların haciz konan mallarının ‘üstüne yatılması’ eğilimindedir. Ancak kendisi aynı zamanda özel mülkiyete ‘sonuna kadar inanan’ birisi olduğu için bunu utangaç bir biçimde ifade etmektedir.

Sınırdışı edilmesine karar verilen Yunanlılardan en şanslı olanları ‘vergi kaçırmakla’ suçlananlardı. Çünkü bu kişiler vergilerini ödeyinceye kadar sınırdışı edilmiyordu. Hükümet de bu durumu bir avantaj haline getirmemeleri için Yunanlılara zaman kısıtlamaları getiriyordu.

123 *Son Havadis*, 6 Ağustos 1964

124 *Milliyet*, 10-11 Temmuz 1964

125 *Son Havadis*, 17 Temmuz 1964

“Yunan tebalı tüccarların Haziran ve Eylül’de ödemeleri gereken gelir vergisi taksitlerini 24 saat içinde ödemeleri istendi...Bu kararın tatbikinde Rum asıllı olmadıkları halde Yunan tabiyetinde bulunan Musevi ve Ermeniler hariç tutulmadı...Vergisini zamanında ödemeyen Yunanlılar icraya verilecek.”¹²⁶

Vergi borcu olanlara yönelik uygulamaların Türk Kanunlarının da dışına çıkan kimi uygulamalara dönüştüğü oluyordu. 1939 yılından beri Iskenderun’da kendi evinde oturan Yani Antipas isimli işadınının vergi borcu olduğunun ortaya çıkması üzerine, Antipas’ın evi basılarak aranıyor ve banka hesaplarına el konuyordu.¹²⁷

Basında en muteber haberler arasında vergi kaçırın Rumların teşhiri vardı. “Vergi kaçırın Lokantacı yakalandı... Vergi kaçakçısı Rum kadın yakalandı...”¹²⁸

Yunanlıların toplam vergi borcu konusunda herhangi bir açıklama yapılmamakla birlikte bu durumda olan Yunanlı sayısının 2 bin olduğu açıklanıyordu.

Ancak bu açıklama da çelişkiliydi. Bir başka haberde, oluşturulan 20 kişilik bir komisyon tarafından yapılan incelemede Türkiye’de ticaret yapan Yunan uyruklu Rumlardan yalnızca iki bin tanesinin vergi mükellefi olduğunun belirlendiği diğerlerinin bu yolda kayıtlı olmadıkları gibi vergi ödemedikleri de belirtiliyordu.¹²⁹

Maliye Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada şöyle deniyordu:

“Kesif bir faaliyet içindeyiz. Fahiş kazançları yanında, bugüne kadar devlete devede kulak vergi verenlerin hakiki

126 *Yeni Sabah*, 29 Nisan 1964

127 *Yeni Sabah*, 25 Haziran 1964

128 *Son Havadis*, 31 Mayıs ve 16 Haziran 1964

129 *Dünya*, 27 Temmuz 1964

mahiyetleri bu vesile ile su yüzüne çıkmıştır. Devlet olarak kanunların ve beynelmilel anlaşmaların bize tanıdığı bütün hak ve vecibeleri kullanacağız.”¹³⁰

Kalanlar ne düşünüyordu?

Yunan uyruklu Rumların sınırdışı edilmeleri Türk uyruklu Rumlar arasında da kaygı ve panik havası içinde izleniyordu. Yakın akrabalarının zorla Yunanistan’a gönderilmesi ve mallarına el konulması karşısında Türkiye Rumları sıranın kendilerine gelmesini bekliyordu.

Her ne kadar uluslararası tepkileri göğüslemeye çalışan Dışişleri Bakanlığı, “Rum asıllı vatandaşlarımız eskiden olduğu gibi şimdi de huzur içinde müreffeh bir hayat geçiriyor.”¹³¹ şeklinde açıklamalar yapıyorsa da, önceki bölümlerde de gösterildiği gibi Yunan uyruklularla ‘işbirliği’ içinde olmaları halinde sınırdışı edilebilecekleri tehdidi Demokles’in kılıcı gibi üzerlerinde sallanıyordu. Ekonomik boykot ve “Vatandaş Türkçe konuş kampanyalarının” doğrudan hedefi durumundaydılar. Her muhataplarına Türk pasaportlarını gösteremeyeceklerine göre isimleri ve dini inanışları ile onlar “karşı” taraftandılar.

Tapuda, bankalarda ve vergi dairelerinde uygulanan haciz, blokaj ve el koyma uygulamaları “örtülü” bir biçimde onları da kapsıyordu. Mallarını elden çıkarmaları için Ankara’dan izin alınması gerekiyordu.

Dahası, ileriki bölümlerde gösterileceği gibi okulları, vakıfları ve kiliseleri kuşatma altındaydı. Bu koşullar altında Türkiyeli Rumlar ne yapıyorlardı?

1964’de kıyasıya esen devlet destekli şovenizm rüzgarı Türk

130 *Hürriyet*, 29 Temmuz 1964

131 *Akşam*, 18 Temmuz 1964

uyruklu Rumların bir bölümünü, etnik kimliğini inkar noktasına getirdi. Bu insanların bir bölümü dinlerini ve isimlerini değiştirerek bu rüzgarın ‘kırılan’ dalları oldular.

“Andreas Zorlu adında bir Rum kadını Müslüman oldu. Türklerle evli bu kadın kendine Neriman adını aldı.”¹³²

“Galatasaray futbol takımı tutan bir Rum sünnet oldu ve Metin adını aldı.”¹³³

“86 Yunan uyruklu Rum başvuruda bulunarak hüviyetindeki Rum-Ortodoks ibaresinin Türk-Ortodoks olarak değiştirilmesini istiyor.”¹³⁴

“Rum kadını Marika Karacaopulos dinini ve adını adını değiştirerek Mine oldu. Mine, Rumların davranışlarını tasvip etmediğini söyledi”¹³⁵

“57. Er Eğitim Merkezi’nde vatani hizmetini yapan Türk uyruklu Rum er Müslüman olmayı seçti.”¹³⁶

Bir başka çaba ise Türkler gibi düşünüldüğünün kanıtlanması için gösterilerdi.

“Yayla Dağı Türk Ortodoksları Kıbrıs olaylarını tel’in etti”¹³⁷

“47 imzalı bir bildiri ile İstanbullu Rumlar Kıbrıs’taki Türk katliamını protesto etti.”¹³⁸

“Yorgo Patrikasakis adında Rum asıllı bir vatandaş ‘Türkiye’deki Rumların, Kıbrıslı Türk kardeşlerine yardımı’ adıyla bir kampanya başlattı. Patrikasasis, “Patrikhane çağrı yaparsa bir milyon lira toplanır” dedi. Gazete, Patrikasasis’in bürosundaki Atatürk maskını ve Türk bayrağını “samimiyetinin” göstergesi olarak

132 *Hürriyet*, 30 Temmuz 1964

133 *Tercüman*, 23 Ağustos 1964

134 *Dünya*, 15 Nisan 1964

135 *Akşam*, 23 Mayıs 1964

136 *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1964

137 *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964

138 *Hürriyet*, 1 Ocak 1964

değerlendirirken, ertesi günkü haberde Atton Andridis, Yorgi Arşimides ve Evrigidi Kondornati ile yapılan söyleşilerde kampanyanın bu kişilerce de desteklendiği belirtiliyor.¹³⁹

“Patrikasasis’in başlattığı kampanyaya Patrikhane 5 bin lira, Patrik Athenagoras da 700 lira bağış yaptı.”¹⁴⁰

“Heybeliada’da Rumlar İnönü’ye büyük tezahürat yaptı. ‘Yaşa varol’, ‘Kıbrıs meselesini sen hallet paşam’ diye bağırırlar oldu. Başbakan bu coşkunu tezahürat karşısında vasıtaya binmeyip köşke kadar yürümeyi tercih etti.”¹⁴¹

Bu çabaların ‘haması’ bir örneği ise Ermeni cemaatinden geliyordu. “Diyarbakır Ermeni kilisesinde Kıbrıs’ta şehit olmuş Türkler için mevlüt okundu.”¹⁴² Herhalde Ermeniler Türk şehitleri için kendi dinlerinde yapılacak bir ayinin tanrı katında kabul görmeyeceğini düşünmüşler ve kilisede mevlüt okunması gibi ‘parlak’ (!) bir buluş geliştirmişlerdi.

Ulus gazetesi ise, 7 Rum vatandaşıyla bir anket yayınlayarak Türk uyruklu Rumların 1964’deki ruh halini yansıtıyordu. Sorular ve yanıtların oldukça ilginç özellikler içerdiği inancıyla bu ankete, çalışmamızda aynen yer veriyoruz.¹⁴³

İSTANBUL’DAKİ RUMLAR “RUMLAR HAKSIZ” DIYOR

Türk-Yunan münasebetlerinin gittikçe nazik bir safhaya girmesi, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın yaptıkları ihtarlar, gençlik teşeküllerinin “Alışverişi Türk’ten yap” kampanyası ve bunlara paralel gelişmeler bizi bir küçük anket yapmaya sevketti.

139 *Yeni Sabah*, 30-31 Ocak 1964

140 *Yeni Sabah*, 19 Şubat 1964

141 *Hürriyet*, 26 Temmuz 1964

142 *Hürriyet*, 6 Ocak 1964

143 *Ulus*, 20 Nisan 1964

Acaba Rum asıllı vatandaşlarımız bu olayları nasıl takip ediyorlar ve bu konuda neler düşünüyorlardı?

Filhakika, İçişleri Bakanlığı'nın bildirisinde ifade edildiği gibi, Türkiye'deki Rum asıllı Türk vatandaşları, Türk Anayasasının teminatı altındadır. Ve ırk, din ayrılıkları herhangi bir fark yaratıyor değildir. Fakat yaşanan zamanların meydana getirdiği psikolojik durumlarda, bu vatandaşlarımızın olaylar karşısındaki tavırları merak konusudur.

Anketimizi mümkün olduğu kadar geniş tutmak istedik. Suallerin çoğu, Rum asıllı vatandaşlarımızın milli hayatımıza ne derece intibak ettiklerini gösterebilecek konulara dairdi. İstanbul'da anketi yapmakla vazifeli arkadaşımız ve foto muhabirimiz pek çok kimseye müracaat ettiler, fakat çoğunda büyük bir çekingenlik müşahade ettiler. Halbuki Türk toplumu, bugün Rum asıllı vatandaşlarının açık beyanlarını ve milli davalar karşısındaki açık desteğini her zamankinden daha fazla istemektedir. Buna rağmen "Cevap vermeye mecbur muyum?" gibi sert tepkilerle karşılaştığımız olmuştur.

Soru 1: Kıbrıs'ta cereyan eden olaylar gittikçe Türk-Yunan dostluğunu tehlikeye düşürüyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Cevaplar:

Vasil Cingözoğlu, diş doktoru, 54 yaşında, Niğde doğumlu: "Şüphesiz ki, bu dostluk tehlikeye düşüyor. Bu zamanda böyle şeylerin olması hiç hoş değil. Hele insanlık bakımından hiç doğru değil."

Istemat Mihailidis, lokantacı, 43 yaşında, İstanbul doğumlu: "Kıbrıs'ta olanlara üzülüyorum. İki cemaatin daima barışık olması lazımdı. Kıbrıs daha önce Türklerindi, harblerle elimizden çıktı. Biz burada haklıyız.

Bu bize yapılan büyük haksızlıktır.”

Stefo Koçiş, terzi, 48 yaşında, İstanbul doğumlu: “Ben Kıbrıs olaylarını Türklere karşı yapılan büyük bir haksızlık olarak görüyorum. Fena halde sıkılıyorum.”

Panayot Papadopoulos, ayakkabıcı, 40 yaşında İstanbul doğumlu: “Çok müessif olaylar. Bu dostluğun bozulmaması dünya menfaati için önemlidir. Bir an evvel halledilmesini temenni ederim. Bu olaylarda muhakkak ki Türkler haklıdır.”

Yorgo Özzervas, berber, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: “Biz Türküz, Türk vatandaşıyız. Vatan için elimizden ne gelirse yapalım. Oğlum Ankara’da askerdir. Babam da Çanakkale’de harpte öldü. Onun için biz de çok üzülüyoruz bu vaziyetlere.”

Koço Yanidis, elektrikçi, 70 yaşında, İstanbul doğumlu: “Ben ne söylesem boş. Peygamber ne isterse o olur.”

Niko Hirpayki, şoför, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: “Bu bizim haklı davamızdır. Er veya geç biz Türklerin lehine neticelenmesi şart.”

Soru 2: Türkiye’de yaşadığınız için mesut musunuz?

Cingözoğlu: “Şüphesiz memnunum.”

Mihailidis: “Mesudum ne demek, çok mesudum. Kavsalar da gitmem.”

Koçiş: “Memnunum.”

Papadopoulos: “Türkiye’de yaşamaktan her zaman için memnunum.”

Özzervas: “Şüphesiz memnunum.”

Yanidis: “Memnunum”

Hirpayki: “Çok memnunum.”

Soru 3: Yurtdışına çıkarılan yabancılar hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Cingözoğlu: "Gayet haklı. Bizimkiler Almanya'ya gideceklerine onlar gitsinler de işler açılsın."

Mihailidis: "Bunların yurtdışına çıkarılmaları çok iyi bir harekettir. Herkes kendi yerine gitsin."

Koçiş: "Hükümetin uygun gördüğü doğrudur."

Papadopulos: "Zararlı insanların memlekette kalması doğru değildir. Bunda bizden çok hükümetin kararı önemlidir."

Özzervas: "İsabet ediyorlar."

Yanidis: "Gidenler hısmım değil ya. Ben karışmam. Yaptıkları işi kendileri düşünselerdi."

Hirpayki: "Çok isabetli bir harekettir. Hükümet çok yerinde hareket etti."

Soru 4: Irk ve din ayrılığı nedeniyle Türklerle münasebetlerinizde aksayan taraf var mı?

Cingözoğlu: "Hiç aksayan bir taraf yok. Müşterilerimin çoğu Türklerdir."

Mihailidis: "Ne var aksayacak? Türklerle kardeş gibi geçinip gidiyoruz."

Koçiş: "Münasebetlerimiz gayet iyidir."

Papadopulos: "Türklerle gayet samimiyimdir."

Özzervas: "Hayır, hiç aksayan tarafı yok. İki çırağım var, ikisi de Türk."

Yanidis: "Yok bir şey."

Hirpayki: "Kendimi Türklerden ayırmam ki."

Soru 5: Siz ve çocuklarınız iyi Türkçe konuşmaya gayret ediyor musunuz?

Cingözoğlu: "Zaten Türkçe konuşuyoruz. Gayret de ediyoruz."

Mihailidis: "Türkçe öğrenmek için gayret ediyorum."

Koçiş: "Oldukça düzgün konuşurum Türkçeyi."

Papadopoulos: “Gayret gösteriyorum. Bir insan yaşadığı ve uyruğunda bulunduğu memleketin dilini gayet iyi bilmeli.”

Özzervas: “Tabii, hep Türkçe konuşuruz biz.”

Yanidis: “Mektebe gitmediğim için iyi Türkçe bilmem.”

Hirpayki: “Gayret ediyoruz. Benim kızım mektebe gidiyor. Türkçesi pekiyidir. Rumcası ortadır.”

Soru 6: *Evinizde Türkçe konuşur musunuz?*

Cingözoğlu: “Evet, hep Türkçe konuşuruz.”

Mihailidis: “Biz Anadolulu olduğumuz için hep Türkçe konuşuruz.”

Koçiş: “Evde Türkçe de Rumca da konuşuruz. Türkçem daha iyi galiba.”

Papadopoulos: “Daha çok Türkçe konuşuruz.”

Özzervas: “Tabii Türkçe konuşuruz biz.”

Yanidis: “Türkçe de konuşuruz.”

Hirpayki: “Evimizde Türkçe konuşuyoruz.”

Soru 7: *Türkçe şiir ve şarkı bilir misiniz? Türkçe kitap okur musunuz? Rumca gazete okur musunuz?*

Cingözoğlu: “Türkçe şiir bilmem, şarkıları da radyoda dinliyorum. Mesleki kitapların dışında kitap okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okurum.”

Mihailidis: “Türkçe şarkıları çok severim. Helc Zeki Müren’e bayılırım. Şiir bilmem , kitap falan okumam. Sadece Türkçe gazeteleri okurum. “

Koçiş: “Bir ihtimal daha var şarkısına bayılırım. Şiir de severim. Türkçe şiirler ezberlemiştir. Kitap okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okurum.

Papadopoulos: Radyodan umumiyetle Türkçe şarkıları dinlerim. Şiir merakım yoktur. Roman okumaya bayılırım. Türkçe gazeteleri okurum. Rumcam pek iyi değil.”

Özzervas: “Türkçe şarkıları ve şiirleri severim. Mektebin üçüncü sınıfından çıktığım için kitapla aram pek iyi değildir, okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okuyorum.”

Yanidis: “Şarkı ve şiir bilmem. Benim zamanımda eski Türkçe vardı. Öğrenemedim. Rumca gazete okurum.”

Hirpayki: “Türkçe şarkı ve şiirleri severim. Aşk romanları okurum. Türk mektebinde okuduğum için Rumca gazeteleri okuyamam.”

Soru 8: Dindar mısınız? Muntazam kiliseye gider misiniz?

Cingözoğlu: “Bayramlarda giderim o kadar.”

Mihalidis: “Paskalyadan paskalyaya giderim kiliseye”

Koçiş: “Dini bayramlarda giderim”

Papadopoulos: “Vakit buldukça giderim kiliseye”

Özzervas: “Kiliseye muntazam gitmem.”

Yanidis: “Ben papazlarla kavgalıyım.”

Hirpayki: “Hiç alakam yok. Vakit de bulamıyorum zaten.”

Soru 9: Türk aileleriyle görüşüyor musunuz? Dostlarınız var mı?

Cingözoğlu: “Türk aileleriyle görüşüyoruz. Türk akrabalarım bile var.”

Mihailidis: “Altı tane Türk ailesi dostumdur.”

Koçiş: “İyi arkadaşlarım ve dostlarım vardır Türklerden.”

Papadopoulos: “Mahallemizde hep Türkler oturur. Hepsiyle de samimiyiz. Gider, geliriz.”

Özzervas: “Tabii görüşürüz. Oturduğumuz yerde pek çok Türk var.”

Yanidis: “Türk aileleriyle ahbablığım yok.”

Hirpayki: “Oturduğum evde hep Türk aileleri var. Meslek arkadaşlarım da Türktür zaten.”

Soru 10: Yunanistan’da akrabalarınız var mı?

Cingözoğlu: “Yunanistan’da kimsem yok. Hiç de gitmedim.”

Mihailidis: “Yunanistan’da dedem ve dayım var. 1962’de dedemi görmeye gittim. Üç gün kaldım.”

Koçış: “Bütün akrabalarım Amerika’ye göç etti. 1963’de gidip 15 gün kalmıştım.”

Papadopoulos: “Teyzem vardı Yunanistan’da o da öldü. Hiç yurtdışına çıkmadım.”

Özzervas: “Akrabam yok. Yunanistan’a gitmedim.”

Yanidis: “Yunanistan’da kimsem yok. Gitmedim.”

Hirpayki: “Akrabam yok. 1957’de turist olarak geçtim Yunanistan’da, bir gün kaldım.”

Bu uzun ama ayrıntılı anket hakkında ayrıntılı yorum yapmaya gerek yok. Ancak muhabirin o dönemde yaklaşık 75 bin Rumun yaşadığı İstanbul’da -Yanidis dışında- aynı düşüncelere sahip olan kişileri konuşturabilmesi dikkati çekiyor. Soruların hazırlanış biçimi dönemin hakim havasını yansıtmayı açısından önem taşıyor.

Son olarak, İstanbul Rumlarının ankete pek itibar etmedikleri anlaşılıyor. “Çekingen” davranmanın ya da “Bu sorulara yanıt vermeye mecbur muyum” şeklindeki bir sitemin bile suç olarak algılandığı koşullarda acaba gerçekten bir İstanbullu Rum çıkıp da bu sorulara, “Yapılanlar anti-demokratiktir, ayrımcılıktır, baskıdır” gibi muhalif bir söylem içinde yanıtlar verebilir miydi?!

Bir başka söyleşi ise haftalık *Akis* dergisinde yayımlanıyordu. Yeşilyurt’da Aristo isimli bir Rum ile yapılan görüşmede, Türklüğü ile iftihar ettiğini ve bunun şartlarını yerine getir-

diğini belirtiyordu. Kıbrıs için savaşmaya en önde gideceğini söylüyordu. Yazı ise şöyle sürüyordu:

“Sonra karşındakinin şüpheli bir bakışını yakalayabilmek için bir süre susmakta ve şöyle ilave etmektedir:

‘Tahmin ediyorum, zihninizde çöreklenen istifhamı. Baskı görmedim ben yani bu benim içimdeydi’.”¹⁴⁴

Bu arada Yunan konsolosluğu hakkında da ciddi suçlamalar gündeme gelmişti. İstanbul’daki Yunan Konsolosluğu’nun Rumları kanunlara karşı gelmek için zorladığı iddia ediliyordu.¹⁴⁵ İzmir’deki Yunan Konsolosluğu rahibi Dimeteos Arkoudaris “dini kisve altında çeşitli muzır faaliyetleri nedeniyle” sınırdışı ediliyordu.¹⁴⁶ Yine İstanbul’da Kültür Ateşesi Yuhannes İvrakis de sınırdışı edilenler arasındaydı.¹⁴⁷

Kendi vatandaşlarının hak ve çıkarlarını koruması gereken Yunan konsoloslukları ardarda yapılan suçlamalarla kendini savunma konumuna gerilemişti. Üstelik Ankara’da gençler, Yunan Büyükelçiliği’ni taşıyarak fiili saldırılarda da bulunmuştu.¹⁴⁸

Yunan Konsolosluğu’nun ‘savunma’ halini yansıtan en güzel örnek ise EOKA adına yollandığı iddia olunan ve İstanbullu Rumlara gönderilen bir bildiriye Konsolosluk ele geçirir geçirmez hemen polise teslim ediyordu.¹⁴⁹ Yine Konsolosluk tarafından yapılan açıklamada ise “Kıbrıs Yunandır” adlı Türkiye Rumlarının kurduğu bir dernek olmadığı açıklanıyordu.¹⁵⁰ Basın, böyle bir açıklama hakkını konsolosluğun nereden bulduğunu

144 *Alis*, 17 Nisan 1964, Sayı: 513

145 *Milliyet*, 14 Nisan 1964

146 *Milliyet*, 17 Nisan 1964

147 *Tercüman*, 12 Nisan 1964

148 *Hürriyet*, 28 Ağustos 1964

149 *Yeni Sabah*, 28 Nisan 1964

150 *Yeni Sabah*, 6 Şubat 1964

soruyordu. Provokasyonlara böylesine açık bir dönemde Konsolosluk ‘masumiyetini’ kanıtlama derdine düşmüştü artık.

Konsolosluğun yaptığı son girişim ise, sınırdışı edilenlere bir çağrı yapmak oldu. Yunan uyrukluların geride kalan mallarını beyan etmeleri isteniyordu. Gelecekte bu mallar Türk hükümetinden talep edilecekti.¹⁵¹

Son bir grup vardı ki, onlar açısından hiç bir problem yoktu. 1930 anlaşması ile ortaya çıkan ayrımcılığa ilişkin en anlamlı örnek onlardı. Çünkü onlar Yunan pasaportlu olmalarına karşın, Yunanistan’daki Türk azınlığına mensup olanlardı. Dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak daha uygulamanın başladığı günlerde Yunanlı Türk azınlığa gerekli garantiyi veriyordu:

“Türk kültürünü muhafaza etsinler diye Türk kökenli Yunan pasaportlulara gerekli kolaylık sağlanacak.”¹⁵²

Ve gidenler...

Constantinapol’un eski sahipleri kaybettikleri o İstanbul kentinden tam 511 yıl sonra bu kez gerçekten kovuluyorlardı. Geride atalarının mezarlarını, anılarını, dostlarını ve bir kültürü bırakarak sessizce ama sitem dolu gözlerle kendilerini bekleyen uçağa ya da trene bindiler. Evlerindeki eşyalarını bile yanlarına almalarına izin verilmemişti.

Eşine hediye olarak aldığı altın bir kol düğmesi ya da aile yadigarı bir gümüş şamdan ‘servet kaçırdıkları’ iddiasıyla gümrükçüler tarafından alıkonmuştu. Ayakkabılarının içi bile aranmış, ‘kalpleri taze bir yumurta gibi’ İstanbul kaldırımlarına düşüp parçalanmıştı.

İstanbul Defterdarı’nın giden bir yaşlı Rum kadınına söylediği gibi, “İstanbul artık eskisi gibi olmayacaktı...”

151 *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1964

152 *Ulus*, 22 Nisan 1964

Sınırdışı edilen Yunanlıları bekleyen prosedür aynıydı. Önce eve ya da iş yerine polisler bir tebligat bırakıyordu. Bu tebligatı alan Yunanlı 4. Şube’de Rum Masası’na giderek sınırdışı edildiğine ilişkin tebliği alıyordu. Şube’de bu kişilere bir kağıt imzalatılarak ya ‘gönüllü’ olduğu ya da ‘muzır faaliyetlerini kabul ettiği’ belgeleniyordu. Bu kağıdı imzalamayanları ‘akıllanıncaya kadar’ doğruca hücreye indiriyorlardı. Tek tük olaylar dışında genelde kötü muamele olmuyordu. Ancak Rum azınlık arasında ağızdan ağıza yayılan 4. Şube ve ‘oranın’ hücreleri bir kabus gibi anlatılıyordu.

Sınırdışı edilenlere tanınan süre genellikle bir ya da iki gün oluyordu. Bu süre içinde vedalaşp işlerini yoluna koymak zorundaydılar.

Türkiye’yi terk etmeleri gereken bir de “sade” Yunanlılar vardı. Bunlar muzır faaliyetleri nedeniyle değil de iptal edilen 1930 Anlaşması’nın kendilerine tanıdığı 6 aylık süre içinde Türkiye’yi terk etmek zorunda olanlardı.

16 Eylül 1964, Yunan uyruklu Rumlara Türkiye’yi terk etmeleri için tanınan son tarihi. Basın en çok ‘muzır faaliyetleri nedeniyle’ sınırdışı edilenlerle ilgilenmişti. Ancak asıl büyük göç geri kalanlar arasında yaşanıyordu. Gidenler umutsuz, yılgın ve üzgündü. Sınırdışı edilen Eftimi Pastellos, “Bir gün böyle bir şeyin başımıza geleceğini biliyorduk zaten” diyerek¹⁵³ bu yılgınlığı anlatıyordu.

Emniyet Müdürlüğü’nde parmak izi alınıp, fotoğrafı çekilen bir Yunanlı ise “Ben hayatıma son vereceğim. Doğup büyüdüğüm, vatanım olarak bildiğim Türkiye’den çıkmam” diye bağıırıyordu.¹⁵⁴ Yunanistan’a gittikten sonraki yaşam koşullarına dayanamayıp intihar edenler olmuştu.¹⁵⁵

153 *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1964

154 *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1964

155 Bkz. EK: Haroula B. ile yapılan söyleşi

Ancak, gazetelere göre, bütün bu hüzüne aldırmayanlar da vardı.

“48 yaşındaki terzi Kiryazis’i geçirmeye gelen eş ve yakınları bugüne kadar Türkiye’de kazanıp da paralarını EOKA hizmetine veren ve böyle hudutdışı olmayı hatırlarına bile getirmeyen dostlarına ağlamışlardır. ... Havaalanındaki gümrük ve basın mensuplarına masum tavırlar takınan bir taraftan da dışlerini gıcırdatan 6 Yunanlı...”¹⁵⁶ 15 Eylül’de hükümet tarafından yapılan açıklamada, şimdiye kadar yurtdışı edilen Yunan uyrukluların Türkiye’nin milli menfaatlerine aykırı hareket ettiklerinden bu yola gidildiği belirtiliyor ve “Bu davranışlarda bulunmayanların ise ikamet sürelerine bağlı olarak Türkiye’de bırakıldıkları bildiriliyordu. İkamet süreleri sona erenlerin Türkiye’de daha fazla oturmalarının herhangi bir hukuki mesnedi kalmamıştı.”¹⁵⁷

Sınırdışı edilecek son 1810 kişilik grup için vapur seferlerinin konulacağı basında küçük bir haber olarak yer almıştı.

Ancak 2 gün sonra 18 Eylül tarihine gelindiğinde, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak bu kişilerin ‘artık misafir’ olduklarını açıklıyordu. Bir anda Türk Hükümeti’nde geçici de olsa dikkat çekici bir yumuşama başlamıştı. Bu yumuşamanın nedenleri sorulduğunda Bakanın verdiği yanıt her iki ülkenin de diplomasi tarihlerine geçecek komiklikteydi.

Yunan Dışişleri Bakanlığı Yunan Kralı Konstantin ile Danimarka Prensesi Anne Maria arasındaki düğün töreni sırasında gelinle, damadın kovulanlardan ötürü bedbaht olmaları için sürenin bir ay daha uzatılmasını istemişti. Türk tarafı da -herhalde düğün hediyesi olarak- bunu kabul etmişti.¹⁵⁸ Yunan tarafına göre verilen ek süre 6 aydı.¹⁵⁹

156 *Son Havadis*, 16 Nisan 1964

157 *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1964

158 *Son Havadis*, 19 Eylül 1964

159 *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1964

Ancak aynı günlere denk gelen bir başka gelişme de Kıbrıs'la ilgiliydi. Magosa ve Erenköy'e ekonomik ambargo uygulayan Rumlar, ilk kez 16 Eylül'de ambargonun delinmesinc ve bu bölgelere yiyecek gönderilmesine izin vermişlerdi. Kıbrıs'ta Türklere uygulanan ambargonun kaldırılmasıyla, İstanbul'daki 1810 Yunan uyruklu bir ay süre daha tanınması arasında bir ilişki olup olmadığı şeklindeki bir soruya İçişleri Bakanı Öztürk, "Hayır, biz bu süreci insani nedenlerle verdik" diyordu.¹⁶⁰

Hükümetin, Yunanlılara tanıdığı ek süre kamuoyu tarafından eleştiriliyordu. Yazar Ecvet Güresin, Yunanlılara tanınan sürenin "ister düğün hediyesi olsun, ister Makarios'un Güvenlik Konseyi'ndeki barış taarruzuna cevap teşkil etsin" bir diplomatik beceriksizlikten kaynaklandığı görüşündeydi. Anlaşmanın iptalinin nedenleri konusunda dünyanın yeterince bilgilendirilmediği görüşünü savunan yazar, bu nedenle Birleşmiş Milletler'deki hava'nın Türkiye'nin aleyhine estiğini belirterek, "Şimdi merak ediyoruz, bu mütereddit yumuşama acaba havayı aleyhimize değiştirecek midir?.." diye soruyordu.¹⁶¹

Mümtaz Faik Fenik ise "Senelerce Türkiye'nin kanını emen Yunanlılara..." böylesi bir ek sürenin verilmesini anlaşılmas buluyordu.¹⁶²

Ahmet Kabaklı ise henüz Yunanlılara ek süre tanındığı açıklanmadan önceki 10 Eylül tarihli yazısında Kral Konstantin'e yollanacak hediye konusunda Osmanlı dönemi olsaydı Padişah'ın besili öküz, inek, manda, malak gönderebileceğini belirterek "alaylı" bir biçimde "Şimdi hükümetimiz yoksul...Atina Kralı haşmetli Konstantin nezdine Türkiye'yi 34 yıldan beri sömürmüş Yunan uyruklu Rumlar gönderiyor. Hepsi de iyi beslenmiştir semizdir... Üstelik koyunları. ku-

160 *Ulus*, 15 Eylül 1964

161 Güresin, Ecvet, "Mühlet mi?", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1964

162 Fenik, M.Faik, "Aman Düğün Havası Bozulmasın", *Son Havadis*, 20 Eylül 1964

şakları altın-gümüş, döviz doludur” diye yazıyordu.¹⁶³

Ancak ek süre verildiğinin açıklanmasından sonra yazar, “düş kırıklığı içinde”, 1930 Anlaşması’nın iptal edilmesinden hemen sonrasında, “Şu Yunanlılar ne yapar, yapar, yine bir yolunu bulup kendi lehlerindeki kapitülasyonun devamını sağlar” dediğini hatırlatarak, verilen süreyi yöneticilerin “gevşekliğine” bağlıyordu. Kabaklı, Yunanlıların bir daha sınırdışı edilemeyecekleri gibi “kötümser” bir görüşe sahiptir. “Eh, çıkmaz ayın son çarşambasına belki de Yunanlılara yeni bir imtiyaz fermanı verilene kadar. Layık olduğumuz bütün soygunlara, bütün cinayetlere çarpılana kadar..” Yunanlıların bir daha çıkarılamayacağını düşünmektedir.¹⁶⁴

Yunanlıların ve Türk uyruklu, Rumların bir bölümü ise kendilerine tanınan süreyi beklemeden ya da “gitmeleri gerekmezken” Türkiye’yi terk etmişlerdi.

“Bazı Yunanlı işadamları kendilerine tebligat yapılmadan işlerini tasfiye ederek Türkiye’den ayrılmaktadır... İlgililer, 12 bin Yunanlıdan 8 bininin memleketimizden çıktığını, 4 bin Ruma 16 Eylül’e kadar tebligat yapılacağını ve en geç üç ay içinde Türkiye’yi terk edeceklerini hatırlattı...”¹⁶⁵

Hükümet ise Türkiye’de kalan son Yunan uyruklular için verilen bir aylık ek sürenin bitiminde bir tebliğ yayınlarak, “kalmasında sakınca olmayanları” açıklıyordu. Türkiye’de kalmalarına izin verilenler şunlardı:¹⁶⁶

- 65 yaş ve üzerindekiiler
- 65 yaşı dolduranların refakatçıları
- Eşleri olmayanların akrabalık durumları ve en yakını olanlar

163 Kabaklı, Ahmet, “Kos’u Evleniyor”, *Tercüman*, 10 Eylül 1964

164 Kabaklı, Ahmet, “Demeçlin mi?”, *Tercüman*, 21 Eylül 1964

165 *Son Havadis*, 2 Eylül 1964

166 *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1964

- Türk uyruklularla evli olanlar
- Sefaret ve konsolosluklarda görevli olanlar
- Öğrenciler
- Öğretmenler

Bu listenin açıklanması için artık çok geçti. Çünkü bu kategoriye girenler de zaten Türkiye'yi terk etmişlerdi. Listeye göre Türkiye'de kalabilecek olan Rumların sayısı sadece 700 kişiydi.¹⁶⁷ Hatta Türkiye'de kalçkları belirtilen 1810 kişiden 214'ünün daha Türkiye'yi terk ettikleri belirlenmişti.¹⁶⁸

Gidenler için Yunan hükümeti ilk etapta göçmen kampları kurmuştu. Bu kamplara yerleştirilen Yunanlılara hükümet ilk geldiklerinde 3 bin drahmi (Yaklaşık 900 lira) yardım yapmıştı. Kampta kaldıkları her gün için de 40 drahmi (12 lira) veriliyordu. Atina'ya giden yazar Sami Kohen, Türkiye'den giden Yunanlılarla görüşmek istediğinde sınırdışı edilenler artık "anavatanlarında" oldukları halde hala isim vermek istemiyorlardı. Türkiye'de yakını akrabaları olduğu için "korkuyorlardı."

Dükkanı Babıalı'de bulunan bir mücellit, "Gazetelerde ismimi okuyunca şaşırdım. Benim ne suçum var? Karım ve çocuğum orada kaldı. Kimse bana tabiyet değiştir dememişti ki ihtiyaç duyayım" diyordu.

45 yaşında ve terzilik yapan bir başka Yunanlı ise yaşadıklarından yılgın ve umutsuzdu. "Bu iş beni hasta etti. Varlık Vergisi ve 6/7 Eylül olaylarından sonra her keresinde sıfırdan başlamıştım. Artık yapamayacağım. Benim politikayla hiç ilgim olmadı ki..."

Yunanlıların tamamı sınırdışı kararının "gelişigüzel listelerle" hazırlandığını bunun da en güzel kanıtının hemen her gün basında çıkan sınırdışı edileceklerle ilişkin listelerde önceden

167 *Son Havadis*, 17 Ekim 1964

168 *Son Havadis*, 22 Eylül 1964

ölmüş pek çok Rumun ismi olduğunu söylüyorlardı.¹⁶⁹

Yazar Kohen, “Papandreu Hükümeti, Türkiye’deki 12 bin Yunanlıyı politikası için “feda” etmeye niyetli görünüyor” diye bitiriyordu yazısını.

Sınırdışı edilen Rumların bütün mal varlıklarını ev eşyalarına varıncaya kadar Türkiye’de bırakmış olmaları ciddi bir moral ve ekonomik kriz yaşamalarına neden olmuştu. “Hallerinin perişan olduğu” belirtiliyordu. Türk basınına göre, Kıbrıs meselesi yüzünden işlerinden, evlerinden olduklarını düşünen Yunanlılar, yaşanan olaylardan Papandreu Hükümetini sorumlu tutuyorlardı.¹⁷⁰ Hatta Yunan hükümetinin ilgisizliğini protesto etmek için gösteri yapmışlar ve “Bizim de vebalimizi boynunuza alıyorsunuz. Türklerle uyum içindeydik. Hükümet yüzünden işimizden, yerimizden olduk” demişlerdi.¹⁷¹

Sınırdışı edilen Yunanlıların kendi hükümetlerinden beklentileri ise şunlardı: Düşük faizli ve uzun vadeli kredi, ödenek, vergi muafiyeti, parasız arsa, emekli maaşı ve mallarının bedelsiz olarak ithali.¹⁷²

Türkiye böylece Kıbrıs sorununda Yunanistan’ı dize getirmek için kullandığı kozunu sonuna kadar oynamış oluyordu. Yunanistan bu şantaj politikasına pek yüz vermemişti. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İsmail Soysal’ın sözlerinde ifadesini bulan, “Eğer Atina, Kıbrıs buhranındaki tutumunu değiştirmezse, Yunan uyrukluların tamamını toptan sınırdışı ederiz”¹⁷³ tehdidinin boş olmadığı böylece kanıtlanmıştı.

Geriye, daha Türk ve Müslüman olan bir İstanbul ekonomisi kalmıştı. Bir de değeri kimi iddialara göre 200, kimilerine göre

169 *Milliyet*, 28 Ağustos 1964

170 *Son Havadis*, 5 Ağustos 1964

171 *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1964

172 *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1964

173 *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1964

de 500 milyon doları bulan Yunan malları.

Peki ya kaybedilenler? Yunanistan, Türkiye'yi uluslararası platformlarda teşhir etmek ve bu baskıyla sınırdışı uygulamalarını önlemek yolunu seçmişti. Bu nedenle de Türkiye'nin yaptıklarına 'misilleme' yapması onu bu platformlarda haksız çıkarabilirdi. Her ne kadar 31 Aralık'ta Oniki Ada'daki Türk evkafına ait mal ve gelirlere el konduysa da¹⁷⁴ veya Batı Trakya'da Türklere ait vakıf topraklarını Yunanistan'a göçeden Rumlara tahsis etmek gibi¹⁷⁵ Lozan'a aykırı tasarruflarda bulunulduysa da, nedense bu uygulamalar gerek Türk gerekse dünya kamuoyunda bir 'misilleme' olarak olağanüstü tepkilerle karşılanmamıştı. Konu defalarca Birleşmiş Milletler'in gündemine getirilmişti. Sınırdışı kararının bitimine gelen toplantıda Yunanistan temsilcisi Bitsios, "Türkiye'nin bütün gayesinin İstanbul Rumlarını imha etmek" olduğunu iddia ederken, Türk temsilcisi Orhan Eralp, sınırdışı kararının anlaşmalar çerçevesinde ve kanun dahilinde yapıldığını söylemekle yetinmişti.

Bu oturumda söz alan Fransa, Norveç, Fas, Çekoslovakya ve ABD temsilcileri Türkiye'yi kınayan konuşmalar yaparken Sovyetler Birliği temsilcisi Morozof, İstanbul Rumlarına karşı takip edilen yolun bir "misilleme" olduğunu ifade etmişti.¹⁷⁶

Bütün bu uluslararası baskılar çok da etkili olmamıştı. Belki de Kıbrıs'a bir Türk müdahalesi ya da Türk-Yunan savaşı yerine Türkiye'nin öfkesini bu şekilde çıkarması yeğ görülüyordu.

Türkiye ise bütün bu toz ve duman içinde adım adım gerçekleştirdiği bu "operasyonu" 2 Kasım 1964 tarihinde Hükümetin 6/3801 sayılı kararnamesi ile Yunan uyruklu kişilerin Türkiye'de bulunan taşınmazları hakkında temlikî tasarrufla bulunmalarını yasaklayarak ve 25 Aralık'ta da Yunan

174 *Tercüman*, 31 Aralık 1964

175 *Aksam*, 16 Kasım 1964

176 *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1964

uyrukluların bankalardaki paralarının ve mallarının tamamını bloke ederek bitiriyordu. Merkez Bankası tarafından mahfuz edilecek olan bu para ve mallar Rumlar 'geri dönerse' kendilerine verilecekti.¹⁷⁷

"1964 Kararnamesi iki çeşit hüküm içeriyordu. Bunlardan ilki, Yunan uyrukluların Türkiye'deki taşınmaz malları üzerinde temlik tasarruflarını ve bu sonucu doğurabilecek diğer tasarruflarını donduruyor. İkincisi ise, aynı kişilerin Türkiye'deki taşınmaz malları üzerinde haklarından doğan her çeşit gelirlerini bloke ediyordu."¹⁷⁸

Kararnamenin birinci maddesi, Yunan uyruklu kişilerin Türkiye'deki gayrimenkulleri üzerindeki alım-satım işlemlerini donduruyordu. İkinci madde de bu gayrimenkullerden doğacak olan her türlü hasılat ve iradın Merkez Bankası'nda bloke edilmesini ancak başkaca maddi geliri bulunmayan gayrimenkul sahiplerine, gelirin 1500 liraya kadar olan kısmının geçim gideri olarak verilmesini içeriyordu. Daha sonra 1988'de Merkez Bankası'nda biriken bu paranın 10 milyar lira olduğu anlaşılmıyordu. Bu paranın içinde bloke edilenlerin yanısıra Rumlara ait gayrimenkullerin 25 yıl boyunca biriken kirası da vardı.¹⁷⁹

Üçüncü maddede bu gayrimenkullerin vergi, resim, harç benzeri devlet alacaklarının tahsili belirtiliyordu. Beşinci madde, gayrimenkullerin icra ve haciz yoluyla el değiştirmesinin önlemeyi amaçlıyordu.

Yedinci maddede kararname'nin Türk uyruklu Rumlara uygulanmayacağı vurgusu yapılırken bir sonraki maddede de Yunan uyruklu şahısların bu Kararname hükümlerinin kısıtlamalarından kurtulmak için yapacakları vatandaşlık değişikliklerinin dikkate alınmayacağına işaret ediliyordu.

177 Tercüman, 3 Eylül 1964; Cumhuriyet, 25 Aralık 1964

178 Gözel, Yaşar, *Türk-Yunan İlişkilerinde 1964 Kararnamesi ve Boyutları*, s: 5

179 Cumhuriyet, 9 Eylül 1989

IV. BÖLÜM

Rumlar Dört Bir Yandan Kuşatılıyor

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye'deki Yunan uyruklular ve Rumlara ayırt edilmeden yapılan uygulamalardan söz edeceğiz. Önceki bölümde sınırdışı kararının Yunan uyrukluları kapsamaması, bankalardaki paralarına ve mallarına el konulması ile gerçekten de yalnızca 12 bin 592 insanın hedeflendiği iddia edilebilirdi.

Ancak aşağıdaki bölümlerde okuyacağınız gibi Türkiyeli Rumlardan 'kurtulma' düşüncesinin önemli başkaca unsurları da vardı. Yaratılan milliyetçi-şovenist atmosfer bu politikaları gerçekleştirmek için uygun zemini yaratıyordu.

Bu, aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda, Yunanistan'a baskı yapmak için elinde bulundurduğu kartların da çeşitlendirilmesi/zenginleştirilmesi gibi bir amaca da hizmet ediyordu. Sadece Yunanlıların sınırdışı edilmesiyle "işin" bitmediği mesajı Yunan hükümetine verilerek baskının dozu artırılmaya çalışılıyordu. Neydi bu diğer baskı araçları? İnönü Hükümeti, bütün Ortodoks aleminin kiblesi konumundaki Patrikhane'ye de mızrağın sivri ucunu yöneltmişti. Bu gerçekten "cesur" bir hamleydi. Çünkü Patrikhane'nin hedef

durumuna getirilmesi salt Yunanistan'ın değil, Ortodoks aleminin de tepkilerine neden olabilirdi. Bununla da yetinilmedi. Daha sonra Rum okullarının özerkliklerinin kaldırılması gündeme geldi. Son adım ise nüfusunun yüzde 80-90'ı o dönemde Rumlardan oluşan Bozcaada ve İmroz'un 'Türkleştirilmesi'ydi.

Bütün bu politikalar sınırdışı edilmelerle aynı zamanda uygulandı. Böylece baskının dozunun artırılabilceği öngörülmüştü. Eğer istenen sonuç alınırsa bir taşla iki kuş vurulacaktı. Hem Kıbrıs konusunda istenen tavizler koparılacak hem de Yunan ve Rum nüfuzu azaltılacaktı. Ancak Türkiye bir kuşa da razı olabilirdi. O taktirde İttihat-Terakki'den beri her zaman potansiyel tehlike görülen, 'beşinci kol' olarak algılanan ve ekonomik olarak 'mülksüzleştirilmeye' çalışılan Rumlardan kurtulunacaktı. Bugün, ikinci kuş vuruldu da yendi bile.

Patrikhane topun ağzında

Fener Rum Patrikhanesi ile Cumhuriyet dönemi Türkiye'si arasındaki ilişkiler genellikle az gerilimli ve karşılıklı saygı içinde sürmüştü. Atatürk'ün özellikle Yunanistan'la yaşanan yakınlaşmadan sonra Patrik'le görüşmelerinde bir devlet başkanı gibi davrandığı biliniyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Varlık Vergisi uygulamasında Patrikhane kurumsal bir hedef olarak görülmedi. Ancak 6/7 Eylül olaylarında Patrikhane'ye yapılan saldırılar sonucu büyük bir maddi hasar meydana geldi. Yüzlerce yılın sonunda oluşmuş arşiv, tarihi ve dini değeri olan eşyalar tahrip edildi. Ancak bu olayda da devlet 'özür dileyen' bir konumdaydı.

1964'de ciddi anlamda ilk kez Türkiye Cumhuriyeti devleti ile Patrikhane karşı karşıya geldi. Hatta bu gerilim öylesine tırmandı ki 1965'de Hükümet, ilk kez Patrikhane'nin he-

saplarını kontrol etti ve Patrikhane'nin İstanbul'dan "atılabileceği" tehdidi savruldu.

Oysa 1964 yılının başında Kıbrıs olaylarının henüz tırmanmaya başladığı günlerde Patrikhane ile ilişkiler hiç de fena değildi. Patrik Athenagoras, Kıbrıs olaylarını tel'in mesajı yayınlıyor, basın da buna genişçe yer ayırıyordu.¹ Patrik, Türk hükümetinin uçak vermesi halinde barışı sağlamak için Kıbrıs'a gidebileceğini söylüyordu.²

Athenagoras'ın her davranışı kamuoyu tarafından dikkatle izleniyordu. Kendisi ile birlikte 10 metropolit'in Kıbrıs Türkleri için açılan para kampanyasına yaklaşık 5 bin 700 lira ile katılmaları yine sempati yaratan bir başka girişim olmuştu. Hele Yunanlı gazetecilere "Türkleri sizlerden daha çok seviyorum"³ dediğinde basının adeta 'göğsü kabarmıştı.'

Ancak özellikle mufazakar çevreler Patrik'in bu çabalarını "aldatıcı" buluyor ve konu Kıbrıs olduğunda "eften püften" konuşmakla suçlanıyor,⁴ Patrik'in açıkça Makarios'u kınaması hatta afaroz etmesini istiyorlardı.⁵ Bu çevrelere göre Türkiye'nin üç büyük düşmanı vardı. Bunlar, "Moskova'nın kızıl çarları", "Şerefsiz EOKA" ve "Başını kendi vatanımızın en güzel yerinde karın ağrısı gibi taşıdığımız Ortodoks Kilisesi"ydi.⁶

Patrik ise yaptığı açıklamada "Kıbrıs'ta sulhun tesisini, halkın sevgi içinde yaşamasını, Türkiye ve Yunanistan ile dostluk münasebetleri içinde idare edilmesini temenni ederim" diyordu. Makarios'u açıkça kınamadığı şeklindeki eleştirilere ise "Makarios devlet başkanı. Din adamı değil. Biz hükümet

1 Son Havadis, 1 Ocak 1964

2 Akşam, 1 Ocak 1964

3 Akşam, 5 Ocak 1964

4 Derem, Sabiha, Yeni Sahah, 3 Ocak 1964

5 Ahmet, Kabaklı, Tercüman, 20 Ocak 1964

6 Ahmet, Kabaklı, Tercüman, 8 Ocak 1964

politikasını destekliyoruz. Kendisini davet ettik gelmedi. İkaz yapsaydık, bu politika olurdu. Sanırım hükümet de bunu istemezdi” şeklinde yanıt veriyordu.⁷

O sıralar Athenagoras dini anlamı çok büyük bir projeyi gerçekleştirmek için uğraşıyordu. Daha sonra Türk kamuoyunu çokca meşgul edecek olan bu proje, yüzyıllar sonra Rum Ortodoks Kilisesi ile Vatikan’ın buluşmasıydı. Kudüs’te Zeytin Dağı’nda gerçekleşecek bu görüşme için Türk kamuoyu olumlu bir bakış açısına sahipti. Athenagoras da iki Hristiyan dini liderliğinin bu buluşması ile ilgili olarak iç politik dengeleri gözeterek olsa gerek (Müslüman- y.n) “Türkiye’nin bir temsilcisi olarak gidiyorum” diyordu.⁸

“İsa kavmini birleştirme yolunda, VI. Paul ile Athenagoras beraberce yürümektedir. Bugün dini ihtilaflar yumuşar, komünizm karşısında insan manen birleşebilir ve bu manevi birlik barışçı bir yolda işe yararsa her iki ruhani reis saydalı bir iş yapmış olacaktır.”⁹

Athenagoras’a verilen bu “kerhen” desteğin nedenlerinden biri de o sırada Atina’nın bu buluşmadan duyduğu rahatsızlıktı.

“Atina Başpiskoposluğu’nun Athenagoras’a cephe alışının gerçek sebebi ise Patrik’in daha medeni ve insani hareket etmesidir... Yani 20. asrın medeniyet anlayışına uygun bir şekilde hareket etmesidir.

... Ortodoksluğun kati bir takım akidelerine dayanarak mutaasıplar İstanbul Patrikhanesi’ne karşı tahrik edilmektedir.”¹⁰

Ancak yine de Athenagoras’ın Kudüs’te yaptığı görüşmeler

7 *Yeni Sabah*, 12 Ocak 1964

8 *Dünya*, 5 Ocak 1964

9 Baban, Cihad, “Zeytin Dağı’nda Randevu”, *Ulus*, 9 Ocak 1964

10 Kuseyri, Şemsi, “Atina Kilisesi ve Patrikhane”, *Ulus*, 2 Şubat 1964

eleştiri konusu oluyordu. Patrik'in, Ürdün Kralı Hüseyin'le yaptığı görüşme “politika yapmak” olarak değerlendiriliyordu.¹¹

Sonraki günlerde Kıbrıs olayları ve Türk-Yunan hükümetleri arasındaki görüşmelerde Patrikhane sessiz kalmayı yeğledi. Zaten bir kaç muhafazakar yazar dışında kamuoyu da Patrikhane ile ilgilenmiyordu. Yalnızca yaşanan bir olay anlamlı ipuçları taşıyordu.

Anastas Ksanos isimli bir papazın Yunan uyruklu olduğu halde Türkiye’de Lozan Anlaşması hükümlerine aykırı olarak mesleğini icra ettiği belirleniyordu. Mahkemede, tanık olarak dinlenen polis memuru Asım Kuzu, Ksanos’u Kanlıca’daki evinden Kuruçeşme’deki evine kadar izlediğini ve Kilise’de Ksanos’tan başka kimseye rastlamadığını üstelik üstünde de cübbe ile gördüğünü söylüyordu. Sanık, evinden Kuruçeşme’ye kadar dini vazife için gelmişti.¹² Ancak uzun süren mahkemeler sonunda Ksanos’un iki yıldır papazlık yapmadığı anlaşılmış, bu süre içinde ne iş yaptığı ise belirlenememişti. Sonunda mahkeme Ksanos’a 15 gün hapis cezası veriyor ve daha sonra da sınırdışı edilmesine karar veriyordu. Ayrıca Kuruçeşme Kilisesi’nin 1962-1963 yıllarındaki hesaplarının da incelenmesi istenmişti.¹³

Bu davada asıl dikkat çekici nokta Ksanos’un 4. Şube Rum Masası tarafından evinden iş yerine kadar dikkatle izlenmesiydi. Rumlar devlet tarafından titizlikle gözlenmeye başlanmıştı.

16 Mart’ta hükümetin 1930 tarihli anlaşmayı iptal ettiğini açıklamasıyla birlikte Patrikhane de anti-Yunan, anti-Rum kampanyanın bir ögesi olarak hedef tahtasındaki yerini alıyordu.

11 Baban, Sükrü, “Allah, Ortodoksları Athenagoras’ın Kötü Tutumu Sonuçlarından Korusun”, *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1964

12 *Vatan*, 29 Ocak 1964

13 *Yeni Sabah*, 14-15 Nisan 1964

Hükümet, Patrikhane için de her zamanki yöntemini kullanıyordu. Meclis'te iktidar partisinden bir milletvekili bir soru önergesi veriyor. Hükümet de böylece "gereğini yapıyordu." Bu kez de aynı yol izlendi. CHP İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal, hükümete verdiği soru önergesinde Patrikhane ile ilgili olarak şu beş sorunun yanıtlanmasını istiyordu:¹⁴

- Athenagoras'ın Kudüs ziyaretinden ve diğer seyahatlarından hükümet haberdar mıydı?
- Patrikhane'nin Lozan'dan bu yana politika ile uğraştığı hakkında hükümetin bilgisi var mıydı?
- Sen Sinod'un faaliyeti kanunlara uygun mu?
- Kıbrıs konusunda Patrikhane'nin tavrı nedir?
- Athenagoras, Kıbrıs olayları konusunda Papa'ya Yunan tarafını tutan bir tavır sergilemiş midir?

İşte bu soru önergesi ile Patrikhane 'topun ağzına' geliyordu. Henüz soru önergesinin üzerinden bir hafta geçmeden Hükümet, Patrikhane matbaasının kapatılmasını kararlaştırıyordu. Gerekçede matbaanın hükümetin bilgisi dışında kurulduğu belirtiliyordu. Açıklamada Patrikhane'nin 1923-1949 yılları arasında gayriresmi yollardan matbaa kurmak istediği ancak bunun başarısızlıkla sonuçlandığı, 1950 yılında Vasil Vasilyadis adında bir kişinin matbaa kurduğu ve böylece 5681 sayılı Matbaalar Kanunu'nun çiğnendiği belirtiliyordu. Kurulan matbaa şimdiye kadar vergi ödememişti. Buna karşılık özel davetiyeler ve Apostolos Andreas ile Ortodoksia adlı dergiler bu matbaada basılmıştı.¹⁵ Matbaa'nın makineleri Dünya Kiliseler Birliği tarafından hibe edilmişti.¹⁶

Aynı günlerde yazar Metin Toker durumu şöyle yorum-luyordu:

14 *Yeni Sabah* ve *Milliyet*, 4 Nisan 1964

15 *Ulus*, 12 Nisan 1964

16 *Dünya*, 12 Nisan 1964

“... Sıranın tahminlerden çok kısa bir süre içinde Fener Patrikhanesi’nin kendisine ve İstanbul Rumlarına gelmesi hiç kimseyi şaşırtmamalıdır. Şurada veya burada Türklerle Rumların yanyana yaşamalarına müsait olmayan bir ortamın yaratılması demek, Fener Patrikhanesi’yle İstanbul Rumlarının statüsünün Türkiye tarafından yeniden gözden geçirilmesi demektir. Bu yapılacaktır.”¹⁷

Hükümet, papazlardan gelir vergisi almaya bugünlerde karar veriyordu. Papazlar da servet beyanı verecekti.¹⁸ Patrik’in Kudüs ziyaretine verilen ‘kerhen’ destek de çekiliyordu. Patrik acaba o buluşmada ne giymişti? Yazar Mümtaz Faik Fenik, aynı zamanda bir ‘ihbar’ değeri taşıyan “Bizans Elbiseli Patrik” başlıklı yazısında, Patrik’in Bizans elbiseleri giyip giymediği sorusuna yanıt istiyordu.¹⁹ Halbuki Patrik’in Bizans elbisesi giydiği daha önceden yazılmış ancak o zaman kimse bu konuyla ilgilenmemişti.²⁰

Yanıt gecikmeden geliyordu. Patrik, Bizans’ta din adamlarının kullandığı giysiyi giymiş üstelik Bizans’ın sembolü olan çift başlı kartalı taşımıştı. Patrik’in ‘Aynaroz’un 1000. Yıldönümü’ isimli 35 dakikalık filmde Bizans elbiseli görüldüğü ve bu filmlerin, Rum okullarında gösterildiği öğrenilmişti.²¹

Milli Savunma Bakanı da Meclis’te yaptığı konuşmada Patrik’in ‘Romalılar dönemini ihya edecek tarzda giysilerle gözüktüğü filmde’ İstanbul’dan Konstantinopol olarak sözettiğini belirtiyordu.²²

17 Toker, Metin, “Türkiye ve Yunanistan”, *Akis*, 27 Mart 1964, Sayı: 510, s. 25

18 *Tercüman*, 12 Nisan 1964

19 *Son Havadis*, 7 Nisan 1964

20 *Dünya*, 18 Mart 1964

21 *Son Havadis*, 11 Nisan 1964; *Milliyet*, 11 Nisan 1964

22 *Hürriyet*, 14 Nisan 1964

Filmin gösterildiği Maraşlı ve Kurtuluş Rum okullarının müdürleri Lefter Keskinoglu, Zoi Eftimiadis, öğretmen Panayot Karayani ve Papaz Yani Yurtsever hakkında soruşturma başlatılıyordu.²³

Mümtaz Faik Fenik ise Patrikhane'yi 'ajanlıkla' suçluyordu:

"Siyasi güvenliği sarsıcı faaliyetlerde bulunan bu şahısların gizli ajanlardan ne farkı vardır?

Hem bu topraklar üzerinde yaşayacaklar. Hem de bu memleketin bütün nimetlerinden faydalanacaklar. Dinlerinin icaplarını, törenlerini istedikleri gibi yerine getirecekler; Ondan sonra da eski Bizans hayallerini hortlatıp bu memleket aleyhine çalışacaklar.

... Manifaturacı bilmem kim, tüccar bilmem kim, Türkiye'nin güvenliğini sarsıcı siyasi faaliyetlerde bulunmuş da o filmi sokan Patrik bulunmamış mı? Ondan da hesap sorulmalıdır."²⁴

Aynaroz filmi ve Patrik'in Kudüs buluşmasının filmleri için açılan soruşturmada aralarında Tarık Zafer Tunaya ve Sulhi Dönmezer'in de bulunduğu bir de bilirkişi görevlendiriliyordu. Filmleri izleyip zararlı olup olmadığını belirleyeceklerdi. Sonuç beklendiği gibi filmde suç unsuru bulunduğunu gösteriyordu. Gerekçe kısa ama "kafiyeliydi." Filmler "Ulusal yararlar zararlı" bulunmuştu.²⁵ Bu karar üzerine filmler Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderiliyordu.²⁶

Bu aşamada Patrikhane'ye fiziki bir başka saldırı daha başlatılıyordu. İstanbul Belediyesi Patrikhane'nin beş metre yüksekliğindeki duvarlarını "tehlikeli" bularak yarım metreye

23 *Dünya*, 12 Nisan 1964

24 Fenik, Mümtaz Faik, "Fener Patriği Hesap vermeliydi"; *Son Havadis*, 13 Nisan 1964

25 *Aksam*, 16 Mayıs 1964

26 *Milliyet*, 19 Mayıs 1964

indirilmesini kararlaştırıyordu. Bir kabine üyesinin yaptığı açıklama ise daha da önemliydi. Adını açıklamayan bu bakan Fener Patrikhanesi'nin bir hafta içinde istimlak edileceğini söylüyordu.²⁷

Bakanın açıklaması üzerine 'işin doğrusunu' öğrenmek isteyen dünya kamuoyuna İçişleri Bakanı Orhan Öztrak 'topu' belediyeye atarak yanıt veriyordu:

"Patrikhane'nin istimlakı belediye işidir. Şehircilik bakımından lüzum görebilirler. Bakanlığımız tarafından böyle bir karar alınmamıştır."²⁸

Ancak aynı günlerde bir başka gazetede İmar ve İskan Bakanı Celalettin Uzer, Patrikhane'nin istimlakinde hukuki bir sorunla karşılaşılması halinde, İçişleri Bakanlığı'nca muvazi olarak kararın tatbik edileceğini söylüyordu. Patrikhane Eyüp-Unkapanı sahil yolunun yapımı için 1958'de hazırlanan bir imar planına göre yıkılacaktı.²⁹ Patrikhane'nin istimlakinde takdir edilecek bedelin sağlanamaması halinde Belediye istikraz tahvilleri çıkararak parayı halktan toplamayı düşünüyordu.³⁰ *Akis* dergisi 'Yorumcusu'na göre Patrikhane duvarının bir muafiyeti yoktu.

"Patrikhane'ye gelince, onun duvarının bir muafiyeti olduğu ve imar zaruretlerinin Patriğin sakalı önünde durduğu bir hayaldir. Madem ki bir yolun yapılması o duvarın istimlakini gerektirmektedir, duvar yıkılır, yol yapılır. Patrikhane'nin tamamı ve müessesenin kendisi, gerekirse hangi yurt için çalışıyorsa o yurda gönderilir."³¹

Bu yaklaşım üzerine, Yunanistan'da da Selanik Belediye

27 *Milliyet*, 21 Nisan 1964

28 *Hürriyet*, 22 Nisan 1964

29 *Akis*, 17 Nisan 1964

30 *Tercüman*, 21 Nisan 1964

31 *Akis*, "Bir Noktaya Kadar", 30 Nisan 1964, Sayı: 515

Meclisi, Patrikhane'nin yıkılması halinde Atatürk'ün doğduğu evin yıkılmasına karar veriyordu.³²

Yazar Cihad Baban, Atatürk'ün evinin yıkılarak misilleme yapılacağına açıklanması üzerine Yunanlıların camileri tahrip eden ve o camilerde kadın çoluk, çocuk demeden insanları yakanlar olduklarını hatırlatarak, tehdit savuruyor ve "Yalnız, şunu da unutmamalılar, Atatürk'ün evini yıkanlar, eski bir dostluğu ve kurulmuş bir eseri de yıkmış olacaklardır... onu ortadan kaldırıncı... Selanik'in, Draman'ın, İskeçe'nin Türk kanıyla sulanmış topraklar olduğunu ...bağrımızdan ebedi ihanet görmüş ebedi bir dostluk namına koparıldığını düşünür ve derhal eski günlerin acısını duymaya başlarız!

... Her hareket bir mukabil hareketi davet edeceği için, kötülük yarışmasında nerelere kadar gideceğimizi kestirmek zordur;" diyordu.³³

Yay geriliyordu. Basında Patrikhane'nin Kıbrıs'ta doğuşen EOKA'ya bir bayrak yolladığına ilişkin provakasyon kokan bir haber yayınlanıyordu.³⁴

Hükümet ise, Patrikhane'nin iki önemli metropolit'ini sınırdışı edeceğini açıklayarak bir adım daha atıyordu. Patrik'in vekili Emilyanos ve metropolit Canavaris, Türkiye'nin aleyhine faaliyette bulunmaktan sınırdışı edileceklerdi. Bakan Öztürk, bu kişilerle ilgili olarak ellerinde gizli bir dosya olduğunu ve bu dosyayı açıklayamayacağını belirtiyordu.³⁵

Emilyanos'un Pire'de bir ev sahibi olduğu, 10 bin lira maaş aldığı halde bunu beyan etmeyerek vergi kaçırdığı, ruhani işlerle uğraşması gerekirken dünya işleriyle uğraştığı, Canavaris'in ise 6/7 Eylül 1955 olaylarından sonra Dünya Kiliseler Konseyi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'yi kötülediği öğre-

32 *Hürriyet*, 29 Nisan 1964

33 Baban, Cihad, "Atatürk'ün Evini Yıkacaklarmış!" , *Ulus*, 30 Nisan 1964

34 *Yeni Sabah*, 16 Nisan 1964

35 *Hürriyet*, 22 Nisan 1964

niliyordu.³⁶ Ancak hükümetin sınırdışı etmek için tam 9 yıl beklediği ya da pek çok Türkün de yaptığı dikkate alınırsa, vergi kaçırmanın ‘Türkiye’nin aleyhine faaliyette bulunmakla’ ne ilgisinin olduğu anlaşılmıyordu.

İki metropolitin sınırdışı edilmeleri diplomatik bir sorun haline dönüşüyordu. Çünkü Yunanistan, eskiden Yunan uyruğunda olan bu kişilerin daha sonra Türk uyruğuna geçtiklerini bu nedenle Yunan pasaportu ve vize hakkı vermelerinin mümkün olmadığını açıklıyordu.³⁷ Fransa’nın da pasaport başvurusunu reddetmesinden sonra ‘sorun’ ABD’den vize alınması ve Türkiye’nin de iki aylık geçici bir pasaport vermesiyle çözülmüyordu. ‘6 araba dolusu Rum ile’ birlikte havaalanına gelen metropolitlerden Emilyanos, üzerindeki paranın 200 lirayı geçmesi üzerine bir şişe klüp rakısı alıyor, Canavaris ise 10 paket sigara ve bir büyük rakı alıyordu.³⁸ Basının rakılarla ilgili yorumu ise şöyleydi: “Kimbilir o rakıları içerken gittikleri yerde ne şeytanlıklar düşünecekler.”³⁹ Emilyanos ise giderken şu hüznü açıklamayı yapıyordu: “Kalbim burada, sevgili vatanımda. Türkiye’yi üzüntü ile terk ediyorum.”⁴⁰

Emilyanos gazetecilerin bir sorusu üzerine de Patrikhane’nin İstanbul’dan kaldırılmasının “Doğru bir şey olmayacağını, biraz da zor olduğunu” söylüyordu.⁴¹ Emilyanos’un “biraz da zor”dan kaştı, uluslararası kamuoyuna olan inancı olsa gerekti.

Hükümet Patrikhane’nin Sen Sinod Meclisi’nin Türk uyruklu

36 *Hürriyet*, 28 Nisan 1964; *Milliyet*, 14 Nisan 1964

37 *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1964

38 *Hürriyet*, 3 Nisan 1964

39 *Tercüman*, 22 Nisan 1964

40 *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1964

41 *Yeni Sabah*, 18 Nisan 1964

üyelerinin durumunu da gözden geçirme kararı almıştı. 10 kişiden oluşan Meclis'in üyeleri şunlardı:

Yakovos Paisiu, Tomas Savidis, Doroteos Yorgiadis, Kirilos Ahsiotis, Hrisostomos Koroneos, Maksimos Yorgiadis, Maksimos Caousis, Yakavos Stefanidis, Meliton Hacı ve Ieronimos Konstantinidis.⁴²

Sıra rahibelere gelmişti. Yunanlı 10 rahibenin ikamet izinleri iptal edilerek Türkiye'yi terk etmeleri isteniyordu. "Yunanistan ile Türkiye arasında mekik dokuyan ve diğer bazı Hristiyan okullarına da burunlarını sokan rahibeler en kısa zamanda topraklarımızı terk edeceklerdir."⁴³

Hükümet Patrikhane'nin gelir kaynaklarını da gözaltına almaya çalışıyordu.

Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, ekalliyet vakıflarının daha sıkı kontrol edileceğini söylüyordu.⁴⁴

İncelemeler sonucunu veriyor, Patrikhane ve üç avukat hakkında Eyüp'te 4 milyon lira değerindeki bir hazine arsasını sahte belgelerle Patrikhane adına tescil ettirmek suçlamasıyla dava açılıyordu.⁴⁵ Ancak bir başka gazeteye göre arazi Hazine'nin değildi. Zengin bir Rum işadamına aitti. Bu şahıs öldükten sonra araziyi biri Rum ikisi Türk avukat, varisleri hayatta gibi gösterilerek başka şahıslara satmışlardı. Araziyi satın alan şahıslar da burayı Patrikhane'ye hibe etmişti.⁴⁶

Hükümetin Patrikhane politikası tepki topluyordu. Papa IV. Paul, Türk hükümetinin İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili aldığı tedbirleri üzüntüyle karşıladığını hükümete bildiriyordu.⁴⁷

42 *Akis*, 18 Nisan 1964, Sayı: 513

43 *Tercüman*, 17 Nisan 1964

44 *Milliyet*, 28 Nisan 1964

45 *Akşam*, 4 Temmuz 1964

46 *Hürriyet*, 4 Temmuz 1964

47 *Akşam*, 1 Mayıs 1964

Vatikan'a yanıtı veren ise Yön yazarı Niyazi Berkes idi:

“Patrikhane Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit etmektedir. Ruhaniler elele vermişlerdir. New York'da İstanbul Patrikliği'ni savunma amacıyla, 11 memleketin Ortodoks Kilisesi dini bir konsey kurmuştur. Dünya Kiliseler Konseyi, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan Patriklik makamına dokunulmayacağı vaadinde bulunmasını istemiştir. Vatikan, Türk Hükümeti'nin aldığı tedbirleri tasvip etmediğini açıklamıştır. Saldırgan Rum milliyetçiliğinin emrinde ruhani bir enternasyonal ile karşı karşıyayız.

... Ortodoks cemaati, laik devletin kanunlarına uyacak şekilde ve Diyanet İşleri mevzuatı çerçevesinde küçük kiliselerini teşkilatlandırmalıdır. Eğer Kıbrıs Kilisesi Başkanı, Türk cemaatine tanınan uluslararası garantileri hiçe saydırmayı başarır, bir teokrasiye, laik Türk devletinin Lozan Anlaşması'yla tanıdığı tarihsellik hakları kaldırılmalıdır.”⁴⁸

Ancak uluslararası tepkinin arttığı o günlerde Patrik Attenagoras yaptığı şaşırtıcı bir açıklama ile ‘Patrikhane üzerinde bir baskı olmadığını’ söylüyordu. Patrik bu açıklamayı sadece devletin sahibi olduğu Anadolu Ajansı'na yapmıştı. Açıklama son derece kısa tutulmuştu. Bu haliyle de inandırıcı olmaktan çok hükümetin bir ‘ricasının’ yerine getirildiği izlenimi uyandırıyor.⁴⁹

Yazar Abdi İpekçi ise Papa ile aynı kanıda olmamasına karşın ihtiyatlı bir dil kullanıyordu:

“Türk hükümetinin bu davranışında haksız ve gayritabi bir husus bulunduğunu iddia etmek mümkün değil...Baskı olduğu yorumu, propaganda cihazımızın zaafında aranmalı.

Patrikhane uygulaması tepki yaratıyor ancak Milli Emniyet'in delillerinden habersiz dünya... Patrikhane meselesinin

48 Berkes, Niyazi, “Atatürk Türkiye'sinde Ökumenik Patriklik”, Yön, 1964, s: 10-11

49 Ulus, 13 Eylül 1964

çözümünü... keyfi baskı hareketleri gibi gözükten teşebbüslerde aramak doğru değildir. Patrikhane'nin siyasete karıştığı şüphyle karşılaşılıyor. Varsa delil açıklansın.”⁵⁰

Bu aşamada bir başka Patrikhane, hükümetin bu uygulamalarının hiç birinden etkilenmiyordu. Bu, Müstakil Türk Ortodoks Patrikanesi'ydi. Fener Patrikhanesi'ne karşı Türkiye hükümetlerinin desteklediği Patrikhane buydu. 6 Haziran 1924'te kurulan Patrikhane'nin, babadan oğula geçen bir Patrik sistemi vardı. O dönemki Patrik Turgut Erenerol'du. Erenerol ailesinin Patrik olan ikinci üyesiydi. Zaten Patrikhane'nin kurucusu da babası Papa Eftim idi. Atatürk'ün “Bu adam benden daha Türk” dediği söyleniyordu.⁵¹

1964'de anti-Rum ve anti-Yunan kampanyanın en ateşli katılımcıları bu Patrikhane'nin üyeleri arasından çıktı. Özellikle Hükümete en radikal önerileri bu Patrikhane verdi. Müstakil Türk Ortodoks Patrikhanesi açıkça politika yapan ancak dini faaliyetleri ile etkinlik kazanmayan bir özellik taşıyordu. Karamanlı bir Ortodoks olan Papa Eftim, Türkiye Cumhuriyeti'nin biricik ayrıcalıklı Hristiyan din adamıydı. 1923 yılındaki mübadele sürecinde de 120 kişilik ailesiyle birlikte değişimden bağışık tutulmuştu.⁵²

Nitekim bu Patrikhane Ortodoks dinine inananlarca da pek itibar edilen bir kuruluş olmadı. Erenerol'un kendisi bile 45 bin Ortodoks'un Fener Patrikhanesi'ne 1500 kişinin de kendi Patrikhanelerine bağlı olduğunu söylüyordu.⁵³ Erenerol'un Fener Patrikhanesi'ne yönelik suçlamaları sağduyu ve mantıktan uzaktı. Bir Ortodoks Patrik'in Müslüman Türkleri Ortodoks yapamayacağına göre kendi cemaatinin yüzde 95'ini

50 İpekçi, Abdi, “Yunanlılara ve Patrikhane'ye Karşı Alınan Tedbirler”, *Milliyet*, 22 Nisan 1964

51 *Aksam*, 7 Mayıs 1964

52 Oran, Baskın, “Patrikhaneler Savası”, *Aydınlık*, 20 Aralık 1993

53 *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1964

oluşturan Rumlar hakkında daha dikkatli sözler sarfetmesi beklenebilirdi. Ancak Papa Eftim ve oğlu Turgut Erenerol, ayrım yapmadan “Türklerin kanını, iligini sömürerek geçinen Rumlar...” diye görüş açıklıyordu.⁵⁴ Patrikhane’nin kesinlikle İstanbul’dan çıkarılmasını savunuyor, Yunanlıların sınırđışı edilmeleri uygulamalarını gönülden destekliyor, geç bile kalındığını, hükümetin Rum okulları ile ilgili kararlarının doğru olduğunu söylüyordu.⁵⁵

“Patrikhane bu mübarek topraklardan çıkarılmalı... Tanrı bu memleketi bu iyi kalpli insanların topraklarını, Türklerin vatanını onlardan korusun, saklasın...amin...”⁵⁶

Böylesi açıklamalarla Erenerol’un üzüm mü yemek istediğı yoksa bağcıyı mı dövmek istediğı pek anlaşılmıyordu. Çünkü Yaklaşık 45 bin Rum İstanbul’dan uygulanan politikalar sonucunda ayrılırken, kalanların da vakıfları, okulları ekonomik yaşamları hatta konuştukları dil baskı altına alınırken nasıl olup da Erenerol bu konuşmalarıyla onları kendi Patrikhanesi’ne kazanabilirdi? Eğer amacı devletle olan ilişkilerini geliştirmek ise bunda başarılıydı. Fener Patrikhanesi ise Müstakil Türk Ortodoks Patrikhanesi bir yana “Türk Ortodoks cemaati diye bir cemaatin olmadığı” görüşündeydi. Fener, bu görüşünü Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin Aya Nikola ve Aya Yani kiliselerini almak için Fener’i dava ettiğinde belirtti.⁵⁷

Patrikhane ve Rum azınlığa karşı ikinci perde: 1965

1965 yılına gelindiğinde Hükümetin elinde Kıbrıs konusunda ya da iyice gerginleşen Türk-Yunan ilişkilerinde kul-

54 *Aksam*, 8 Mayıs 1964

55 *Milliyet*, 16 Nisan 1964

56 *Aksam*, 10 Mayıs 1964

57 *Milliyet*, 1 Ekim 1965

lanabileceği koz kalmamıştı. Yunan uyruklular gitmişti. Rum okulları “disiplin altına” alınmıştı. İmroz ve Bozcaada’da gerçekleştirilmek istenen ‘Türkleştirme’ operasyonu için geri dönülmez adımlar atılmıştı. Geride yine Patrikhane vardı. Hükümet de ‘zamanı geldiğinde’ yine bu kadim kozunu kullanmakta hiç bir çekince görmedi.

Bu kez sorun Yunanistan’ın Oniki Ada’da Türk cemaatine yönelik “misillemelere” girişmesiydi. Rodos’tan Hasan Günay isimli bir Türk imam sınırdışı edilmişti. İmamın görevine son veren Cemaat Meclisi, Türk azınlığı tarafından seçilmeyip, Yunan vali tarafından tayin edilen üyelerden kuruluydu. Lozan Anlaşması hükümlerine göre cemaat meclislerinin seçime kurulması gerekiyordu.

Yunanistan ise Lozan’da Batı Trakya Türklerinin azınlık olarak gösterildiğini iddia ederek, Oniki Ada’daki Türkleri bu kapsam içinde değerlendirmiyordu.

Kısacası her iki ülke hükümetleri de kendi azınlıklarının hakları konusunda çifte standartlarla dolu yorumlar ve karinelerle hareket etmeyi tercih ediyorlardı. Hükümet politikalarının tek kaybedeni vardı. O da Türk ve Yunan azınlıklarıydı.

Aynı günlerde Kıbrıs’ta ise Türk cemaatine yönelik ekonomik abluka bütün ağırlığıyla sürüyordu.

Bu dönemde İnönü Hükümeti seçim kaybetmiş, yerine Suat Hayri Ürgüplü’nün başbakanlığını yaptığı yeni hükümet kurulmuştu. Ancak Ürgüplü de önceki hükümetin çizdiği yolda yürüdü.

Hükümet, Yunanistan’ın Oniki Ada’da Lozan Anlaşması hükümlerine uygun hareket etmemesi karşısında ‘Rum azınlıklar meselelerini tek olarak mütalaa edeceğini açıklıyordu. Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan duyuru şöyleydi:

“Türk-Yunan ilişkileri Lozan’da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, Oniki Ada’da yaşayan Türklerle,

İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvazene içinde mütalaa edilir.”⁵⁸

Türkiye şimdiye kadar uyguladığı “misilleme” politikasını ilk kez bu kadar açık bir biçimde savunuyordu.

Hükümete yönelik bütün eleştirilerine karşın Rumların sınırdışı edilmeleri karşısında bir tek saır dahi yazmayan ve sonraları İttihat Terakki geleneğinin devamı olarak değerlendirilen dönemin ‘ilerici’ yayın organlarından *Yön* ise hükümetle aynı görüşü paylaşıyordu.

“Esasen Anglosaksonlardan ve öteki NATO üyelerinden ricamız, Yunanistan’ı bizimle masa başına oturtmaya razı etmeleridir. Türkiye’deki Rumlar, Patrikhane, Oniki Ada, karasuları vs. gibi meselelerin ortaya atılması da, Yunanistan’ı görüşmeye zorlama yollarıdır.”⁵⁹

Yunan hükümetinin ise, 1964’de Yunanlıların sınırdışı edilmeleri ile yayılan konjonktürün başka bir aşamada Yunanlıların yeniden Türkiye’ye dönmesi ile biteceğine olan inancı tükenmişti. O halde Yunanlılar da ‘azınlık karşıtı’ politikalarla Türk azınlığa yönelik tasarruflarda bulunabilirlerdi.

Türkiye ise bütün ‘masumiyeti’ ile ilk kez iki ülkenin azınlıkları arasında bir denge olduğunu hatırlıyor ve ‘tecrübesini konuşturmaya’ hazırlanıyordu.

Yazar Abdi İpekçi Türkiye’nin tavrını şöyle yorumluyordu:

“Anlaşıldığına göre Ankara’nın düşüncesi, Kıbrıs davasını genel bir Türk-Yunan meselesi haline getirmektir. Bu meselenin çerçevesine iki ülkedeki azınlıkların durumu ile birlikte Patrikhane de girecektir. Böylece Kıbrıs’ın yarattığı ihtilaf ile Türkiye ve Yunanistan arasında Lozan Anlaşması’nın kurduğu dengenin bõzulması, Lozan’da karara bağlanan problemlerin

58 *Milliyet*, 17 Nisan 1965

59 “Kıbrıs’ı Dümen Suyu Politikası Yüzünden Kaybetmek Üzereyiz!” *Yön* dergisi, 1965. S: 4-7

ortaya yeniden çıkarılması ihtimali belirecektir.”⁶⁰

Türkiye ile Yunanistan arasındaki artan gerilimi Ürgüplü Hükümeti’nin aldığı kararla ‘bildik’ rotasına oturuyordu. Hükümet bütün Yunan uyrukluların sınırdışı edilmelerine karar vermişti. Önceki hükümet tarafından yurt dışına çıkarılması bir süre için durdurulan Yunan uyruklular istisnasız olarak sınırdışı edilecekti.

Hükümetin aldığı çok önemli kararlar şunlardı:

- Türkiye’de bulunan bütün Yunan uyrukluların istisnasız sınırdışı edilmesi

- Patrikhane’nin Hükümet tarafından denetlenmesi
- Kıbrıs’ta Rumların Türkler üzerindeki tutumlarını değiştirmemeleri halinde imtiyazlı azınlık müesseselerine Türkiye’de yer verilmemesi.

Alınan üç karar da son derece uç noktaları temsil ediyordu. Çünkü Türkiye’de yaşamalarına izin verilen Yunan uyrukluların büyük çoğunluğu ya 65 yaşın üzerinde ya da Yunan pasaportlu Türk azınlığıydı. Yani kayda değer bir ‘pazarlık’ kozu olmadıkları gibi, hem işin ucu Yunan uyruklu Türklere uzanabileceği hem de uluslararası platformlarda Türkiye’yi hayli güç durumlara düşüreceği için astarı yüzünden pahalıydı.

Patrikhane’nin denetimi Türkiye’nin güvenliği ya da maliye açısından yapılabilirdi ki, bu da vergi muafiyeti olan bir kurum açısından pek mantıklı görünmüyordu. Kaldı ki, mekanizmanın işleyişini diğer kararlardaki kadar etkilemeyebilirdi.

Ancak son karar yaşamsal öneme sahipti. Çünkü bu kez, Türk uyruklu Rumlar topun ağzına getiriliyordu. Lozan Anlaşması ile hakları güvence altına alınan bu azınlığı ciddi bir tehdit altına alıyordu. Bu azınlığın Türkiye’den sınırdışı mı edileceği, yoksa Lozan’la tanınan imtiyazlarına mı tırpan

60 İpekçi, Abdi, “Kıbrıs Davası Yön Değiştiriyor”, *Milliyet*, 17 Nisan 1965

vurulacağı tartışılıyordu.

Yazar Abdi İpekçi bu aşamada kaygılarını şöyle ifade ediyordu:

“Türk tabiyetindeki Rumları, diğer vatandaşlarımızdan ayırt ederek onlara karşı bir takım tedbirler almak, hem insan hakları beyannamesi, hem de Anayasamızla kolay kolay bağdaşmayacak durumlar yaratabilir. Ankara herhalde bu nokta üzerinde gereken hassasiyet ve dikkati gösterecektir. Nitekim üzerinde durulan hususların Rum azınlığına tanınan özel hak ve imtiyazlardan ibaret kaldığı ve sadece Kıbrıs’taki Türk toplumuna karşı girişilen haksız teşebbüslere karşı haklı bir tepki niteliği taşıyacağı anlaşılmaktadır.”⁶¹

Hükümetin Türk uyruklu Rumlara yönelik girişimlerde bulunacağı mesajını verdiği gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Karma Bütçe Komisyonu’nda yapılan görüşmelerde, “Azınlıklara çatılarak, kazançlarını ENOSIS’e verdikleri” ileri sürülmüştü.⁶²

Hükümetin bu açıklamasından bir gün sonra da İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklama ile sınır dışı edilecek Yunanlı sayısının 2878 olduğu, bunlardan 1653’ünün istisnalarından yararlanarak ikamet etmelerine izin verilenler, 1225’ini de oturma izni bittiğinde gidecek olanlar oluşturuyordu.⁶³

Basın yine anti-Yunan, anti-Rum salvolarına başlamıştı. Makarios’un bazı papazlarının Heybeliada’daki Ruhban Okulu’nda yetiştigi öne sürülüyordu.⁶⁴

Hükümetin bu sert çıkışının Kıbrıs’ta etkili olduğu görülmüyordu. Lefkoşe’de Türklere karşı uygulanan abluka ‘kısmen’

61 İpekçi, Abdi, “Patrikhane ve Rum Azınlığı”, *Milliyet*, 20 Nisan 1965

62 *Milliyet*, 20 Nisan 1965

63 *Milliyet*, 21 Nisan 1965

64 *Milliyet*, 21 Nisan 1965

kaldırılmıştı. Türklere buğday ve diğer gıda maddelerinin gönderilmesine karşı çıkılmayacaktı.⁶⁵

Yunan Dışişleri ise “Ankara’daki asabiyetin haklı sebeplere dayanmadığı” görüşündeydi. Dışişleri Bakanı Kostopulos, Türkiye ile Mayıs ayında Londra’da başlayacak olan görüşmelerin alınan bu kararlardan sonra yararsız olacağını düşünmektedir. Ancak Yunanistan da gerilimi yumuşatmak bir yana aldığı yeni kararlarla tırmandırmak eğilimindeydi. Yunanistan’daki Türk azınlığından 400 Türk’ün sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Bu kişilerden 312’si Oniki Ada’da yaşamaktadır.⁶⁶ Ayrıca Türk vatandaşlarına vize uygulamasına geçilmiştir.

Patrikhane’ye yönelik ilk girişimler için işareti Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel veriyordu.

“Patrikhane varolduğundan beri gayrimeşru yoldadır ve asla salt dini göreviyle meşgul değildir... Rum azınlıkların durumu ise Kıbrıs meselesi ve Türk-Yunan münasebetleriyle yakından ilgilidir.”⁶⁷

Ürgüplü Hükümeti’nin Başbakan Yardımcısı ve Adalet Partisi’nin Genel Başkanı Süleyman Demirel ise “Gerçekirse Patrikhane’nin Türk sınırları dışına taşınmasından” yanaydı.⁶⁸ Ancak Adalet Partisi Milletvekili Sabri Özcansen daha pratik, pragmatik ve de ‘turistik’ bir yol öneriyordu. Patrikhane, Ayasofya gibi müze olabilirdi.⁶⁹

İşte devlet adamlarının bu çıkışlarıyla başlatılan Patrikhane kampanyasının ikinci adımında oluşturulan bir komisyon ile Patrikhane’nin denetimine başlandı. Komisyonunda Emniyet

65 Milliyet, 21 Nisan 1965

66 Milliyet, 25 Nisan 1965

67 Milliyet, 8 Nisan 1965

68 Milliyet, 19 Nisan 1965

69 Milliyet, 23 Aralık 1965

1. Şube Müdürü Yaşar Okçuoğlu, Maliye Müfettişi Hüseyin Neziroğlu ve İstanbul Vakıflar Müdürlüğü Başmüfettişi Orhan Üsel vardı.

Komisyon, Patrik Athenagoras ile yaptıkları görüşmeyi bir zabıta Ankara'ya yolluyordu. Aya Yorgi Kilisesi'nde yapılan denetim üç saat sürmüştü. Patrikhane Hukuk Müşaviri ise, "Yapılan muamelede mahzunlu bir taraf olmadığını, Patrikhane'nin memleketin kanunlarına bağlı olduğunu" söylemekle yetiniyordu.⁷⁰ Patrik Athenagoras ise Paskalya törenleri içinde bulunduklarını belirterek denetimin Paskalya sonrasına alınmasını istiyordu.

Patrikhane'yi denetleyen Komisyonun hazırladığı rapor kamuoyuna duyurulmadı. Basına yansıyan sonuçlar son derece spekülatif. "Yapılan araştırmada Patrikhane'nin siyasetle uğraştığı, Kıbrıs davası çıktığından bu yana bu yönde bazı faaliyetleri olduğu saptandı."⁷¹ Halbuki bu araştırma sonuçları Türkiye için 'paha biçilmez' kıymette idi. Çünkü Türkiye bu delilleri açıklayarak hem Yunanistan'a hem de uluslararası kamuoyuna haklı olduğunu kanıtlama şansına sahipti. Böylece bütün eleştirilerden bir kalemde kurtulabilirdi. Ancak "nendense" bu deliller açıklanmadı. Hatta aradan 12 yıl geçtikten sonra bile Suat Hayri Ürgüplü, 600 yıl içinde ilk defa Patrikhane kayıt ve hesaplarının uzmanlarca teftiş edildiğini ve ihbarların doğru olduğunun anlaşıldığını belirterek, "Bütün evraklar saklıdır. Açıklamak yetkimi aşar" diye yazıyordu.⁷²

Halbuki o günlerde kimi yazarlar bütçe açığının kaynağının Patrikhane olduğunu 'keşfetmiş' (!) yine bütün kötülüklerin anası olarak Rumları görmeye başlamıştı.

70 *Milliyet*, 22 Nisan 1965

71 *Milliyet*, 25 Nisan 1965

72 Ürgüplü, Suat Hayri, "Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Bazı Gizli Anılar", *Milliyet*, 27 Ocak 1976

“Patrikhane vasıtasıyla her yıl Yunanistan’a milyonlarca lira değerinde döviz kaçırılmış, ödeme dengemizde marazî bir aksaklık meydana getirilmiştir. Memleket dahilinde sistemli olarak iktisadi kilit noktaları Rumlara işgal ettirilmiş, iktisadi inisiyatif kısmen hükümetin ve gayri Rumların elinden alınmıştır.”⁷³

Bu arada ‘ilginç’ araştırmalar da çıkmıyor değildi. Rum vakıflarının 10 yıldır denetlenmediği, bu vakıfların yaklaşık 10 milyon lirayı bulan gelirlerinin nereden kaynaklandığının araştırılması için Rumca tercüman gerektiği ve yaklaşık 4 yıl önce başlayan denetimlerin bu tercüme eksikliğinden ötürü bir türlü tamamlanamadığı öğreniliyordu.⁷⁴

Patrikhane Sözcüsü Agapiss ise “Hesap sorulmuş olsa vermemezlik etmeyiz” diyor ve ekliyordu. “1964 yılı Ağustos ayında müfettişler şifahi olarak kontrole geldiklerini söylediler. Bizim de 4 Eylül 1964 tarihindeki yazımızla müfettişlerin hangi defterleri istedikleri sorulmuştur. Fakat bu yazımızdan sonra gelip giden olmamıştır.”⁷⁵

Anlaşılan o ki, hükümet aslında Patrikhane’nin mali denetimi işini pek de fazla ciddiye almıyordu. Amaç ‘üzüm yemek’ olmasa gerek.

Azınlık karşıtı politikadan diğer azınlıklar da paylarını alıyordu. Vakıflar kanunu uyarınca Ermeni Kiliseleri ve Musevi Havraları da sıkı denetime tabi tutulacaktı.⁷⁶ Yunan uyruklu olduğu belirlenen 9 Musevi de sınır dışı edilenler arasındaydı.⁷⁷

Bu sırada dış basında Türkiye’nin tutumunu eleştiren yazılar

73 Turan, Kamil. “Türk Ortodoks Kilisesi”. *Durum* dergisi, 1965, S: 22-23

74 *Milliyet*, 30 Nisan 1965

75 *Durum* dergisi, 22 Nisan 1965, Sayı : 28

76 *Milliyet*, 30 Nisan 1965

77 *Milliyet*, 29 Eylül, 1965

yayınlanıyordu:

New York Times: “Türkiye’nin gayesi Yunanistan’ı görüşmelere zorlamak... Ancak hükümetin aldığı kararların kurbanı durumuna düşenler, Türk-Yunan ilişkilerinde herhangi bir suçu olmayan ve Türkiye’de yaşayan 6 bin Yunanlıdır. Türkiye’nin binlerce günahsız Yunanlıyı isteklerini kabul ettirmek için kullanmaları, asaletlerine sığmayan bir davranıştır.”

Times: “Türkiye’nin aldığı son kararlar Kıbrıs’taki durumun sürüncemede kalmasına neden olacak. Bu da Kıbrıslı Rumların işine geliyor.”

The Guardian: “Türkiye, Yunanlıların sınırdışı edilmeleri için uygunsuz bir hafta seçti. Çünkü Ermeniler 1915’teki katliamın 50. yıldönümünü anıyorlar. Bunu da Türkiye’ye karşı kullanacaklardır.”

Daily Telegraph: “Patrikhane’ye karşı alınan kararlar ters bir tepki yaratabilir.”

Amerikan Dışişleri Bakanlığı da Patrikhane’nin baskı altında olduğu görüşündeydi.⁷⁸

Bütün bu uluslararası tepkilere karşın sınırdışı edilen Yunanlıların sayısı 1965 Haziran’ında 500’ü bulmuştu. Türk uyruklu Rumlar ‘geçici’ sandıkları 1964 sınırdışı olaylarının bu kez kendilerini de tehdit eder konumundan iyice yılarak, göç kervanına katılmıştı. Ancak Türk basını Türk uyruklu Rumların göç etmesini bir türlü anlayamıyordu (!) “34 Türk uyruklu Rumun ‘ansızın’ gitmeleri dikkat çekti.”⁷⁹

Sonraki günlerde gerek Londra’da yapılan görüşmelerin doğurduğu olumlu hava, gerekse Türk-Yunan ikili görüşmelerinin başlatılmasına karar verilmesi Rumlar ve Patrikhane üzerindeki baskının giderek azalması sonucunu doğurdu.

Ancak muhafazakar kamuoyu, “uyanıklığı” hiç elden bı-

78 *Milliyet*, 4 Ocak 1966

79 *Milliyet*, 12 Haziran 1965

rakmadı. 1966 yılında Türk-Yunan görüşmeleri olumlu bir seyir izlerken ve Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Kıbrıs da dahil bütün sorunların görüşülmesini teklif ederken bile Yunanlıların Enosis'i görüşmeler yoluyla gerçekleştirebileceği, en önemlisi de sınırdışı edilen Yunanlılar konusunu masaya getireceği düşünülüyordu.⁸⁰

Ya da Türkiye'nin son iki yılda Rumlara karşı uyguladığı politikaları hala "yetersiz" bulanlar vardı.

"Türkiye, Yunan Hükümetinin Batı Trakya Türklerine yaptığı en ufak bir baskı hareketini, "misilleme" olarak Türkiye'deki Rumlara yapma hakkına sahiptir. Bu silah maalesef, şimdiye kadar Türkiye tarafından etkili ve kararlı bir şekilde kullanılmamıştır."⁸¹

Bu yakınma ile dolu eleştiri sonraki yıllarda duyulmaz oluyordu. Belki o yakınmayı duyanlar 'gereğini' yerine getirmişlerdi. Ya da artık Rumlar giderek ihmal edilecek bir nüfusa doğru eriyorlardı. 1974'de Kıbrıs Savaşı ile gerginleşen ilişkiler İstanbullu Rumlar için bardağı yeterince taşırmıştı. 1978'de yapılan bir araştırmada İstanbul'da yaşayan 7 bin 822 Rum'dan büyük bir bölümü Türkiye'yi terk etme niyetinde olduklarını açıklamışlardı.⁸²

Rum okullarına baskılar

1964 yılında bir yandan Yunan uyruklular sınırdışı edilip, Patrikhane gözetimine alınırken bir yandan da Rumların çocuklarını okuttukları okullar hedef olarak seçilmişti. O yıllarda İstanbul'da Rum okullarının sayısı şöyleydi: 40 ilkokul, 10 ortaokul ve 6 lise. Bu okullarda 412 öğretmen görev yapıyordu.

80 Esmer, Ahmet Sükrü, "Yunanistan'la İkili Görüşme", *Ulus*, 11 Mayıs 1966

81 *Yeni Gazete*, 14 Eylül 1966

82 Alexandris, A. a.g.e., s: 294

Toplam öğrenci sayısı ise 6898'di.⁸³

Bu bölümde Rum okullarına yönelik baskı ve karalama kampanyalarına değinmek istiyoruz.

İnönü Hükümeti, azınlıklarla ilgili alacağı kararlar öncesinde ya Meclis'te ya da kamuoyunda gerekli zeminin oluşmasını sağlıyordu.

Aynı yöntem Rum okulları için de kullanıldı. 14 Nisan'da gençlik tarafından başlatılan "Türk'ten Türke alışveriş" ve "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyalarının 3 hedefinden biri de Rum okullarıydı. Bu okullara Lozan Anlaşması çerçevesinde sağlanan imtiyazların kaldırılması isteniyordu.

Gençliğin bu taleplerini sıraladığı saatlerde hükümet Rum okulları aleyhine ilk kararını almıştı bile.

"Türkiye karşılıklılık esasını gözeterek, Rum okullarının ayrıcalıklarını kaldırıyor."⁸⁴

Bu kararın açıklandığı günlerde zaten "Aynaroz'un 1000. yılı" filmindeki Bizans sembolleri ve dini ayinle ilgili olarak kamuoyunun gözü Rum okullarına dönmüştü. Kapalı kapıların ardındaki o okullarda neler oluyordu?

Bu sorunun yanıtını Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurucusu Papa Eftim ballandıra ballandıra anlatıyordu:

"Çocuklar 45 yıldır 'İstanbul bizim olacak' diye eğitiliyor, zehir kusuluyor...

Okullarda İstiklal Marşı iyi okutulamıyor. Gönül isterdi ki o okulların Türkçe ve edebiyat hocaları marşın okunmasının üzerinde dursunlar, hiç olmazsa marşı iyi okuyamayanları cezalandırsınlar, kırık not versinler.

... 'Ben geldi, sen gitti' diye konuşuyorlar, Türkçeyi bilmiyorlar, buna rağmen edebiyattan iyi not alıyorlar.

83 *Alışam*, 9 Mayıs 1964

84 *Milliyet*, 13 Nisan 1964

Ancak ‘aynı öğrenci Rumca’yı-Yunanca’yı nasıl da mükemmel konuşuyor’du.

Rum okullarına ‘milliyetçi öğretmenler atanmalı, bu öğrenciler ancak bu yolla doğrultulabilirdi. Türk üstünlüğü ile hizaya getirilmeleri gerekiyor.’

Papa Eftim soruyordu. ‘Bir tek Rum, çocuğunu Türk okuluna yollamış mıdır?’

Yanıtı ‘Hayır’dı. Ancak Eftim bu yanıtını iki gün sonraki yazısında unutup ve ‘Yunanca dersinden bizar olan ve biraz da Türk taraftarı olan kişilerin çocuklarını Türk okullarına yollamak istediklerini, ancak engellendiklerini’ söylüyordu.⁸⁵

Halbuki Yunanlı tarihçiler bu süreçte Rum okullarındaki eğitimin 1950 sonrası Türkçe konuşan Yunan jenerasyonun Türk kültürüne entegre olma işaretleri verdiğini iddia ediyordu. Bu değişimde azınlık okullarının müfredatlarında, Türk dili ve kültürü ile ilgili verilen ağırlığın rol oynadığı düşünülmüyordu.⁸⁶

Ancak, Eftim gibi Rumlara 5 asırdır Türkçe öğretilmemesinden yakınan bir başka kişi de yazar Ali Rıza Alp’di. Yazar o yıllarda Rum okullarında birinci sınıfta 22 saat Rumca, 10 saat Türkçe, ikinci sınıfta da 7 saat Türkçe, 25 saat Rumca ders işlendiğini hatırlatarak, “Rum okulları geniş bahçeler içinde ferah binalardır. İçinde 10 ile 50 öğrenci arasında değişen değişen mevcut, modern eğitim bakımından hatalıdır” görüşünü savunuyordu.⁸⁷

Eftim’in yazısında Rum okullarının “Dernekler” aracılığıyla örgütlendiği ve parasal kaynak sağladığı şeklindeki iddiasının

85 *Aksam*, Papa Eftim’in “Fener Patrikhanesi’nin İçyüzü” adlı 4 gün süren yazı dizisinden, 7-8-9-10 Mayıs 1964

86 Alexandris, Alexis, *a.g.e.*, s: 297

87 Alp, Ali Rıza, “Binlerce Türk Çocuğu Okul ve Öğretmen Beklerken, Rum Mahalle Okullarında Türk Öğretmen Bulunuyor”, *Tercüman*, 21 Nisan 1964

hemen ardından İçişleri Bakanı Orhan Öztrak bir açıklama yaparak Rum okullarında çalışan derneklerin okul dışına çıkarılmaları talimatını veriyordu. Talimatın gerekçesi komikti. “Derneklerin günün ve gecenin geç saatlerinde faaliyette bulundukları dikkati çekmişti.”

Okullarda faaliyet gösteren dernekler ise şunlardı: Kadın, Fukaraperver, Kültür ve Rum Okullarından Yetişenler Derneği vb.⁸⁸

Bu okulların derneklerine üye olanların Yunanistan’a sürüldükten sonra bile iletişimlerini korudukları ve partiler düzenleyerek biraraya geldiklerini öğreniyoruz.⁸⁹

Rum okullarına karşı başlatılan kampanya kimi zaman çok çirkin bir düzeyde sürüyordu. *Son Havadis* Gazetesi’nde yer alan bir haberde Büyükağa’daki Rum Yetimhanesi’nde bir kızın hocasından hamile kaldığı yazılıyordu.⁹⁰ Daha sonra Yetimhane’de bulunan bütün kızların muayene edilmesi isteniyordu. Ancak bu isteğin kimden geldiği belirsizdi.⁹¹ Ertesi gün de Yetimhane kapatılıyordu. Yetimhane’de yaşayan 63’ü kız 175 öğrenci bir başka Rum İlkokulu’na gönderiliyordu. Rum Yetimhanesi 29 yıl aradan sonra şimdilerde Adalar Belediyesi tarafından Ferit Volkan isimli bir turizmciye otel yapması için satılıyordu.⁹²

İçişleri Bakanlığı tarafından alınan bir başka karar ise sayıları 412’yi bulan Rum öğretmenlerin Türkçe sınavına tabi tutulmalarıydı. Bu sınavı başaramayan öğretmenler Rum okullarında öğretmenlik yapamayacaklardı.⁹³ Zaten bu

88 *Aksam*, 7 Mayıs 1964

89 Bkz. Ek: Haroula B. ile söyleşi

90 *Son Havadis*, 7 Nisan 1964

91 *Son Havadis*, 14 Nisan 1964

92 *Aydınlık*, 1 Nisan 1993

93 *Son Havadis*, 14 Nisan 1964

okulların öğretmenleri ve müdürleri, okullarını ruhanilerin ilgi, telkin ve nüfuzlarına açık bulundurdıkları, ihmal ve acizlik içinde oldukları için suçlanıyorlardı.⁹⁴ Rum öğretmenlere Türkçe sınavına girme zorunluluğunun getirildiği günlerde 3 Rum öğretmen 'kendii istekleriyle' Türkiye'yi terk ediyorlardı. Bu öğretmenler: Yani Sarris, Tedori Politis ve Andrea Kavistinas'tı.⁹⁵

Okullar sıkı bir denetime tabi tutuluyordu. Yapılan incelemeler sonunda Rum okullarındaki 'yolsuzluklar' belirlenmişti. Bunlar:

- Çeşitli yıkıcı fimlerin gösterimi
- İzin alınmadan kurs düzenlenmesi
- Yunanistan'da basılmış kitapların gizlice sokulması
- Vergi kaçırılması idi.⁹⁶

'Kurs düzenlemenin' nasıl bir suç olduğu anlaşılmasa da bu gerekçeler hükümet için yeterliydi. Bu nedenle de Rum okullarının muadeleti (eşitliği) kaldırıldı. Rum öğrenciler yıl sonunda Türk okullarında sınavlara girerek sınıflarını geçebilecekti.⁹⁷ Ayrıca Rum okullarını bundan böyle Milli Eğitim Bakanlığı denetleyecekti.⁹⁸ Daha sonra alınan bir başka kararla yabancı özel okulların genişleme ve çoğalmasını engelleyen bir kanun kabul edildi.⁹⁹

Alınan bir başka kritik karar ise Heybeliada Ruhban Okulu'nun da Bakanlığa bağlanmasıydı. Daha sonra kapatılacak olan bu okul, Patrikhane'ye din adamı sağlayan çok önemli bir okuldu. Ortodoks Patriklerinin çoğu bu okuldan

94 *Dünya*, 8 Mayıs 1964

95 *Ulus*, 16 Nisan 1964

96 *Aksam*, 21 Mayıs 1964

97 *Aksam*, 9 Haziran 1964

98 *Milliyet*, 1 Temmuz 1964

99 12 Temmuz 1964

yetişmişlerdi. Bu okulun kapatılmasıyla Patrikhane'nin önemli bir damarı kesilmiş oluyordu.

Rum okullarında yapılan eğitimin kalitesi üzerinde duruluyordu. Ancak bu kalite tartişmaları, Türk Milli Eğitim teşkilatının bir eksikliğinin doğrulanması gibi 'acayip' bir minvalde sürüyordu. Türkiye'de okullarda 60-70 kişilik sınıflardan şikayet edilirken, bu kez Rum okullarında sınıfların 4-5 öğrenciden oluşması eleştiri konusu oluyordu. Eğitimciler 3-4 kişilik sınıflarda öğretmen, öğrenci münasebetlerinin normal olmayacağı kanaatindeydi.¹⁰⁰ O sıralarda İstanbul'da toplam 40 Rum ilkokulu vardı. Demek ki, hükümet bu okulların yarısına yakınının muadeletini kaldırarak Rumların eğitimine ciddi bir darbe vuruyordu. Muadeleti kaldırılan okullarda 584 öğrenci ve 94 öğretmen vardı. Türk okullarında 70-80 öğrenciye bir öğretmen düşerken bu okullarda 6.2 öğrenciye bir öğretmenin düştüğü anlaşılmış, böylece öğretmen "israfı" önlenmişti.¹⁰¹

Yazar Sadun Tanju'ya göre Rumların kurdukları 'Yoksullarla Dayanışma Dernekleri' ve okulları Türk toplumuna entegre olmamak ve 'soyun bozulmaması' için gösterdikleri çabanın bir ürünüydü. Yazar, Kandilli Rum Okulu'nu örnek vererek 11 öğrenci için okulu açık tutmanın 'kapalı' bir toplum yaratmak amacından kaynaklandığına inanıyordu.¹⁰²

"Eğitim bakımından yetersiz" görülerek muadeleti kaldırılan okullardan Musevi ve Ermeni azınlığı da payını alıyordu. Muadeleti kaldırılan okullar şunlardı:¹⁰³

100 *Ulus*, 2 Mayıs 1964

101 *Tercüman*, 2 Mayıs 1964

102 Tanju, Sadun, "Rum Azınlığın Sosyal şartları", *Ulus*, 5 Mayıs 1964

103 *Ulus*, 2 Mayıs 1964

Okulun adı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Adedi	Sınıflardaki öğrenciler		Öğretmen Sayısı
			En az	En çok	
Hasköy	10	3	3	4	2
Kalamış	11	3	3	5	2
Kandilli	11	5	1	3	3
Lonca	12	3	2	5	2
Sahak (Ermeni)	12	3	3	6	4
Cibali	16	4	2	6	2
Beşiktaş	18	5	1	8	4
E.Kapı	20	4	2	9	4
Hasköy (Musevi)	23	5	2	8	9
B. Dere	26	5	3	7	3
Ortaköy	31	5	2	10	4
Y. Değirmeni	30	3	7	15	4
Boyacıköy	32	6	2	7	4
Çengelköy	23	6	2	8	6
Burgazada	34	6	3	11	3
Üsküdar	30	6	4	8	6
Kuzguncuk	40	6	2	9	6
Tarabya	40	6	5	13	6
Yeniköy	55	6	3	14	3
Nane S.	52	6	9	19	10
20 Okul	684 öğrenci				93 öğretmen

Rum okullarına yönelik baskılarla Yunan uyruklu Rumların sınırdışı edilmesi arasında önemli bir farklılık vardı. Yunan uyruklular için hükümet bir 'imtiyaz' anlaşmasının kaldırıldığı gerekçesini göstermişti. Bu insanlar Türk vatandaşı değillerdi. Anlaşmanın iptaliyle ortaya çıkan hukuki zemin içinde sınırdışı edilmelerinde bir 'sakınca' yoktu.

Ancak Rum okulları, hem Yunan uyruklu Rumların hem de Türk uyrukluların çocuklarını gönderdikleri eğitim kuruluşlarıydı. Bu uygulamalardan doğrudan etkilenenler -Yunan uyruklular sınırdışı edildiğine göre- Türk uyruklu Rumlardı. Şimdi bu okullar boş. Viran görünümleriyle bir dönemin sessiz tanıkları olarak ölümlerini bekliyorlar.

Son hedef: İmroz ve Bozcaada

Kıbrıs olayları ile başlayan olaylar dizisi, Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada'da yaşadığı tarihsel kaygılarını ortadan

kaldırdı. Kıbrıs sorununda elindeki kartları birer birer masaya süren Türkiye, belki de en zayıf kozu olan İmroz ve Bozcaada'daki Rum azınlığa ilişkin tasarruflarına da bu dönemde hız verdi.

İmroz ve Bozcaada'nın 'Türkleştirilmesi' olarak değerlendirilebilecek bu olgu bugüne kadar kesintisiz bir süreç olarak görülebilir. İmroz ve Bozcaada'nın öyküsü bir başka çalışma konusu olacak kadar zengin. Ancak çalışmamızın bu bölümünde bu iki adada 1964 ve 1965'de yaşanan politika değişikliklerine yer vermek istiyoruz.

Anti-Yunan ve anti-Rum söylem içinde İmroz ve Bozcaada 'özel' bir yer tutuyordu. Bu iki adalardan İmroz'un nüfusunun yüzde 90'a yakını Rumlardan oluşuyordu. Türk nüfusun tamamına yakını ise devlet memurlarıydı. Bozcaada'da ise Türk, Rum nüfus yoğunluğu eşitti. 1964'de adalarda yaşayan Rum nüfusu 7 bin olarak tahmin ediliyordu. Türkiye açısından askeri ve stratejik öneme sahip olan adalardan İmroz'da (Gökçeada-O yıllarda Ada hala eski adıyla anılıyordu) 1947 öncesinde yalnızca 4 Türk aile yaşıyordu. Bugün o ailelerden sadece biri hala Ada'da yaşamını sürdürüyor.¹⁰⁴

İki ada ile ilgili uygulamalarda da yine bir İnnönü "klasığı" ile başlandı. CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat, 37 milletvekilinin imzasıyla, Bozcaada ve İmroz bucaklarının mahalli idareleri ile ilgili kanunun yürürlükten kaldırılan 14. maddesinin yeniden yürürlüğe girmesini içeren bir kanun teklifi hazırlayarak Meclis'e sunuyordu.

Söz konusu 14. madde Adalardaki eğitimi içeriyordu. 1927'de çıkarılan kanunda Adalardaki eğitim Türkçeydi. Ancak daha sonra 1951'de Türk-Yunan ilişkileri bir başka bahar yaşarken, Demokrat Parti Milletvekili Ömer Mert, eğitimde yönetimin Rumlara bırakılmasını içeren bir kanun teklifi vererek 14.

104 Saygı, Erol, *Gökçeada*, 1993, s: 18

maddenin yürürlükten kaldırılmasını önermişti. Dönemin hükümeti de bir 'jest' olarak bu teklifi kabul etmişti. Her ne kadar 1964'te bu değişiklik Demokrat Parti'nin 'oy avcılığı' olarak yorumlandıysa da 1951 yılı Demokrat Parti'nin doruk yıllarını yaşadığı yıllardı. Dolayısıyla DP'nin adalardaki 7 bin Rumun oyuna fazlaca gereksinimi yoktu. Kaldı ki, Varlık Vergisi sendromunu henüz üzerinden atamamış azınlıklar, genellikle DP'nin ve sonraki yıllarda da AP'nin en çok oy aldığı kesimler arasında oldular.

Şimdi bu verilen hak, ilişkiler 'kış'ı yaşarken geri alınmak isteniyordu.

Arat'ın gerekçeleri ilginçti. Adalarda eğitim yönetiminin Rumlara bırakılmış olmasının eğitim ve din serbestliğini ortadan kaldırdığını, milli bütünlüğe bir darbe indirildiğini zaten bu okulların da parasının olmadığını iddia ediyordu.¹⁰⁵

Arat'ın teklifinin kabul edilmesiyle iki Adadaki Rum okullarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması kabul ediliyordu.¹⁰⁶ Alınan kararla ilgili gerekçe "Azınlık okullarının iyi yönetilmemesi ve aksaklıklar olduğunu" şeklindeydi.

Adalarda o günlerdeki genel hava ise şöyle yansıtılıyordu:

"İmroz'da Rumların iktisadi hakimiyeti her geçen gün artıyor."

"Burada Türk bayrağı dalgalanır ama Türkçe konuşulmaz... Adı Türktür, ruhu Rum kalmıştır."

"Türkler ekonomik olarak çok geri bir durumdalar."

"Adanın tüccarı, esnafı, dişçisi ve doktoru da onlardan."

"Sinsi faaliyetleri için Yunanistan'dan Rumca film ve piyesler istiyorlar."

"Papazlar dini kıyafetleriyle sokağa çıkıyorlar."

"Her partinin temsilcisi de Rum."¹⁰⁷

105 *Ulus*, 14 Mayıs 1964

106 *Tercüman*, 24 Temmuz 1964

107 *Aksam*, İmroz ve Bozcaada isimli yazı dizisinden, 30-31 Mayıs 1964

Lozan Anlaşması İmroz ve Bozcaada'ya "Yarı özerk" bir yönetim yapısı hakkı tanımıştı. İlçe meclisleri aracılığıyla kurulan idari mekanizmanın başkanlığını Kaymakam yapıyordu. İlçe Meclisi'nin 10 üyesinin hepsi 2 yıl süreyle Ada halkından seçiliyordu. Meclis'in bütçe ve kesin hesap dışındaki bütün kararları, tasdike gerek olmadan Kaymakam'ca uygulanıyordu. Yazar Ahmet Kabaklı'ya göre devlet memurları da Rumların, türlü cazip hediyeleri, kadınlı kızlı alemleri, içkileri, oyunları, festivalleri ile körletilmek, duygusuz hale getirilmek isteniyordu.¹⁰⁸

İmroz ve Bozcaada'da yaşayan Rumların Yunanistan'a bağlanmak gibi bir amaçları olabileceğinden korkuluyordu. İmroz'daki 100 manastırın bir uçak hangarını andırdığı, adanın stratejik yerlerine kurulduğu ve etrafının makineli tüfek yuvaları gibi mazgallarla kapatıldığı, Bozcaada'da ise 1950'de 20 olan manastır sayısının 1964'de 300'ü bulduğu, betonarme yapılan inşaatlar için hep stratejik mevkiilerin seçildiği iddia ediliyordu.¹⁰⁹

Bozcaada'daki Rumların çoğalıp plebisit isteyeceği basında yer alan haberler arasındaydı.¹¹⁰

Bütün bu atmosferin değişmesi ancak demografik olarak dengeleri değiştirmekle mümkündü. Önceki hükümetler bu amaçla 55 Sürmeneli aileyi İmroz'a yerleştirmişler ancak bu aileler tutunamamıştı. "Şuurlu bir iskan politikasının gerekliliğinden" söz ediliyordu.¹¹¹

Bu nedenle de hükümet İmroz ve Bozcaada'ya 6 bin Türk'ün iskanına karar veriyordu. Adalara yerleşecek olan Türklere kredi açılacak, üretim için makineler verilecek ve bağcılığın geliştirilmesine çalışılacaktı.¹¹²

108 Kabaklı, Ahmet "İmroz ve Bozcaada", *Tercüman*, 31 Mart 1964

109 Aynı yazı dizisinden

110 *Yeni Sabah*, 28 Mart 1964

111 *Yeni Sabah*, 4 Nisan 1964

112 *Tercüman*, 21 Nisan 1964

Yunanistan İmroz ve Bozcaada'da Rum azınlığına karşı geliştirilen yeni eğitim politikasını Birleşmiş Milletler UNESCO teşkilatı gündemine alınmasını istedi. Lozan anlaşması hükümlerine uyulmadığı iddia ediliyordu. Bu gelişme üzerine Türkiye de, Batı Trakya'daki Türk okullarına yapılan baskıların aynı toplantıda görüşülmesini talep etti.¹¹³ Toplantıda karşılıklı suçlamalarda bulunuldu. Türkiye temsilcisi Dr. İbrahim Öktem yaptığı konuşmada, Türkiye'deki Rumların iddiacı ve ayrılıkçı bir kitle haline getirilmeye çalışıldığını bu şikayetin Kıbrıs meselesiyle açığa çıktığını kaydediyordu. Öktem, "Bu nedenle de Lozan Anlaşması'nın bu şekilde yorumlanması ve suistimali karşısında, bu anlaşmanın dar ve tahdidi yoluna gidilmiştir" diyordu.¹¹⁴

1965'de ise İmroz ve Bozcaada'ya Balıkesir'den bir tabur jandarma gönderildi. İmroz'da , Kıbrıs olayları nedeniyle "Rumların zahiren aleyhte olmamalarına rağmen" için için bir kaynama tesbit edilmişti.¹¹⁵

Bu politika tuttu. Gerek Milli Savunma Bakanlığı'nın Rum arazilerini askerileştirmesi ve Ada'da bir cezaevi kurulması gerekse yeni göç edenlerle oluşturduğu yeni uygulamalar sonunda bu iki Ada'daki Türk nüfusunun oranı arttırıldı. Gidenler yine Rumlardı. Gidenlerin evlerine ve mallarına bazı "açıkgözler" el koydular. Kalanlar için eski bir Adalı şu yorumu yapıyordu:

"Gökçeada 1964 yılından bu yana önemli bir değişim içindedir...

Adalı olmak kolay değildir...

1964'den başlayarak yenilenen Gökçeada halkı... şimdi kaynaşmaya Adalı olmaya çalışıyorlar.

113 *Son Havadis*, 21 Ekim 1964

114 *Tercüman*, 24 Temmuz 1964

115 *Milliyet*, 7 Haziran 1965

Nasıl ki, asırlar içinde oluşan ‘Adalı’ kişiliği kolay kolay yitirilemiyorsa, üç-beş yılda da ‘Adalı’ olmak kolay iş değildir.

Bugünkü yetişkinlerin çok fazla şansları yok!

Ancak inanıyorum ki; Onların çocukları ‘Adalı’ olmayı başaracaklar.”¹¹⁶

116 Saygı, Erol, *a.g.e.* s: 19

Rumlar Değil Ama Malları Sahiplerine Geri Dönüyor

Bu bölümde Rumların sınırdışı edilmelerinden sonraki gelişmeleri aktaracağız. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı köşeye sıkıştırmak amacıyla başlattığı anti-Rum kampanya asli amacı olan 'pazarlık' etkisini yaratamadıysa da bir başka tarihsel amacın gerçekleşmesinde önemli bir kırılma noktası oldu.

İttihat Terakki geleneği, ümmetlikten ulus olmaya giden yolda ülkede yaşayan gayrimüslim azınlıkları ciddi bir engel olarak görüyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan Men-i İhtikar Kanunu ile bu politika meşrulaştırılmaya çalışıldı. Ticaret burjuvazisinin gayrimüslimlerden oluşması, bu kesimlerin yabancı şirket temsilciliği, lisans hakkı vb. olanaklarla palazlanması, onları Türk burjuvazisinin oluşmasında bir engel haline getiriyordu.

İlkeri bölümlerde kısaca değinileceği gibi Kurtuluş Savaşı sonrasında 'mücadele' sürecinde de giden Rumların malları, özellikle henüz emekleme döneminde olan Türk burjuvazisine dağıtıldı.

Sonraki yıllarda İttihat Terakki geleneğinin kurucuları ve

kurmayları arasında yer alan kişiler Cumhuriyet Halk Partisi içindeki siyasi otoriteyi ellerinde bulunduruyordu. Bu nedenle de Varlık Vergisi uygulamalarında İttihat Terakkici kadroların eski ‘çelişkileri’ yeniden diriltmesinden doğal bir şey olamazdı. Faik Ökte’nin Varlık Vergisi uygulamasını belgelediği kitabında gayrimüslimlere vergi tarh ettiren komisyon üyelerinin aradan 30 yıla yakın bir süre geçmesine karşın bir Ermeni vatandaşın 1910’larda Taşnak Partisi üyesi olduğunu “hatırlayarak” daha çok vergilendirmeleri bu açıdan anlamlı bir örnektir.¹

Varlık Vergisi uygulamasına son verildiği Meclis Toplantısı’nda söz alan Eskişehir Mebusu Emin Sazak konuşmasını şöyle bitiriyordu:

“Bu kanun onları affederse bu gibi insanlar bu milletin içinden çıkıp gitmelidirler...hükümet tedbir almadı fakat millet intikamını alır, linç mi eder ne eder onu bilemem.”²

Azınlıklara kırk katır ya da kırk satır seçenekleri böylece belirleniyordu. Ya Türkiye’yi terk edecekler, ya da millet “intikam alacak.”

6/7 Eylül 1955’te sonradan anlaşıldığı gibi devletin desteği ve provakasyonu ile binlerce gayrimüslim vatandaşın mallarının yağmalanması bu “toplumsal linç” beklentisini/öngörüsünü doğrulayan bir gelişmeydi.

Ancak “her şeye karşın” yine de bu gibi insanlar “milletin içinden çıkıp gitmek” konusunda ‘inat’ edince 1964 uygulamaları gündeme geldi. 1964’te mübadele döneminden sonraki en büyük çaplı etnik göç yaşandı. Aileleriyle birlikte binlerce Rum Türkiye’den sınır dışı edildi.

Bu aşamada Yunanistan dize getirilemediyse bile sınır dışı edilen binlerce Rum’un maddi zenginlikleri Türkiye Cumhuriyeti devletinin eline geçmiş oldu. 1964 kararlarının hemen

1 Ökte, Faik, 1951, s:94

2 Akar, Rıdvan, 1992, s:76

sonrasında Hükümetin yaptığı fayda/maliyet analizinde el konan malların maddi değerinin öne çıkarılması ve Yunanistan'daki Türklerin malları ile karşılaştırılması bu yaklaşımın tipik göstergesiydi. Türkiye'nin kendi vatandaşlarına ve başka bir ülkenin uyruklarına "reva" gördüğü sınırdışı etme ve mallarına hukuki bir mesnedi olmadan el koyma girişiminin 'insani' ve 'diplomatik' yanına önem verilmedi. Türkiye bu "ayıbın" yükünü uzun yıllar boyunca çekmek zorunda kaldı.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üye olmak için yaptığı başvurunun bir aşaması olan Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanması gereken Ortaklık Anlaşması'nı Yunanistan imzalamayacağını açıklıyordu. Dönemin Yunan Hükümet sözcüsü Rubattis yaptığı açıklama ile 1964 Kararnamesi'nin kaldırılmaması halinde bu anlaşmanın imzalanmasının mümkün olmadığını belirtiyordu.³

Son olarak 2000 yılında Olimpiyatların İstanbul'da yapılması için Monaco'ya giden Başbakan Tansu Çiller, değişik kültürden ve dinden insanların "buluşma noktası" olarak lanse ettiği İstanbul'la ilgili sunuş konuşması sonrasında bir Alınan gazetecinin ilk soru olarak Çiller'e, İstanbul'daki Yunan mallarının devrini ve akıbetini sorması bu "ayıbın" izlerinin hala sürdüğünü kanıtlıyor.⁴

1964'den günümüze Rum malları ve 1964 Kararnamesi'nin Türk-Yunan ilişkilerine etkileri

Bu bölümde Rumların sınırdışı edilmeleri sonrasında bugüne kadar olan gelişmeleri ele alacağız. 1964 Kararnamesi'nin uygulanmaya başlamasıyla birlikte Türkiye Cum-

3 Yeni Cümdem, 1988, s.29

4 Doğan, Yalçın, "Türkiye Kepenklerini İndirmiş", Milliyet, 26 Eylül 1993

huriyeti tarihinin en büyük etnik göç hareketlerinden biri yaşandı. 35-40 bin civarında Rum, Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı.

Bu insanların tamamına yakını Türkiye'de doğmuştu. Çoğunun Yunanistan'da akrabası bile yoktu. Bütün maddi zenginlikleri ve manevi bağları Türkiye'de kaldı.

Böylesine büyük çaplı bir sınırdışı edilme olgusu sonraki yıllara izlerini taşıdı. Türk ve Yunan devletleri arasındaki sorunların başlıcalarından biri olan bu sorun, aynı zamanda Türk ve Yunan halkları arasında iletişimsizliği arttıran önemli bir etken oldu. İki ülke halkının birbirlerini anlama, tanıma ve sevme süreçlerini koparan bir halka oldu. Çünkü Türkiye'de ve İstanbul'da Yunan kültürünün temsilcileri ve aracıları olan Rumlar gitmişti. Sonraki kuşakların, düğünlerde sirtaki oynayan, Paskalya kutlamalarında hediye getiren komşuları ve arkadaşları olmadı. Bugün özellikle Yunan kültürüne ve müziğine olan ilgi, acaba o günlere duyulan bir özlemin ifadesi mi?

Çalışmamızın bu bölümünde Yunanlılardan geriye kalan taşınmazların akıbeti ile ilgili gelişmeleri aktaracağız. Davos Zirvesi ile değişen havanın etkilerinden sonra sınırdışı kararının demografik, politik ve halklar arasındaki iletişimsizliğe olan etkilerini kısaca sorgulayacağız.

1964'den Davos'a Rum malları

1964'de sınırdışı edilmeler sonrasında Rumların gayrimenkulleri ve banka hesapları devlet tarafından bloke edildi. "Gelecekte" geri dönmeleri halinde Yunanlılara geri verilmesi düşünülüyordu. Ancak 'geri dönmenin' biçimi ve tarihi konusu tamamiyle belirsizdi.

Hükümetin öngörüsü Kıbrıs konusundaki yumuşama ve Yunanistan'ın vereceği tavizler doğrultusunda Yunan mal-

larının da iadesi şeklindeydi. Yunan malları adeta rehin durumdaydı. ‘Bedeli’ ödendiğinde sahibine iade olacaktı. Kaldı ki, Yunanistan politikasını değiştirmese bile oldukça değerli bir ekonomik değer Türkiye lehine el değiştirmiş olacaktı.

Türkiye’nin diplomatik beklentileri gerçekleşmedi. Yunanistan “istenen” adımları atmadı. Buna karşılık Türkiye de, Yunanistan’ın konuyu uluslararası platformlara taşıması ve destek arayışına kulak tıkadı. Uluslararası baskılar Türkiye’nin kararının değişmesinde hiçbir etki taşıyamadı.

Bu dönemde Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü bir sayım yaparak Yunan mallarını belirledi ve yeşil fişlere işledi. Böylece sonradan adından sıklıkla söz ettirecek olan “Rum malları” tescil edilmiş oldu.

Bu arada bloke edilen Rumlara ait gayrimenkuller, bulundukları semtlerdeki mahkemelerin denetimine bırakıldılar. Mahkemeler, Rum mallarına bölgelerindeki güvenilir ve tanınan kişileri -ki bunların yüzde 90’ı avukatlardan oluşuyordu- kayyum olarak tayin ettiler.

Böylece Rum mallarının kayyum dönemi başladı. Kayyumlar gayrimenkulleri kiraya vermek ve bunların korunması, gözetilmesi ile ilgililenmek durumundaydılar. Bir gayrimenkulu kiraya verecekleri zaman bunun için mahkemeye başvuruyor ve kiraya verecekleri kişi hakkında bilgi veriyorlardı. Mahkeme de bu kişi ile ilgili bilirkişi oluşturuyordu. Bilirkişinin verdiği karara ve rayiç bedele göre de Rum malı kiralanmış oluyordu. Kayyumlar kiracılara mahkemenin Vakıflar Bankası’ndaki bir hesap numarasını veriyorlardı. Bu hesapta biriken paralar kayyumlar vergisini ödedikten sonra Merkez Bankası’ndaki hesaba aktarılıyordu. Kayyumlar, kiracının parasını düzenli ödeyip ödemediğini yıl sonunda denetliyor ve vermeyenlere icra işlemi uyguluyorlardı.⁵

5 Avukat Vedat Yağdeniz ile yapılan görüşme

Ancak, kimi zaman Rum malları dolandırıcılar için önemli bir kaynak haline geliyordu. Yunanistan'daki tapu sahibinin adına vasiyetname düzenleyenler, hayali satış yapanlar yok değildi.

“Yunanlıların boşaltmış olduğu gayrimenkuller yetkisiz kimseler tarafından üçüncü kişilere kiralanarak haksız kazanca yol açılmış, mülkler üzerinde işgal diye tanımlayabileceğimiz yerleşimler yapılmış, gerekçesiz kayyumluk verilmiştir.”⁶

Öte yandan Rum mallarının kiralalarının tamamına yakını bugün rayiç bedelin çok altında bulunuyor. Rum malı kiralayan bir kişi ya da esnaf kendini şanslı buluyor. Çünkü hukuk sisteminin ‘cilvelerinden’ ve enflasyondan yararlanan kiracı çok kısa bir süre içinde komik kira bedeli öder hale geliyor.

Bu arada, Yunanlıların Türkiye’de bıraktıkları mallarının peşini bırakmaması gerekiyordu. Çünkü bir Rum malının 10 yıl süreyle hiçbir sahibi çıkmazsa ve ilgilenmezse, bu sürenin sonunda o gayrimenkul Hazine’ye devrediliyordu. Rum mallarının yaklaşık yüzde 40’ı sahibi çıkmadığı için Hazine’ye devredildi.

Bu da gerçekten yüksek bir değer demekti. Türk görüşüne göre 200 milyon dolar, Yunan görüşüne göre ise 500 milyon dolar olan Rum mallarının yaklaşık 80 ile 200 milyon dolarlık bölümünün Hazine’ye kaydedildiğinden söz edebiliriz. Ancak 1964 Kararnamesi’nin yürürlükten kaldırılmasından sonra Hazine’ye devredilen gayrimenkullerin sahipleri ile Hazine arasında ciddi hukuki ihtilaflar ortaya çıktı. Çünkü Özal Hükümeti’nin aldığı kararda bu konuya bir açıklık getirilmemişti. Bu sorun Bayan Pinolipi’nin varisi Avukat Elpida Frangopulo’nun açtığı davayla ortaya çıktı. Bayan Pinolipi’nin vasiyetini bile 1964 Kararnamesi’ne tabi sayan Hazine ile Elpida arasındaki anlaşmazlık Bakanlar Kurulu’nun 23 Mart 1988 tarihli 88-12757

6 Gözel, Yaşar, a.g.e., s:10

sayılı ek bir kararı ile çözüme kavuştu. Hazine'ye kalan gayrimenkullerin sahiplerinin bulunması halinde taşınmazların adlarına tesciline imkan tanınıyordu.⁷

1964'den sonraki 24 yıl boyunca Rum malları ile ilgili kaydadeğer bir gelişme olmadı. Konu taraflarca 'donduruldu.'

Ancak 'uyanık' davranabilen ve hukukun açıklarından yararlanabilen Yunanlılar, gayrimenkullerini satabildi. Bunun için üç yöntem kullanılıyordu.

1) Gayrimenkulünü satamayan Yunan vatandaşı, güvendiği bir Türk vatandaşına borç senedi verip, kendi emlakına haciz koyduruyor ve o kişiye bu yolla devrettirerek parasını kurtarıyordu.

2) Yunan vatandaşının ölümünden önce yapılan vasiyetnamede varislerden birisinin Türk olması durumunda diğer Yunanlı varisler mirası reddederek tüm malın Türk'e geçmesini sağlıyorlar, sonra da paylaşımı gerçekleştiriyorlardı.

3) Emlakını satamayan Yunanlı bir Türk bulup satış vaadi yapıyor, karşılığında para almış gözüküyor, bir süre sonra da kendini mahkemeye verdiriyordu. Mahkemenin satış kararına itiraz etmeyerek, davayı kazanan kişiye satışı tescil ediyordu.

1978'de Türkiye'nin Başbakanı Bülent Ecevit ile Yunan tarafının Başbakanı Konstantin Karamanlis arasında yapılan görüşmelerde konu gündeme getirildiyse de dönemin yakıcı konusu yine Kıbrıs olduğu için bu konu gölgede kaldı.

1974'te ise Kıbrıs'ın yeniden gündeme gelmesiyle birlikte 1964'le kıyaslanmayacak ölçüde olsa da bazı kısıtlamalar yaşandı. Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahaleden sonra Türkiye'deki Rumların gayrimenkullerini satmaları Ankara'nın iznine bağlandı. Bu 'izin' ise bir yıla yakın bir bekleme dönemi

7 Oran, Baskın, "Rum Mallarına Gizli İpotek" *Yeni Gündem*, 19-25 Ekim 1986, Yıl:3, Sayı:33, S:18-21

gerektiriyordu. Keza 5 Ağustos 1974’de Hukuk Genel Kurulu liste dışı mal edinmeyi , tapuya geçmiş olsa bile iptal etmeye karar verdi. 1980 yılına kadar sadece Balıklı Rum Vakfı’na ait 82 taşınmaz geri alındı.⁸ “Liste dışı mal edinme”den kastedilen 1936’da 2762 sayılı kanunla azınlık cemaatlerinin vakıflarına taşınmaz mallarını bildirmelerini istenmişti. İşte bu dönemde beyan edilen mallar dışındakileri geri almak için Kıbrıs “Barış Harekatı” beklenmişti!

1981 yılında Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına dönmesi için ABD ile Türkiye arasında yapılan pazarlıklarda, Türkiye’nin veto hakkını kullanmaması için batılı ülkelerden yardım vaadi gündeme getirilirken bir de “küçük” ricada bulunuluyordu. Bu istek, Rum mallarına yönelik blokajın kaldırılmasıydı.

Askeri Yönetimin Başbakanı Bülent Ulusu, batılıların yardımını almak için bir genelge yayınladı. Genelgede, “Bu tür gayrimenkul işlemlerinde açılmış davaların durdurulması ve daha önce alınmış kararların da infaz edilmemesi” isteniyordu.

Ancak bu genelge yurtdışındaki vitrin için hazırlandığından Türkiye’de gizli tutuluyordu. Avukat Murat Cona’nın bir Yunan malı ile ilgili olarak açılan davada Mahkemeden ilgili genelgeyi istemesiyle varlığı ortaya çıktı. Ancak mahkeme genelgeyi bir türlü vermiyordu. Sonunda Başbakanlık hakkında suç duyurulması üzerine sözkonusu 3.11.1981 ve A-20116/57778 sayılı genelge ortaya çıkarıldı. Avukat Cona, genelgenin tarih ve sayı numarasını yurtdışından getirerek mahkemeye sununca, ‘elden’ gönderilen “gizli” antetli genelge delil olarak mahkeme dosyasına girmiş oldu.

8 Aydın, Gülden, *Aktüel*, 24-30 Aralık 1992, Sayı: 77

Davos Zirvesi

Bu arada Türkiye’de askeri yönetimin bitimi sonunda iktidara gelen Anavatan Partisi, ekonomide liberal, siyasette ise pragmatik bir ideolojik çizgiyi savunuyordu. Türkiye’nin ‘geleneksel’ dış politikasının yerini daha çok ihracat ve daha çok ticaret yapmayı amaçlayan bir siyasal otorite almıştı.

Dönemin Başbakanı Turgut Özal, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bütün sorunların karşılıklı ticaretin artırılması ile çözümleneceği gibi bir ‘iyimserliğe’ sahipti. Her şey, iki ülke arasında o yıllarda 60 milyon dolar civarında olan dış ticaretin, 2 milyar dolara çıkarılması ekseninde tasarlanıyordu.⁹

Ege’de savaş tamtamlarının çalmasına neden olan sınır anlaşmazlığını tırmandıran iki liderden biri olan Özal’ın savaş geriliminin azaldığı bir dönemde bu kez de dostça açıklamalar yapması olumlu bir gelişmeydi. Yanıt çok fazla gecikmedi. Yunanistan da Türkiye ile ikili görüşmelerden yanaydı ve iki ülkenin lideri Andreas Papaendru ve Turgut Özal 1988 yılının Ocak ayında Davos’da biraraya geldiler.

Görüşmeler üç ana başlık altında toplanıyordu:

- 1) Kurumsal ve hukuki çerçeve
- 2) Altyapı meseleleri
- 3) Sektörel işbirliği

İki ülke arasındaki hukuki uyumsuzluklar ve kültürel çelişkilerin çözümlenmesinde bile ‘ekonomik işbirliği’ gözetiliyordu. Davos sürecine ilişkin yapılan ilk önemli açıklamada, “Kurumsal ve hukuki çerçeve oluşturulmasının iki ülke arasında çok yönlü bir ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için gerekli temel bir unsur teşkil ettiğini gözönünde tutan taraflar”ın anlaşmalar imzalayacakları belirtiliyordu.¹⁰

9 Birand, Mehmet Ali, *Türk-Yunan Sorunları Çözümlememez*, 1989, s: 8

10 *Davos Sürecine İlişkin Temel Belgeler*, s: 332

Davos Zirvesi'nde konuşulan ancak resmî tutanaklara girmeyen bir başka önemli konu ise Rum mallarıydı. Özal, AT üyesi bir Yunanistan'ı kazanacak olmanın iştahı ile 'Kaz gelecek yerden tavuğu esirgemekten' yana değildi. Hatta Davos Zirvesi'nin yapıldığı günlerde Batı Trakya Türklerinin okulları boykot etmesiyle başlayan ve kamuoyunu meşgul eden haberlerle ilgili olarak Özal, "Batı Trakya haberlerinin abartıldığı" görüşünü savunuyordu.¹¹

Özal, 1986'da Yunanlı bir gazeteciyle yaptığı söyleşide Rum mallarının akıbeti ile ilgili mevzuatın değiştirilmesi için Türkiye'nin de benzer istekleri olduğunu söylüyordu. Ancak Özal, yine de olumlu sinyaller veriyordu. "Karşılıklı güven ortamında ve görüşme süreci içinde her şey tartışılabilir."¹²

Davos Görüşmeleri iki ulus arasındaki ilişkilerde yeni bir baharın başlaması ile bitiyordu. Halbuki somut bir sonuç da yoktu ortada. Kıbrıs, Kıta Sahranlığı, Ege Denizi'nde sınır anlaşmazlıkları ve azınlıklar konusunda elle tutulabilir bir sonuç alınamamıştı. Adeta Özal'ın Yunan kamuoyuna yönelik olarak *Politika Themata* Dergisi'ne verdiği demeçteki "Gelin sorunları donduralım"¹³ şeklindeki önerisi kabul edilmiş görünüyordu. Sevindirici tek gelişme karşılıklı görüşmelerin başlaması ve komisyonlar oluşturulmasıydı.

Bu arada Özal, Rum malları ile ilgili olarak somut bir adım atıyordu. Diğer sorunların dondurulmasını öneren Başbakan, Davos'tan döner dönmez, ayağının tozuyla Rum mallarını buzdolabından çıkarıyor ve hükümet 3 Şubat 1988 tarihinde yayınladığı 12592 sayılı bir kararname ile 1964 Kararnamesinin yürürlükten kaldırılmasını ve Rum mallarının sahiplerine iadesini kararlaştırıyordu.

11 *Milliyet*, 1 Şubat 1988

12 Politakis, Andreas, 1988, s:166

13 Politakis, Andreas, 1988, s: 152-153

Kararda, 1964 tarihli kararnamenin geriye yürür bir şekilde ortadan kaldırılması ve o dönemde ölüme bağı tasarruf halinde mirasçılarının gayrimenkulu geri alabilmesi gibi lehlerine yönelik maddeler yer alıyordu. Bu karar tam 25 yıl aradan sonra Rumların geride bıraktıkları gayrimenkullerini geri almaları anlamına geliyordu. Rumlar da hemen harekete geçiyor ve mallarını yeniden iktisab etmek için girişimlere başlıyordu. 1964 Kararnamesi'nin iptaline karşı çıkan ise tarihin tozlu yaprakları arasından çıkıveren bir isimdi. 1964'te Yunanlıların sınırdışı uygulamalarını gerçekleştiren ve mallarına el konulması kararını alan dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, kararı "hovardalık, fazladan cömertlik" olarak yorumluyordu. Öztrak'a göre "Netice alınmadan" tedbirler kaldırılmıştı. Çünkü -bu kez de !- Gümölcine'de hala sükunet yoktu.¹⁴

Halbuki Özal almak istediğini elde etmişti. 1964 Kararnamesi'nin iptali karşılığında Yunanistan da Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinin düzenlenmesinde önem taşıyan Türk-Yunan Uyum Anlaşması'nı imzalayacağı taahhüdünde bulunmuştu.¹⁵

Kararname'nin iptalinden sonra harekete geçen yalnızca Rumlar değildi. Özellikle İstanbul'daki "açıkgoz" emlakçılar da Yunanistan'a düzenledikleri seferlerde tapuda isimleri geçen Yunanlıları ya da varislerini bularak, onlardan aldıkları vekaletnameler ile Rumların gayrimenkullerini 'ucuza kapatmaya' başlamışlardı bile.

Bu aşamada hükümetin yayınladığı kararname ile gayrimenkul satışları ve miras yoluyla intikali işlemleri başladı. Ancak Rumlar mallarını mahkeme kanalıyla açılan davalarla geri alabiliyorlardı. Bu kez de işler mahkeme aşamasında kilitleniyordu. Çünkü tapunun ilk sahibi olanlar dışındaki

14 *Milliyet*, 8 Şubat 1988

15 *Milliyet*, 7 Şubat 1988

varisler mahkemeler yoluyla taşınmazın sahipliğini kanıtlamak zorundaydılar. Türkiye’de gayrimenkulu bulunan Rumların yarısına yakınının mahkemelerle davalı olduğu sanılıyor.

Bu aşamada mahkemelerdeki tıkanma Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 13 Şubat 1991’de aldığı bir kararla çözülmüyordu. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 1991/65 sayılı kararında, “Hukukça önemli olan evvelce kazanılmış olan hakların Bakanlar Kurulu kararnameleriyle ortadan kaldırılamayacağı” belirtiliyor ve Bakanlar Kurulu’nun 1988 yılında 1964 Kararnamesi’nin sonuçlarını ortadan kaldıran kararı hatırlatılarak, “Böylece siyasi organ artık bundan sonra 1964 tarihli kararnamede öngörülen önlemlerin devamını gerekli görmemiştir. Bunun doğal sonucu olarak o tarihe kadar durdurulmuş olan temlik tasarrufların icrasına, yani geçerli bir satış vaadi veya vasiyetnamenin ifasına herhangi bir hukuksal engel bulunmamaktadır” deniyordu. Böylece özellikle vasiyetname aracılığıyla malını geri almak isteyen Rumların sorunlarının çözümünü sağlıyordu. Ancak bu karar da daha sonra Hazine’nin itirazı nedeniyle ikinci kez incelenmek üzere yeniden rafa kaldırılıyordu.

1988-1991 yılları arası Rumlar açısından ‘pemhe dönem’ oldu. Rumların bir bölümü bu süre içinde mallarını satma olanağı buldular. Ancak 1991’den sonra Yargıtay 2. Hukuk Dairesi yeniden Rum mallarına yönelik zorluklar çıkarmaya başladı. Yargıtay, muris hangi sene ölmüşse, Yunanistan’daki Türk vatandaşlarına o tarihte uygulanan yasanın bulunmasını ve “Mukabele-i Bilmisil”e göre hareket edilmesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Yani Yunanistan’daki Türk pasaportlu olanlara karşı uygulanan kanunlar dikkate alınarak Rum mallarının satışına izin verilecekti.

28 Mayıs 1928 tarihli ve 1062 sayılı “Hudutları Dahilinde Teb’amızın Emlakına Karşı Mukabele-i Bilmisil Tedbiri İttihazı Hakkındaki Kanun”a göre, “İdari mukarrerat (kararlar) veya

fevkalade (olağanüstü) veya istisnai (ayrıcalıklı) kanunlarla Türkiye teb'asının (uyruklusunun) hukuki mülkiyetini kısmen veya tamamen tahdit eden (sınırlayan) devletlerin, Türkiye'deki teb'asının hukuki mülkiyeti dahi icra vekilleri heyeti kararı ile hükümet tarafından mukabele-i bilmisil olmak üzere kısmen veya tamamen tahdit ve menkulat (taşınır mallar) ve gayri menkulatına (taşınmaz mallar) vaz'iyet (el koyma) olunabilir. Vaz'iyet edilen emvalin varidatı ve hadelicap tasfiyelerinden mütevellik hasılatı vesikaya istinaden isbat edecekleri zarar nisbetinde, zarar gören Türk teb'asına tevzi olunur.”¹⁶

Gerekçenin hukuksal kaygılardan çok “politik” olduğu görülüyor. Yeniden sınırdışı edilen Rumların malları bu kez de Batı Trakya'daki Türk azınlığın durumuna endeksleniyor. Yeniden Rumlar diplomasi masasının pazarlık kozlarından biri haline getiriliyor.

Yargıtay'ın 3 yıllık aradan sonra yeniden tavır değişikliği göstermesindeki bu politik çıkışta devlet politikalarının işlevi çözüme kavuşturulamamış düşündürücü bir soru olarak gündemde duruyor.

Atina'daki Türkiye Başkonsolosluğu'nun kayıtlarına göre yaklaşık 2 bin 500 civarındaki Yunan uyruklunun bu haktan yararlanarak gayrimenkullerini sattığı sanılıyor. Merkez Bankası'nda bloke edilen paralarını çözen Yunanlı vatandaşlar da bulunuyor. Ancak geçen 27-28 yıllık süre içinde bankadaki paralarına hiçbir faiz işletilmediği için bu kişilerin bankadaki hesabı kimi zaman dönüş parasını çıkarmaya bile yetmeye-biliyor.

1964 Kararnamesi'ne ilişkin son gelişme ise 1994 yılı başında yaşandı. Yunan hükümeti Avrupa Konseyi'ne başvuruda bulunarak 1964'de sınırdışı edilen Rumların mal varlıklarının

16 Özdemir, Şükrü, “Türk Yunan İlişkileri”, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1994

sahiplerine iade edilmesini istedi. Yunanlılar Türk hükümetinin bunu yapmaması halinde Avrupa Konseyi'nin Türkiye'ye yaptırım uygulamasını talep etti.

Türkiye bu konudaki sessizliğini sürdürüyor...

E K L E R

EK 1
Belgesel Tanıklıklar

1964 yılında Rumların Türkiye’den kovulmasına ilişkin bu araştırmada karşılaştığımız en önemli sorun, konunun ‘bakirliği’ oldu.

Gerek bu dönemin tarihini yazan araştırmacılar gerekse anılarını yazarların pek çoğu nedense yaklaşık 30-40 bin Rumun Türkiye’den zorunlu göçlerini anmak istememişlerdi. Üstelik sonuçları bugünlere dek ulaşan bu sorun konusunda yapılmış herhangi bir akademik/teknik çalışmaya rastlamak da mümkün olmadı.

Maliye ve Dışişleri Bakanlıklarının sıkı sıkıya gizledikleri bu olayı yaşayanların tanıklıkları daha bir önem kazanıyordu. Böylece tarihçilerin bıraktıkları boşlukları doldurabileceğimizi düşündük. Görüştüğümüz her kişinin puslu anılarından bugüne süzülenlerin bir belge değeri taşıdığına inanıyoruz.

Türkiye’den kovulanlarla görüşmek amacıyla 1992 yılı Ağustos ayında Atina’ya gittik. Türkiye’den göçen Rumlar, Atina’da belirli semtlerde kümelenmiş olarak yaşıyorlar. Kendi anlaımlarına göre yaşamayı seçtikleri yerlerin İstanbul’a

benzemesine özen göstermişler. Örneğin, Paleo Falira semtinin nüfusunun çoğunluğunu Istanbulu Rumlar oluşturuyor. Semt daha çok Moda'ya ya da İzmir'de Kordonu'nu andırıyor.*

Türkiye'den göçen Rumların 4 tane derneği, 7-8 bin civarında da üyesi var. Derneklerin ortak özelliği daha çok yaşlıların ilgi odağı olması. Bu dernekler çevresinde çıkan yaklaşık 30 tane haftalık ya da aylık yayın organı var. Böylece Türkiyeli Rumlar kendi kültürel ve coğrafi gettolarını oluşturmuşlar. Her ne kadar yeni kuşaklar bir Yunanlı gibi yaşamayı tercih ediyorsa da aile içinde hala Türkçe konuşulması ve Türkiye'den taşınan yemek ve benzeri alışkanlıklar hala sürdürülüyor.

Dernek faaliyetinin başını çekenler genelde şoven ve milliyetçi kişilerden oluşuyor. Genellikle Yunanistan'daki sağ partileri destekleyen bu yöneticilerin Türkiyeli Rumların bir panoramasını oluşturduklarını söylemek zor.

Atina'daki ziyaretimiz sırasında dikkatimizi çeken önemli bir nokta da bu derneklere söyleşi için yaptığımız başvuruların reddedilmesi oldu. Güvensiz ve kızgın bu insanlarla iletişim kurmakta güçlük çektik. Ancak burada çok önemli bir gözleme daha işaret etmek gerekiyor. Türkiye'den kovulanlar aradan 30 yıl geçmesine ve neredeyse Türkiye ile hiç bir ilişkileri kalmamasına karşın hala korku doluydular.

İsimlerinin ve fotoğraflarının çekilmesini istemiyorlardı. Aşağıda söyleşisini okuyacağınız Haroula B. halen bunlardan biriydi. Yaşı 60'a gelen Bayan Haroula hiç bir şekilde isminin tam olarak yazılmasına izin vermedi. "Belki bir gün" Türkiye'ye gelirse başının derde girmesinden, Türkiye'deki dostlarının başının ağrımasından çekiniyordu.

Bu bölümde Bayan Haroula, halen Atina'da Türkiyeli Rumlar

(*) Istanbulu Rumların yaşantılarını ve görüşlerini aktaran iki özenli haber araştırma için bakınız, Aydın, Gülden, *Altınel Dergisi*, 24-30 Aralık 1992, Sayı: 77. Oran, Baskın, "Atina'daki Istanbulular", *Yeni Gündem Dergisi*, 2 Mayıs 1987, Yıl: 3, Sayı: 60

için *Eptalafos* (Yeditepe) adlı aylık gazeteyi çıkaran gazateci Vasiliadis Mihalis, Yunanistan'da Türkiye üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Prof. Dr. Neoklis Sarriş, dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Rumlara karşı "Vatandaş Türkçe Konuş" ile "Türkten Türke Alışveriş" kampanyalarını başlatan dönemin Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Yüksel Çengel ile yapılan söyleşileri okuyacaksınız.

“Buraya geldikten sonra içimizden bazıları intihar etti”

Bayan Haroula B. Türkiye’den ayrılalı 29 yıl olmuş. Yalnız yaşıyor. Bir turistik otelin yönetici sekreterliğinden emekli. Bayan B. ile Paleo Falira’daki evinde görüştük. Bayan Haroula isminin tamamının yazılmasını istemiyor.

Türkiye’yi ne zaman terk ettiniz?

27 Temmuz 1965 yılıydı.

Türkiye’yi terk etmeniz gerektiği size ne şekildeiletildi?

Burgaz Adası’nda tatildegdik. Karardan haberimiz yoktu. Bir hanım geldi. “Size haber var. Gidiyorsunuz.” dedi. Ev bir anda matem yerine döndü. Annem ağlamaya başladı. Evde Türk bir komşumuz bulunuyordu. “Sizi niye kovuyorlar ki sizin suçunuz yok” diye o da bizimle ağlıyordu. Ama genellikle polisler eve gelip kağıt bırakırlardı.

O sıralar siz ne yapıyordunuz?

Leda isimli bir şirkette 9 yıldır sekreter olarak çalışıyordum. İş yerinde herkes birbirini çok severdi. Müdürüm kararın iptali için Ankara’ya bile gitmişti. Ancak bir faydası olmadı.

Bütün aileniz mi sınırdışı edildi?

Evet. Babam 60 yaşını geçtiği için isterse kalabilirdi. Ancak annem ve ben gitmek zorunda olduğumuz için o da geldi. Kızkardeşim ise Türk te'balı bir Rumla evliydi. Onun için kaldılar. Ama 2 yıl sonra onlar da Belçika'ya yerleştiler.

Sınırdışı edilme kararından sonra neler oldu?

10 gün içinde Türkiye'yi terk etmek zorundaydık. Hiçbir malımızı satamıyorduk. O nedenle de tanıdıklara eşyalarımızı veriyorduk. Hiç unutmuyorum, antika bir yemek odası takımı vardı. Annem apartmanın kapıcısına sandalyeleri alması için yalvardı. Kapıcı, "Ben ne yapayım bunları" diyerek almadı. Şimdi o sandalyelerin bir tanesi ile ev alınır.

Sonra?

İşimi terk ettim. Benim için en fenası da oydu. Bir İtalyan flörtüm vardı. Onu da bıraktık. Arkadaşlarım bir otobüse binip topluca beni uğurlamaya geldiler. Hepsisi ağlıyordu. Kayserili bir şoförümüz vardı. O da ağlıyordu.

Havaalanındaki atmosfer nasıldı?

O gün tam 3 bin kişi İstanbul'u terk etti. Etraf ana baba günüydü. Gümrükçüler sıkı sıkıya eşyalarımızı ve üstümüzü aradılar. Parmak izimiz alındı. Zaten 20 lira para ve 20 kilo da kişisel eşyamızı çıkarmamıza izin veriyorlardı.

Babam havaalanında "erkekler ağlamaz" diyor ve yutkununuyordu. Ama gözleri kıpkırmızıydı. Annem uçağa binince fenalık geçirdi.

Gümrükçüler bize fena davrandılar. Bavulumda kızkardeşimin gümüş çerçevede bir resmi vardı. Çerçeveyi çıkarıp resmi iade ettiler. O kadar hoyrat davranıyorlardı ki şemsiyemi kırdılar. Ayakkabılarımı bile aradılar.

O döneme kadar azınlıktan biri olduğunuz için böyle bir muamele ile hiç karşılaşmış mıydınız?

Hayır. Biz, Türk-Yunan ayrımını bilmezdik. Bunu aramıza politikacılar soktu. Hatırlıyorum, pazar günleri Türk ya da Musevi arkadaşlarım gelip beni kiliseden alırlardı. Ya da ben onlarla mevlüt dinlemeye giderdim.

Ancak bir olay var ki unutamıyorum. İş yerinde Yüksel diye bir kız arkadaş vardı. Veda etmek için yanına gittiğimde, “Oh, herkes evine gitsin de biz de rahat rahat yemek yiyelim” diyerek elimi sıkmadı. Herkes onu çok ayıpladı. Galiba o da pişman olmuş ki aradan onca yıl geçtikten sonra 1974’de bir mektup yazarak benden özür diledi. Cevap yazmadım.

Yunanistan’a geldiğinizde neler hissettiniz?

Atina’ya indiğimizde her yerde grev vardı. Bir taksi bulup eve gidemedik. O gibi durumlarda insanlar arasında dayanışma oluyor. Hiç tanımadığımız insanlar bizi evlerinde konuk ettiler. Sonra 36 metre kare büyüklüğünde bir eve taşındık. Annem evi görünce az kalsın ölüyordu. Çünkü bizim Sıraselviler’deki evimiz 4 oda ve geniş bir salondur. İlk 15 gün Türkiye’den getirdiğiniz 60 lirayla idare ettik. Ancak sonra paralar suyunu çekti. Evin geçimini sağlamak için 3 işte birden çalışıyordum. Bu arada adını hatırlayamadığım bir Hristiyan kuruluşu da Türkiye’den gelenlere kişi başına 3 bin drahmi yardım yapıyordu.

İlk yıllar babam bir türlü Yunanistan’da olduğuna inanmıyordu. Evimizin karşısında bir ada vardı. Babam oraya bakıp “Orası Üsküdar mı? Ne çok ışık var” diyordu. 5 yıl sonra da öldü. Ama daha kötüsü bir çok insan yeni koşullara ayak uyduramayıp intihar etti. Özellikle zenginler çok sarsıldı.

Yunanistan’a uyum sağlamakta güçlük çektiniz mi?

Biz bunları (Yunanlıları) kastediyor -y.n) geri sanıyorduk.

Daha ileri bulduk. Burada da uzunca bir süre gece eve gelmeye korkuyordum. Bir gün karakola işim düştü. Ancak polis memuru bir türlü benimle ilgilenmiyordu. Bağırmaya başladım. Ama sonra çekindim. Türkiye’de böyle bir şey yapmak aklımın ucundan bile geçmezdi. Karakoldan çıktığımda artık kendimi daha iyi hissediyordum. Çok farklı bir dünyaları vardı. Alışamıyorduk. Örneğin, yemek alışkanlıkları farklı. Kahvaltı yapmıyorlardı. Akşam yemeği saatleri istikrarsızdı. Halbuki akşamları bütün aile hep birlikte yemek yer. Biz böyle görmüştük. Zamanla biz de yeni koşullara uyum sağladık.

Istanbul’dan ayrılmak zorunda kaldığınız için bir kızgınlık duyuyor musunuz?

Istanbul’dan ayrıldığımda 26 yaşındaydım. Bütün gençliğimi orada bıraktım. Aradan 28 yıl geçmiş. Şimdi o heyecanlara gülüyorum. Ancak kızgınlık duymuyorum. Rumlar genellikle politikayla ilgilenmezlerdi. Ben politikacılara kızıyorum. Bir de basın fena işledi. Bize karşı tavır aldı. Biz bu işin bu kadar büyüyeceğini hiç düşünmüyorduk ki. Fena şeyleri insan unutmak istiyor. İnanın size bunları anlatmak için hafızamı zorluyorum.

Türkiye’den gelenler hâlâ görüşüyorlar mı?

Evet. Örneğin, İstanbul’daki Rum liselerinden mezun olanlar ayrı ayrı mezuniyet cemiyetleri kurdular. O toplantılara gidiyoruz. O toplantılarda Türkçe konuşuluyor. Türkçe atasözleri ile birbirimize takılıyoruz. Ama aradan yıllar geçtikçe bizim çocuklarımız bu tip toplantılara daha az katılır oldular.

Hiç Türkiye’ye gittiniz mi?

Geçen yıl gittim. İş yerinden iki arkadaşım ile buluştuk. Birbirimize sarılıp uzun uzun ağladık. İstanbul’un isc tadı kaçmış. Bir tek Boğaz eski keyfi verdi. Harbiye’yi o güzelim

semti ortadan demir parmaklıklarla ayrılmış görünce kızgınlıktan ağladım. Orada bizim zamanımızda bir Atatürk heykeli vardı. Arkadaşıma “Atatürk’e ne yaptınız?” diye sormuşum. Eskiden İstanbul’da insanların yüzleri gülerdi. Herkes birbirine selam verirdi. Şimdi çok üzgün, mutsuz suratlar gördüm.

Rumların İstanbul’daki gayrimenkullerinin satışı konusunda ne düşünüyorsunuz?

1964’den beri birikmiş vergilerin ödenmesi halinde İstanbul’daki gayrimenkulleri satma hakkı verdiler. İyi oldu. Bizim İstanbul’daki malımız yok. Ancak hatırlıyorum, kayyumlar evlerin eşyalarını ve evleri satıyorlardı. Çünkü kimilerine İstanbul’u terk edecekleri bir gün önceden bildiriliyordu. Onlar da evlerinin kapısını kilitleyip bütün eşyalarını geride bırakarak gidiyorlardı. Bu adaletsizlik biraz olsun giderilmiş oldu.

**“Anneme eşyalarını verirken Defterdar ağlayarak
‘Madam sizi çok arayacağız ’ dedi.”**

Prof.Dr. Neoklis Sarris, Atina’da öğretim üyeliği yapıyor. Türkiye üzerine yaptığı çalışmalarla tanınıyor. Prof. Sarris de Türkiyeden o yıllarda ailesiyle Yunanistan’a göç edenlerden. Sarris, öğrencilik yıllarında İstanbul’da gençlik hareketlerine katılan birisi. Bu dönemde CHP içinde çalışıyor. Yani 1964 yılında iktidara yakın bir isim. Ancak onun ailesi de aynı akibete uğramaktan kurtulamıyor. Çünkü hernekadar Türkiye’nin sorunları için kafa yoran bir aydın olsa da -kendi deyişle- hep “onlardan” muamelesi görmüş.

Türkiye konusunda araştırmalar yapan bir akademisyen olarak 1964’deki uygulamayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

1964’de Yunanlıların sınırdışı edilmeleri, Osmanlı yapısının devam ettiğini gösteren bir uygulamaydı. Osmanlı döneminde de sanıyorum 1870’lerde Arazi Kanunnamesi ile yabancıların arazi edinmeleri yasaklanmıştı. 1922’de İstanbul’dan kaçan Rumların mallarına “Firari” ilan edildikleri için el konmuştu. Ben Rumlara ve azınlıklara yönelik saldırıların Türkiye kapitalizminin kırılma noktalarına tekabül ettiğini düşünüyorum. Yani bir tesadüf değil.

Geçmişte vatandaşlıktan çıkarılan bir kişi para cezası

ödemek koşuluyla yeniden Türk vatandaşlığına dönebiliyordu. Yani bir hoşgörü olduğunu görüyoruz. Ancak amaç misilleme olduğunda işin rengi değişiyor. Bu tarihsel bir olgudur. Osmanlı döneminde Mora'da bir ayaklanma olduğunda İstanbul'da taşkınlıklar olur, Rumlar cezalandırılırdı. 1964'te de yaşananlar, Kıbrıs olaylarının faturasının İstanbul'daki Rumlara çıkarılmasından başka bir şey değildi. Yani bir misilleme politikasıydı.

İlk sınır dışıları nasıl başladı?

Aslında ilk sınır dışı edilmeler 1964'de değil, 1957'de yaşandı. O yıl 90 yaşındaki gazeteci Kavalieriz Marluizos, "zararlı faaliyetleri nedeniyle" sınır dışı edildi. 1964'deki sınır dışı edilmeler, kanımca kurnazca planlanmıştı. Sadece Yunan uyruklular gidiyordu ama bu insanların eşleri ve çocukları Türk uyruklu olabilirdi. O zaman bütün bir aile Türkiye'yi terk etmek zorunda kalıyordu. Bu nedenle de hiç de açıklandığı gibi sınır dışı edilenlerin sayısı 12 binde kalmadı. Bu döneme ilişkin ilginç bir isim Birinci Şube'de görevli bir polis memuru olan Behçet'tir. O da Rum kökenli biriydi. Müslüman olduğunu ve adını da Behçet olarak değiştirdiğini söylüyordu. Varlığını kanıtlamanın yolunu Rumlara sert ve acımasız davranmakta bulmuştu. İstanbullu Rumlardan onu tanımayan yok gibiydi. Bir çok Rumun dükkanını ziyaret eder, sonra da o kişilerin sınır dışı edilmelerini sağlardı. Türkiye aleyhine zararlı faaliyetleri nedeniyle ilk sınır dışı edilenlerden şapkacı Yorgi Russos, Bulgaristan'dan sürgün gelen ve ilk Marksistlerden olan Yunan Gazetesi muhabiri Stefanos Papadoupulos, kırtasiyeci Yorgo Citurus, sahaf Yorgi Patriarkeos onun sıkça görüştüğü, ziyaret ettiği isimlerdi. İlk gidenlerden oldular.

Bu süreçte sizin ve ailenizin durumu neydi?

Ben 27 Mayıs öncesi dönemde gençlik hareketleri içinde

yeralan ve 'ateşli' sayılabilecek bir CHP'li.gençtim. Aralarında Yüksel Çakmür ve Nurettin Sözen'in de bulunduğu aktif bir gruptuk. Ailem, sınırdışı edilmeler başladığında olayın bizi de kapsayacağını öngördü. Bu nedenle de babamın kararıyla Yunanistan'a taşınmaya karar verildi. O sıralarada ben Yunanistan'da üniversitede okuyordum. Babamlar eşyaları toparlayıp sınıra gelmişler. Gümrükte babama, "Siz gidin. Ama bu eşyalar kalacak" denmiş. Eşyalara el konmuş, onlar yalnızca eşya değildi ki. Bir ailenin onlarca yıllık geçmişi, serveti ve anılarıydı aynı zamanda. Bunun üzerine bizimkiler de gerisin geri İstanbul'a dönmüşler. Ben durumdan haberdar olduğumda hemen İstanbul'a geldim. Eve girdiğimde dehşet havası vardı. Mum ışığında, annem ve babam bomboş bir evde, komşuların verdikleri bir yer yatağında sefil durumdaydılar. Bunu görünce hemen Ankara'ya gittim. CHP iktidardaydı. Ve eski dava arkadaşlarıma başımıza gelenleri anlattım.

O arkadaşlarımin pek çoğu evimize gelmiş, yemek yemiş insanlardı. Hatta Nurettin Sözen, zaman zaman gelir annemi muayene ederdi. Ilgilendiler, sonunda eşyaları geri almamız için bir kağıt verdiler.

O kağıt ve annemle birlikte İstanbul defterdarının odasına çıktık. Annem kağıdı defterdara uzatırken ağlamaya başladı. Defterdar da ağlıyordu. "Madam, sizi anacağız. Siz İstanbul'un tuzu biberiydiniz, sizleri bir gün gelecek çok arayacağız" dedi.

O dönemin genel havası Rumlar açısından nasıldı?

Korku ve endişe dolu günlerdi. Birçok intihar ve çıldırma olayları oldu. Bunlardan hatırladığım bir isim Antonius Papentrotas idi. Gazeteci ve muameleciydi. Kimi zaman aileler ölülerini bile gömmeden sınırdışı ediliyorlardı. İhtiyaarlar, yatalaklar ve sakatlar vardı sınırdışı edilenler arasında. İnsanlar işyerlerinden polis marifetiyle alınıp, dördüncü şubeye gö-

türölüyor, parmak izleri alındıktan ve “korkutulduktan” sonra ailelerine telefon açmalarına izin veriliyordu. Daha sonra da polis arabasında ellerinden valizleri alınıp Edirne’de sınıra bırakılıyorlardı. Şubede de genelde tehditkar bir hava dışında pek bir şey yapılmıyordu. Ancak Türk tebalı tiyatrocı Siproza Vanyadis örneğinde olduğu gibi dayak yiyenler de olmuştı.

Sizin bu döneme ilişkin bakışınız nedir?

1930 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan anlaşma iki halk arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi isteğinin yanısıra iktisadi bir nitelik de taşıyordu. İki geri kalmış ekonominin ticari ilişkilerle canlandırılması amaçlanıyordu. Ortada bir taviz değil, çıkar ilişkileri vardı.

Öte yandan Lozan Anlaşması’nın imzalandığı dönemde İstanbul’da yaklaşık 400 bin Rum yaşıyordu. Bu mübadele sonrasında 18 bine indi. 15. yüzyıldan, 20. yüzyıla kadar İstanbul nüfusunda Rumların oranı yüzde 30 civarında sabit olmuştı.

Bu nüfusun ekonomik ve demografik olarak yok edilmesi amaçlandı. Hiç unutmuyorum, benim de bulunduğum bir mecliste İnönü gözlerimin içine baka baka “Rumlar bu ülkeyi terk edecekler” diyordu. 1964’deki sınırdışı edilmeler bu politikanın ve Kıbrıs’a karşı İstanbullu Rumlar misillemesinin bir ürünüdür.

Davos görüşmeleri sonrasında sınırdışı edilenlerin mallarının iadesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Davos’un amaçlarından biri de bu gayrimenkullerin yeniden sahiplerine dönmesiydi. Bu uzun hukuksal zorluklar aşılacak bugüne gelindi. Şimdi bir çok Yunan gazetesinde Türkiye’deki malların satışı ile ilgili ilanlara rastlanıyor. Benim de aileden kalan Galata’da bir gayrimenkulüm var. Spekülatörler onu çok ucuza almaya çalışıyorlar. Ancak satmak istemiyorum.

Satış için bütün zorluklar aşılmış değil. Her varis malını almak için yeniden dava açmak zorunda kalıyor. Uzun zaman alan bu davalar sonrasında veraset vergisi ödeniyor. Bu da yetmiyormuş gibi Büyükada'da ne işe yaradığını bilmediğim Mehmet Çelebi Vakfı'na para vermezseniz gayrimenkulünüzü satamıyorsunuz.

Sizce iki ülkenin halkları arasında onca yaşanana rağmen dostluk ve kardeşlik ilişkileri kurulabilir mi?

Bunun her şeye karşın mümkün olduğuna inanıyorum. Çünkü Balkanlar'da insanı, kültürü ve yaşama tarzıyla birbirine bu kadar yakın iki halk daha bulamazsınız. Ancak şunun kavranması gerekiyor, gerçek dostluk eşitlik gerektiriyor. Artık Osmanlı'nın elinden kaçan topraklarda yaşayanlardan değil, saygıyla yaklaşılması gereken Yunan ulusunun varlığından söz ediyoruz. Bunun için de Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda attığı adımları hızlandırması gerekiyor.

“Sınırdışı edildiğimizi yazan kırmızı mühürlü zarfı almayanları hücrede tutuyorlardı”

Vasiliadis Mihalis, Atina’da yaşayan bir gazeteci. Türkiye’den göç edenlere yönelik olarak *Eptalofos* (Yeditepe) isimli aylık bir dergi çıkarıyor. 1964 yılında hakkında Rumluk propagandası yapmaktan dava açılan Türk uyruklu Mihalidis, 1975’de Kıbrıs’a Türk askerlerinin çıkması ile biten kriz döneminde hiç bitmeyen bu davanın yeniden canlandırılması üzerine ailesini alarak Yunanistan’a göçmüs. Mihalidis, halen Türkiye basınına dikkatle izliyor, hala duyarlı ve özlem dolu...

1964’de hangi işle uğraşıyordunuz?

Imroz isimli bir Rumca gazetenin yazı işleri müdürüy-düm.

O dönemde Rum azınlık basını ile devletin ilişkileri nasıldı?

Rumlar üzerinde estirilen baskıdan basın olarak biz de nasibimizi almıştık. İlk sınırdışı edilenlerin listesi incelendiğinde iş adamlarının yanı sıra ilk gidenlerin önemli bir bölümünün Rum cemaatinin aydınları ve gazetecileri olduğu görülecektir. Benim açımdan ise, o yıl 1. Şube’den çağrıldım. Siyasi Şubede Rumlarla ilgili bir masa vardı. Orada bana

“Bundan sonra gazetede yer adlarını yazarken Efessos ya da Pera yazmayacaksın. Türkçe adlarını kullanacaksın” dediler. Bu arada Patrikhane aleyhine yazı yazmam konusunda baskı yapıyorlardı. Ben de “Eğer eleştirilecek şeyleri yaptıklarını ortaya çıkarırsak yazarım. Aksi takdirde bana ısmarlama yazı yazdıramazsınız” dedim.

Bu konuşmadan sonra hakkımda Rumluk propagandası yaptığım iddiasıyla dava açtılar. Türkiye aleyhine zararlı faaliyetlerde bulunuyormuşum. Dava açtıkları yazımın konusunu Ortodoks Türk Patrikhanesi’niñ tasarruflarına yönelik eleştirilerim oluşturunuyordu. Bu dava 1964’de açıldı. Hiç bitmedi. Ben 1975’de Türkiye’yi terk ettiğimde hala sürüyordu.

Bu arada aynı yıl -1964’ü kastediyor y.n- şubeye bir kez daha çağrıldım.

Beni, 1. Şube’de Rum Masası şefi Yılmaz Bebek’in karşısına çıkardılar. Bebek, “getirin bunun dosyasını” dedi. Orada bulunan Rumdan dönme ve sonradan Behçet adını alan bir polis memuru da “Komiserim, bunun dosyası yok. Dolabı var” dedi. Gülüştüler.

Bu kez de yazdığımız yazıların Patrikhane’den mi yoksa konsolosluktan mı verildiğini soruyorlardı. Özellikle Patrikhane aleyhine hazırlanan bir belgeyi imzalamam için baskı yaptılar. Reddettim. bunun üzerine “hakkında hiç iyi olmaz” diye tehdit ettiler. O gün beni şubede geç saatlere kadar tuttular. Serbest bıraktıklarında geceleyin araba bulmam imkansızdı. Yürümeye başladım. Takip edildiğimi anladım. Bir süre sonra takip bitti ve yanımdan bir araba hızla geçti. Arabada üç kişi vardı. Şişli’de ara sokaklara girdim. Birden karşıma iki kişi çıktı. Ellerinde sustalılar vardı. Bana gösterip gülmeye başladılar. Korktuğumu anlamışlardı. Çekip gittiler.

1964’de hukuk Rumlara karşı bir tehdit aracı haline mi getirilmişti?

Hukuk yoktu ki tehdit aracı olsun. Örneğin, benim durumumda. İşlediğim iddia edilen suç bir basın suçuymdu. Dolayısıyla da basın savcılığı tarafından sorgulanmam gerekirdi. Ama milli birliği bozacak şekilde Rumluk propagandası yaptığım suçunu polis bana yükleyebiliyordu.

Rum avukatlara sınırdışı edilenlerin davalarını almamaları için baskı yapıyor ve işlerinin bozulabileceği uyarısı yapıyordu.

Sınırdışı edilenlere yapılan uygulama ise kesinlikle hukuk dışıydı. Sınırdışı edilecek Rumun dosyasına kırmızı bir mühür basılıyordu. Bu mühür aramızda o sıralar çok ünlenmişti. “Mühürlenene” bir arkadaşımıza gitti gözüyle bakıyorduk. Şubeye çağrılan Rumlara bir kağıt imzalatılıyordu. Bu kağıdın yazı kısmını polis memuru eliyle kapatıyordu. Yani neyi imzaladığınızı göremiyordunuz. Bu kağıdı imzalamak istemeyenleri bodrum katındaki hücrelere kapatıyorlardı. Korkuya kapılan insanlar bir süre sonra o kağıdı imzalamak zorunda kalıyorlardı.

Çünkü zaten o günlerde bu şubede yaşananlar üzerine dehşet dolu hikayeler anlatılıyordu. Bunların çoğu uyduruluyordu. Ama fısıltı gazetesi Rumları yeterince yıldırmaştı. Bu nedenle de hücreye atılan bir Rum, o kağıdı okumamışda olsa imzalıyordu.

Hatırlıyorum, Venturas isimli bir gazete satıcısı vardı. Zihinsel özürlü, gariban biriydi. Onu da Rumluk propagandası yapıyor iddiasıyla sınırdışı etmişlerdi. Çituras isimli bir işadamı ise Rum okullarına kırtasiye sağladığı ve “eğitim yara aldığı” için sınırdışı edilmişti.

O dönem Beyoğlu Spor Kulübü’nün Peraklup diye bir lokali vardı. Onu da kapattılar.

Sınırdışı'edilmeler nasıl oluyordu?

1963 yılının 25 Aralık günü önce büyük işadamlarını yollamaya başladılar. Ekonomik gücü olan Rumlar işyerlerinden polisler tarafından alınıp şubeye götürülüyorlardı. Burada yapılan sözlü tebligatla 12 ila 24 saat gibi dilimlerle Türkiye'yi terk etmeleri isteniyordu. Özellikle Eleniki Enosis Derneği'nin bütün üyeleri ve kim görev aldıysa hepsi sınırdışı edildi. Şubeden polislerle birlikte çıkan Rumlar evlerine götürülüyordu. Bavulunu bile polis evden alıyor. Sonra da bütün yol parası sınırdışı edilene ödettiriliyordu.

Rumların mallarına ne şekilde el kondu?

Rumların mallarına el konulmasından daha önemli bir başka olguya dikkatinizi çekmek istiyorum. O yıllarda 120 bin Rum yaşıyordu İstanbul'da. Bunların çok küçük bir kısmı Yunan tebalıydı. Aralarında bir farklılık yoktu. Alınan kararlar sonrasında bugün bu nüfus 3 bin kişiye düştü. Öncelikle bunu görmek lazım.

Sorunuza gelince, hükümet tarafından çıkarılan gizli bir kararname ile emlak satışı durduruldu. Banka mevduatları da bloke edildi. Şimdi bildiğim kadarıyla bloke edilen o paraya faiz uygulanmıyor. Uygulansa da o dönem servet olan paralarla şimdi bir takım elbise bile alınamaz.

Şimdi bu malların iade edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tabii ki olumlu bir gelişme. Ancak şimdi İstanbul için üzölmek gerekiyor. Çünkü bir çok Türk emlakçı Yunanistan'a hücum edip, bu malların varislerini bulup ucuz fiyatlarla satın alıyor. Bu arada sınırdışı edilenler mallarını vakıflara bırakmışlardı. 1936'da çıkan bir kanunla azınlık vakıflarının daha fazla mal sahibi olmasına izin verilmiyordu. Bu nedenle de sınırdışı edilenler varlıklarını vakfın gösterdiği bir kişiye

bırakıyorlardı. Şimdi varisler bu malları gelip vakfın elinden alıyorlar.

Ama daha önemlisi tarihi özellikler taşıyan evler ya da Adalarda olduğu gibi o doğa ve tarihsel yapı ile uyumlu evler bu emlakçılar tarafından yıkılıp yerine apartmanlar dikiliyor. Yani Adaların ve İstanbul'un tarihsel dokusu bozuluyor. Keşke buna bir çare bulunsa...

“Amacımız Rumları sıkıştırmaktı”

Yüksel Çengel 1964 yılında üniversite öğrencisiydi. Dönemin 3 büyük öğrenci derneklerinden biri olan Milli Türk Talebe Birliği'nin genel başkanlığını yapıyordu. Bu dernek, diğerleriyle birlikte “Vatandaş Türkçe Konuş” ve “Türk'ten Türk'e alışveriş” kampanyalarını organize etti. Çengel de bu kampanyaların sözcüsüydü. Çengel, bir dönem Sosyal Demokrat Halkçı Parti İstanbul İl Başkanı olarak görev yaptı.

Neden kampanyalara gerek duyuldu, öyküsünü alabilir miyim?

1963 yılındaki Kıbrıs'taki küvet olayı büyük bir toplumsal tepkiyi teşvik etmiştir. O tarihten itibaren komisyon kurarak tüm gençlik kuruluşları biraraya geldik. Komisyonun uzunca süre başkanlığını ben yaptım.

Kıbrıs'daki katliamları kitap haline getirip dünya kamuoyuna duyurduk. BM'nin tüm üyelerine üye ülkelerin tüm parlamenterlerine, Dışişlerine, hükümet üyelerine tek tek kitap hazırlayıp gönderdik. Kitap resimli ve üç dilde hazırlanmıştı.

Daha sonra Türk'ten Türk'e alışveriş kampanyasını yürüttük. Doğrudan Rumlardan alışveriş yapılmasın anlamında da yürütmedik. Ama ona yönelikti. Belli bir sonuç da aldık.

Özellikle toptancı piyasasında, Mahmutpaşa'da ciddi bir sonuç aldık. Oradan çok büyük katılım gördü. O süreçte biz, Rumların büyük çoğunlukta olduğu yerlerde "Türkçe konuş" kampanyası başlattık. O kampanya Rumlara yönelik güncel bir eylemdi. O yıllarda basına açıklama yapmadık ama gençlik kuruluşlarını ciddi bir çoğunluğu Rumların çıkarılmasına karşıydı. Bunu günün koşulları içinde dile getirmedik. Bir karar da almadık.

Eğer gençliğin çoğunluğu buna karşıysa siz neden böylesi bir iradi tassarrufta bulundunuz? Çoğunluğun görüşünü neden yansıtmadınız?

Konumuz içindeki ambargoydu. Onu yansıttık. Bu çerçeve içinde Rumları bir ablukaya almıştık. Yöneticiler kademesinde bu doğal mozağin tartışması çokça olmuştur. Bu, aşağıdan bir tepki geldi ve onu dile getirmedik anlamında değildir.

Kampanyanın başlatıldığında hükümetten üç maddelik bir istekte bulunuyorsunuz. Yunanlıların sınırdışı edilmeleri, patrikhanenin ıslahı, Rum okullarınının Türk okullarınının ayarına getirilmesi. Bunların üçü de gerçekleşiyor.

Yurtdışına çıkartma olayında çokça tartışma olmuştur. Çok heyecanlı günler geçirmiştik. Katliam çok kötüydü. O yoğun katliam yoğun tepkiyi getirdi. Onun arasında bu seçilmedi. Ama yönetim kademesinde çok tartışıldı.

Türkçe konuş kampanyasını daha önce Turancılar gerçekleştirmişti. İkincisini ise, sizin yöneticisi olduğunuz öğrenci kuruluşları başlattı. Metin Toker, Abdi Ipekçi gibi gazeteciler ise bunun gereksizliğini savunuyorlardı. Siz böyle bir tarihsel mirası neden Turancılarla paylaştınız?

Maalesef o çizgide gözüktük. Fakat bu, Rumları sıkıştırma şeklinde bir kampanyadır. Turancı bir çizgide değildir. Esasen

Büyükkada'da eylem uygulanmıştır. Büyükkada'ya iki kez gidildi ve hiçbir sataşma yapılmadı. Bildiriler dağıtıldı. Ama hiçbir tartışma, çatışma olmadı. İdeolojik çizgide değildi. Türkçe konuş kampanyası kısa sürdü. Aşağı yukarı bir ay devam etti. Çokça da eleştirildik.

Eleştirenler kimlerdi?

Abdi İpekçi eleştirirdi ama Metin Toker'i hatırlamıyorum. Hatta Abdi İpekçi bir söyleşide de bunu dile getirdi.

Yine o dönemde Karaköy'deki bazı dükkanlara pankartlar asıldı. Pankartları indirmek isteyen Baylan Pastanesi kalfası da dayak yedi. Hatırlıyor musunuz bu olayı?

Detayları hatırlamıyorum ama pankart asılması olayını hatırlıyorum. Toptancı piyasasında, Karaköy'de, iş merkezlerinde bu tür eylemler yapıldı. Esnaftan da çok katılım aldık. Biz onlara verirdik, onlar dağıtırdı. Baylan'ın dışında bir olayımız olduğunu sanmıyorum.

Kampanyayı sunduğunuz hasın toplantısında sizinle birlikte üç gençlik hareketi temsilcisi var. Türk-İş temsilcisi, Tophane Et Kesicileri Derneği, halk otobüsleri ve minibüsleri temsilcileri var. Büyük bir kalabalığın desteğini almışsınız. Onlarla ilişkileri siz mi kurdunuz?

İşçi sorunlarına ilişkin mitinglerde ben gider konuşurdum. Onlar da bizim mitinglerimizde gelip konuşurdu. Böyle bir gençlik-işçi dayanışması vardı. Daha birçok eylemde yürüyüşte beraberdik. Burada da gerçekleşti. Ayrıca farklı kesimlerden de destek alırdık. Yirminin üzerinde kuruluştan destek aldık. Bu Kıbrıs'taki vahşete tepkiyi gösteriyordu.

Patrikhaneyi taşıma olayı oldu mu gerçekten de?

Patrikhaneye bir kaç kez siyah çelenk koymak için gittik.

Taşlama olayı, yapılmaması gereken yanlış olaylardandı. Bizim hiçbir eylemimizde taşlama, çatışma yoktur. Bir art niyet yoktur. Yapmak istesek yapardık, güçlüydük. Bir buçuk saatte 100 bin kişinin katıldığı Taksim mitingini yaptık.

Patrikhane ideolojik odak olarak hep görülmüştür. Sözü geçen bir kuruluştur. Niçin bu konuda tepki görüyor da, bunu seslice dile getirip yanımızda yer almıyor diye tepki gösterdik ve siyah çelenk bıraktık.

Ülkemizde 6-7 Eylül Olayları gibi bir geçmiş var iken, böyle bir kampanyayı başlatmak sizin için kaygı verici olmadı mı?

Örgütlerimize çok güveniyorduk ve çok hakimdik. Her sınıfta örgütlüydük. O günkü gibi örgütlülüğü bugün beceren her kuruluş başarılı olur. Nerede ne konuşma ne eylem oluyorsa, yarım saat içinde bize ulaşmış olurdu.

O dönem sıkıyönetim dönemi. Sizin kampanyanızdan bir gün önce İnönü bir açıklama yapıyor ve bizim vatandaşlarımıza (azınlıklardan da olsa) yönelik hiçbir eyleme müsamaha göstermeyeceğiz diyor. Fakat buna rağmen gençlik bu eylemi gerçekleştiriyor ve hükümetten hiçbir ses yok. Hatta hükümet gençliğin üç talebinden sonra bunlara benzer kararlar alıyor ve bunlar kabul edilmiş gibi bir imaj uyanıyor. Sıkıyönetim şartlarına rağmen siz nasıl bu kadar rahat hareket edebildiniz?

Biz öğrenci haklarına ilişkin eylemlerimizde de çok rahat hareket ettik.

1963 yılının başından itibaren çok güçlü öğrenci hareketleri vardır. Sadece 64 değil. Hepsi devrimci çizgi içindedir.

Hükümetin aldığı kararlar bizim talebimizin hemen sonrasında gerçekleşmemiştir. Bunun bir altyapısı vardır. Mitinglerde dile getirilmiştir. Öğrenci hareketinin bir bütün olduğu dönemde bir metin halinde verilmiştir. Hemen ertesi günü karar alındığını sanmıyorum. Öyle bile olsa bir tesadüf olabilir.

Muhalefet, hükümeti Kıbrıs meselesinden dolayı eleştiriyor ancak gençlik destekliyor. Bunun yanısıra Rumların sınır dışı edilmesinde de hükümete ilk açık desteği veren gençlik oluyor. Dönemin İçişleri Bakanı bir demeç vererek biz gençlerle konuştuk, kampanyayı kestiler diyor. Böyle mi oldu?

Dönemin gençliğinin İnönü'ye sevgisi ve güveni vardı. Ama eylemlerimizde hükümetle ilişki içinde değildik, bayağı mesafeliydik. İnönü, şimdiki genel başkanlar gibi gençlik başkanları gibisıkça görüşen biri değildi. Randevu almak için aylarca uğraşırdık. Aksine ilgisizliğinden yakınırdık.

Hükümetle anlaşmalı bilgi alışverişi veya eylem birliği yoktur. Orhan Öztrak'la olanı hatırlamıyorum.

Siz 17 Nisan'da kampanya açıyorsunuz 22 Mayıs'ta Orhan Öztrak böyle bir açıklama yapıyor.

Bizim kampanyamızın 3-4 ay sürdüğünü biliyorum. Açıklama yapılmış olabilir, tam net hatırlamıyorum.

Siz 7 Mayıs'ta yüzde 20 semere verdiğinizi söylüyorsunuz.

Belki ülke düzeyindedir, ama İstanbul'da kesin olarak daha fazladır. İstanbul toptan piyasasında çok daha fazladır. Bu sonuç İstanbul veya ülke genelinde veya parekende pazarında böyledir. Biz o kampanyayı halkın çok olduğu yerlerde çok açık yürütmedik. Örneğin Beyoğlu, bunlardan biriydi. Tartışmalara yol açmak istemedik.

Bütün esnafın isimlerini dükkanların önüne asılmasını İTO'dan istiyorsunuz. Hangisi Türk hangisi değil ortaya çıksın istiyorsunuz. Dolayısıyla Beyoğlu'nda da, Zeytinburnu'nda da vatandaş, kim Türk, kim azınlık görebilecek.

Biz onu esnafla yardımlaşarak yürüttük. Pankartlara “buradan alışveriş yapabilirsiniz” diye yazıyordu. Bunun dışındaki

bütün eylemlerimizde devrimci çizgideydik, sol söylem içindeydik. Bu olayda küvet katliamı ve Rumların Türkleri katledişi ve Yunanistan'ın teşviki ülke insanını tahrik etmiştir. Bu eylemde belki insan hakları bakımından eleştiri olabilir ama günün koşulları içinde çok büyük bir katliam ve çok büyük bir tepki vardı.

Böyle bir kampanyayı başlatırken sonuçların Rumların ülkeyi terketmeye kadar varacağını öngörmüş müydünüz?

Yoktu ama biz tepkimizi dile getirdik. Süreç de koymamıştık. Bir ambargo ve baskı sözkonusuydu. Vazgeçilmeyen bir kararlılık içinde olmadık, onu hiç konuşmadık.

Öğrenci derneklerinde veya fakültede Rum arkadaşlarınız var mıydı? Onlardan giden oldu mu?

Öğrencilerden yoktu ama esnaftan arkadaşlarımız vardı. Bir kısmı gittiler.

Neler hissettiniz?

Yakın arkadaşlıklarımız yoktu. Ama bir komşum gitti ve üzüldüm.

Suçluluk duydunuz mu?

Suçluluk duymadım. Kıbrıs'ta azınlığı yok etmeye yönelik bir katliam vardı ve bu hala tartışılıyor. Türkiye Yunanistan'ı işgal etmedi ama Yunanistan siyasi politikasının hep Türkiye Yunanistan'ı işgal edecek diye yapıyor ve büyük bir tepki yüklüyor halkına karşı. Yunan siyasetçilerinin de büyük bir hatası vardır.

Monaco'da Tansu Çiller Olimpiyatlarla ilgili konuşmasını yaptıktan sonra yabancı basından biri söz alıyor ve Rumların bıraktığı malların akibetini soruyor. İlk sorunun bu olması ilginç

ve anlamlı. Biz hâlâ bu olaylarla karşılaşyoruz.

Ülkelerin önemli olaylarda unutmayaacağı nirengi noktaları vardır. Bu da Yunanlılar için nirengi noktasıdır. Bizim de başımıza gelseydi biz de uluslararası alanda bunu kullanırdık, onlar da kullandılar. Bir çeşit kozdur ve bunu gerektiğinde kullandılar ve kullanacaklar.

Yunanlılar geliyorlar mallarını alıyorlar. Siz SHP'li bir politikacı olarak bugünden olaya baktığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz. Rumlar olmadan İstanbul nasıl bir İstanbul?

Çıkarılmalarını çok tartıştık. İstanbul bir tarihtir, önemli bir merkez. Rumların aşağı yukarı kalmadı denecek kadar az olmaları siyaseten de iyi olmamıştır. İlişkileri de sürekli bozmuştur. Gidenler kötü propoganda olmuştur. Hakikaten mallarını gelip alsınlar, satsınlar. O günkü gençler olarak, bugünkü siyasetçiler olarak bizim kimsenin malında hatta canında gözümüz yoktur.

Genel olarak gönülsüz olsanız da Rumların gönderilmesine karşı kayıtsız kalmak bir yana çıkarılmasını istiyorsunuz. Hatta 6 ay beklemeyin hemen sınırdışı edin diyorsunuz. Peki niye?

Biz federatif kuruluşuz, bize karşı tepki gelmiş değildir. Bu tamamen üst yönetim birimi içinde tartışılan bir konudur. Rumların topluca çıkarılması yöneticiler arasında tartışılmıştır. Ama güncel baskıyı aşmamışızdır.

Gençlik olarak bütün ülkelerin parlamenterlerine dışişlerine ve hükümet üyelerine üç ayrı dilde basılmış fotoğrafı kitap yolluyorsunuz. Parasal olarak, adreslere ulaşmadaki zorluklar olarak bu kadar büyük bir organizasyonu nasıl gerçekleştirdiğinizi merak ediyorum. Açıkça devletten destek alıp almadığınızı merak ediyorum.

Biz çok bağımsız düşünüyorduk. Dışışlerinden adresleri çok uzun bir süre içinde aldığımızı hatırlıyorum.

Dükkanların kimlere ait olduğuna ilişkin bir liste gelmiş miydi?

Örgütlü değildir. Onlar, bir esnaftan aldığımız bilgilerdir.

“İnönü’ye maalesef karşı çıkamadık”

Demokratik Sol Parti Başkanı Bülent Ecevit, 1964’de İnönü hükümetinin Çalışma Bakanı idi. Ecevit uygulamayı şöyle değerlendirdi.

Rumların sınır dışı edilmelerine nasıl karar verildi?

Türk milleti genelde ırk ayrımı yapmaz. Değişik etnik gruplara büyük bir hoşgörü ile yaklaşır. Devleti de, gerek Osmanlı çağında olsun, gerekse de Cumhuriyet çağında olsun bu geleneğini sürdürmüştür. Ama zaman zaman bazı konulara tepki gösterildiğinde devlet bu tepkiyi çok yalınış bir biçimde göstermiştir. Bu açıdan Varlık Vergisi, çocukluktan gençlik çağıma geçiş dönemime gelmiş ve beni çok rahatsız etmişti. Ben o sırada Robert Kolej’de okuyordum ve azınlıklardan bir çok arkadaşlarım vardı. Ailelerinin düştüğü durum beni son derece rahatsız etmişti. 1964’de İstanbul kökenli Rumların, Türkiye’yi büyük ölçüde terketmeye zorlanmaları bence çok büyük bir yalınışlıktı. Bunun nedeni, 1963 sonu ile 1964 başında Kıbrıslı Rumların Türklere karşı bir zalimce soykırım girişiminde bulunmalarıydı. Türkiye o aşamada Kıbrıslı Türkleri kurtarmak için 1974’deki gibi bir müdahaleyi göze alamadı. Askeri bakımdan da hazır değildi. Tepkisini çok yalınış

bir şekilde gösterdi. İstanbul'daki Rumların Türkiye'yi terketmeye zorladı. Kıbrıs'ta olup bitenlerde onların kabahati yoktu.

Sizin Başbakanlığınız dönemlerinde bu sorun karşınıza çıktı mı?

1978'de Montrö'de o zamanın Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile görüştüğümde, tabii başlıca üzerinde konuştuğumuz konu Ege sorunu, kıta sahanlığı, adaların uluslararası saldırıları karşı silahlandırılması sorunu idi. Fakat o arada Batı Türklerinin de durumunu sözkonusu ettiğimde Karamanlis, siz o sorunu hallettiniz, dedi ve ben o uygulamayı değiştirmeye hazır olduğumu söyledim. Yani, eğer İstanbul'u bırakmak zorunda bırakılan Rumlar geri dönerlerse veya dönmek isterlerse her kolaylığı göstereceğimizi söyledim. Daha sonra sanırım Özal döneminde bir çağrıda bulunuldu ama artık o gidenler de Yunanistan'a yerleşmişlerdi.

Bu fikir o dönemki kabine içinde kimden çıktı ve nasıl gelişti?

Dış politikada rahmetli İsmet İnönü tartışılmaz bir uzman olduğu için onun kabul ettiği, gerekli gördüğü bu çözüme karşı malesef biz hükümet olarak direnebilecek durumda değildik.

Bu kadar sertliğe gerek var mıydı?

Kesinlikle bu kadar sertliğe gerek yoktu. Genelde veya azınlıklardan yeteri kadar vergi alınamıyor idiyse vergi sistemini adilleştirmek veya vergi denetimini daha etkili hale getirmek gerekirdi. Mali açıdan, vergi hukuku açısından da bakıldığında, insani açıdan da bakıldığında da son derece yanlış ve haksız bir uygulama idi.

1964 yılına bakıldığında şovenist bir hava estiriliyordu. Medya, Rum okulları ve patrikhane'yi "fesat yuvaları" olarak adlandıırıyordu. Gerçekten de o dönemki Rum okullarında ve patrikhanede bu tip eğilimleri var mıydı?

Sanmıyorum. Sorun, dediğim gibi Kıbrıs'taydı. Kıbrıs'ta şoven bir Rum yönetim vardı. Ve Kıbrıs Türklerini ya soykırımla ya da sürmek kararındaydılar. Ama Türkiye o sırada Kıbrıs Türklerini Kıbrıs'ta kurtarma olanağını bulamayınca bunun acısını İstanbul'daki Rumlardan çıkarmış oldu.

Rumların sınırdışı edilmelerinin etkileri nasıl oldu?

Türkiye'nin dış itibarı bu uygulamadan ciddi ölçüde zarar gördü. Yunanistan ile aramızdaki sorunların çözümünde karşımıza hep çarpıcı bir sorun olarak çıkıyor. Ayrıca Batı Trakya'daki Türkler de zarar gördü. Çünkü İstanbul'da geniş bir Rum nüfusunun bulunması Batı Trakya'da bulunan Türkler açısından bir denge unsuruydu. Türk nüfusunun yönetme ve ezme eğiliminde olan Yunan yönetimleri Batı Trakya Türklerine baskı uygulamada daha serbest kalmış oldular.

Türk-Yunan İlişkilerine “Aykırı” Bir Giriş

Bu başlık altında Türk-Yunan ilişkilerine tarihsel dolayımı içinde “kuş bakışı” bir yaklaşımımız olacak. Son derece karmaşık ve ayrıntılı olan bu ilişki(sizlik) yumağı içinde 1964 Kararnamesi’nin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği konusunu ampirik olarak sınama olanağına sahip değiliz. Ancak demografik etkilerinin yanısıra süregelen düşmanlık eğilimleri kaçınılmaz bir gerçek. Bu bölümde “Kıta Sahanlığı”, “Kıbrıs”, “Batı Trakya”, “12 Ada”, “Avrupa Topluluğu” gibi iki ülke arasına “resmi” anlaşmazlık maddelerinden farklı bir boyutu yansıtmak istiyoruz. Türk ve Yunan halkları arasında ekilen düşmanlık tohumlarının etki ve yönelimleri için bir giriş yapmaya çalışacağız. Çünkü Türk ve Yunan halklarının birbirlerini anlamalarında diplomatik olmayan bir tarihe gereksinim var.

Anadolu’da Rumlar yaşardı

1964 yılında yaklaşık 40 bin Rum sınırdışı edildi. Bu uygulama, Cumhuriyet Türkiye’sinin en büyük üçüncü göçünün

yaşanmasına neden oldu. Bunlardan birincisi yine Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan 'Mübadele' anlaşması doğrultusunda yaklaşık 1 milyon 200 bin Rumun Türkiye'den Yunanistan'a gönderilmesi oldu. O yıllarda Yunanistan'ın nüfusunun 3 milyon olduğu dikkate alınırsa göçün büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

İkinci büyük göç dalgası ise, Dersim İsyanı sonrasında Kurtlerin bir bölümünün batıya sürgüne yollanmasıydı.

Birinci göç dalgasına kısaca da olsa değinmekte yarar var.

1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda Yunanistan'daki 400 bin Türk ile Türkiye'deki 1 milyon 200 bin Rum yer değiştirdi.¹ 'Mübadele' olarak bilinen bu süreç öncesinde -yapılan bir hesaplama göre- Rumlar Anadolu'daki ekili toprak alanının yaklaşık yüzde 34'üne sahiptiler. Kentlerde ise imalat sanayinde çalışanların yarısına yakını Rumlardan oluşuyordu. Örneğin, İzmir'deki 3315 imalat atölyesinden 2425'inin sahibi ve çalışan 22 bin işçinin 17 bini Rum'du.²

1915'te Ermenilerin ardından 1923'te de Rumların Anadolu'yu terk etmeleri ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle meydana gelen kayıplar sonunda Anadolu'nun nüfusu 3-4 milyon azalmıştı. Bunlar hem kalifiye işgücü hem de ekonomiyi önemli ölçüde elinde bulunduran, yönlendiren bir nüfustu.

"Anadolu tarımında ihracata yönelik üretimin geliştirilmesi, yeni tekniklerin kullanılmasında da Rum ve Ermeni çiftçileri daha önde gelmekteydi. Hristiyan azınlıkların okur yazarlık, eğitim ve sağlık koşulları Müslüman Türklerinkinden çok daha iyiydi."³

Türkiye'de işgücü sıkıntısının ve yabancı sermaye ile ile-

1 Keyder, Çağlar, 1982, s:38-39

2 Keyder, Çağlar, a.g.e., s: 38, 80, 96

3 Tezel, Yahya, 1982, s: 86-87

tişimi sağlayan azınlıkların hızla çözülmesiyle doğan boşluğun giderilmesinde 1930 Anlaşması'nın önemli bir rolü oldu.

Öte yandan azınlıkların ekonomik yaşamda yarattığı boşluğun doldurulması da Türk burjuvazisinin yeşermesinde önemli bir etken oldu.

Türkiye'yi terk eden azınlıkların toprakları ve malları, Emval-i Metruke Kanunu çıkarılarak Türklere verildi. Azınlıklar 'firari' durumdaydılar. O halde bu 'zenginliğin' değerlendirilmesi gerekiyordu. Bunlar da Türk Müslüman toprak ağaları ve yeni Türk burjuvazisi oldu. Benzer bir sürecin sonraki yıllarda 1942'de azınlıklara karşı uygulanan Varlık Vergisi ile gerçekleştirildiğini görüyoruz.⁴

1910 yılı nüfus sayımına göre Anadolu ve Trakya'da yaşayan Rumların sayısı 2.4 milyondur. Bugün ise Türkiye'de yalnızca 3 bin 500 civarında Rum yaşıyor. Bunlardan 2 bini İstanbul'da, 480'i adalarda bulunuyor. İzmir'de 262 ve Ankara'da ise 734 Rum bulunuyor.⁵ Genellikle yaşlılardan oluşan bu nüfusun gençleri Yunanistan'a gitmeyi tercih ediyorlar.

1964 yılında sınırdışı kararları uygulanmadan önce yaklaşık 110-120 bin Rum İstanbul'da yaşıyordu. İmroz ve Bozcaada'da ise yaklaşık 9 bin kişilik bir Rum cemaati vardı. Adalardaki Rumların sahip oldukları topraklar 1964'de 61.5 milyon dekadı.

Bugün iki adada yaşayan 480 kişilik Rum azınlığının sahip olduğu ekilebilir toprak 64 bin dekara inmiş durumda.⁶ Buna rağmen Milli Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar doğrultusunda "iç göçün hızlandırılması" amacıyla bu iki adada Yüksek Planlama Kurulu'nun 18 Mayıs 1989 tarihli kararıyla

4 Akar, Rıdvan, a.g.e., s:89-94

5 Helsinki Watch, *The Greeks of Turkey*, 1992, s:6-7, Andrews, Peter Alford, (1992), s:201

6 Helsinki Watch, a.g.e., s: s: 28.

arsa temini ve imar planının yapılması için Toplu Konut İdaresi harekete geçiyor.⁷

Rum okullarının sayısı da bu süreç sonunda hızla azalış gösterdi. 1923'te Rum okullarında okuyan öğrenci sayısı 15 bindi. 1964'te bu sayı, 625 okulda 5 bine, 1978'de 1147'ye inmişti. Bugün ise geriye 250 öğrenci kaldı. 13 Okulda öğrenim gören bu öğrencilere Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Dairesi, stajyer öğretmen atanmasına izin vermediği için yeterli eğitim verilemiyor.⁸ Cumhuriyet döneminde uygulanan azınlık karşıtı politikalar (Varlık Vergisi-1942, 6/7 Eylül Olayları-1955, Rumların sınır dışı edilmeleri-1964, aynı dönemde İmroz ve Bozcaada'nın Türkleştirilmesi ve Kıbrıs Harekatı-1974) sonunda Rum nüfus Türkiye'yi terk etti. Gidenlerden geriye dönen ise yalnızca 70 yıl önce beraberlerinde götürdükleri Rembetiko müziği oldu!

“Yunan gavuru” ve “barbar Türk”

Türk ve Yunan halklarını birbirlerine yakınlaştırma çabası saygın bir düşünce. Ancak uygulamaya geldiğinde o kadar da güç olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü onlarca yıl boyunca süregelen bir tabunun sorgulanması hiç de kolay değil.

1923 mübadelesi gerçekleştiğinde Yunan nüfusunun yaklaşık üçte biri evlerini, tarlalarını, dostlarını bırakıp, Anadolu'dan Yunanistan'a geçti. Bu insanlar acı-tatlı pek çok anıyı da beraberlerinde taşıdılar. Yunanistan'dan gelen 400 bin Türk ve Anadolu'da Yunan işgalini yaşayanlar ise tabloyu tamamladılar. Sonraki yıllarda karşılıklı anlatılan kin, nefret ve acı dolu anılarla nesiller büyüdü.

7 “MGK Siparişi Konutlar”, *Nokta Dergisi*, 4-10 Temmuz 1993, s:48-49, Yıl: 11, Sayı: 28

8 *Sabah*, 2 Ekim 1993, *Helsinki Watch a.g.e.*, s:15)

Böylesi tarihsel bir “yükün” altından kalkmak için ilk çaba iki ülkenin aydınlarından geldi. Adını “Barış ve Dostluk Derneği” koydukları bir organizasyon ile umudun ilk harcını koydular. Ancak bu akademik ve sembolik bir girişimden öteye gidemedi. Çünkü açılan kapıdan içeri ne hükümetler ne de barışa destek verecek kitleler girmede.

Çünkü onlarca yıla sığan düşmanlık tohumları zamanla sistematik bir biçime bürünmüştü. İki toplum da kendi kültürel dokularına bu eğilimi işliyorlardı. Bir Yunanlı ya da Türk çocuğu daha ilköğretimden itibaren karşı tarafa yönelik suçlamalarla büyüyorlardı. Bunun adı tarih dersleriydi.

Ancak tarih 1980’lerdi. Tüm dünyada dışa dönük ekonomik modelleri öne çıkmıştı. Bu süreçte ihracata yönelik sanayileşme ve uluslararası ekonominin bir parçası olma eğilimindeki Türkiye, bütün komşularıyla ticari ilişkilerini artırmanın bir yolunu arıyordu. Dönemin Başbakanı Turgut Özal’ın pragmatik kimliğinde simgeleşen bu süreçte, Türkiye , Yunanistan’a yakınlaşma için olumlu sinyaller göndermeye başladı. Bu aynı zamanda Avrupa Topluluğu ile kurulacak ticari ilişkilere ve 600 milyon ECU tutarındaki 4. mali protokol örneğinde olduğu gibi kredilere de olumlu yansiyacak bir girişimdi.

Dönemin Başbakanı Turgut Özal bir Yunan gazeteciyle görüşmesinde şunları söylüyordu:

“Bakın, bu sorunlar on beş, yirmi yıldır çözülmemiş, bekliyorlar. Bırakın, üç-dört yıl daha beklesinler. Gelin, donduralım sorunları, kaldıralım, dursunlar buzdolabında, biz başka alanlarda karşılıklı güven ortamı yaratacağımız girişimlere yönelelim. Nasıl girişimler olabilir bunlar? Ekonomik alanda örneğin. Ya da turizm sektöründe. Bağımsız bilim adamlarının, daha önce değindiğimiz kitaplar konusunda yapacakları çalışmalarda.”⁹

⁹ Politakis Andreas, 1988, s: 153

Özal, tarih kitaplarında iki ulus aleyhinde varolan bölümlerin yeniden yazılmasını teklif ediyordu. Bu konuda Türk tarih kitaplarının “daha az” anti-Yunan söylem içerdiğine ilişkin iddiası vardı.

Özal ile dönemin Yunan Başbakanı Andreas Papaendreu Davos’ta biraraya geldiklerinde ele alınan konular arasında karara bağlanan nadir maddelerden biri eğitim konusu oldu. Zirvede alınan karar şöyleydi:

“Taraflar, okul kitaplarında yer alabilecek yanlış ve önyargılı bilgilerin çıkartılması amacıyla UNESCO çerçevesinde işbirliğinde bulunmayı kararlaştırmışlardır.”¹⁰

Ancak bu umut dolu başlangıç zamanla unutuldu. körpe beyinler hala “Kahpe Yunan” ve “Barbar Türk” imajı ile dolduruluyor. Tuğrul Artunkal’ın yaptığı bir araştırmaya göre Türk ders kitaplarında ‘ayrılıkçı’ Rumlar iki kez hain ilan edilmekte, Yunanlıların ulusal kurtuluş mücadelesine fazlaca değinilmeden Ulusal Kurtuluş Mücadelesi içinde ve öncesinde bütün olumsuzlukların yükünü yalnızca Yunanlılar üzerine yıkmaktadır.

Yazar bu yaklaşımı şöyle değerlendirmektedir:

“Bu kitapların aktarmaya devam ettiği kimlik ilkesi uzun süredir kendine dönüşen kısır döngüsünü kırmaya ve bu içine kapanıklıktan kurtulmaya yönelik her türlü girişimi yabancılaşma tohumu olarak niteleyerek engellemektedir. Bu nedenle “ötekiyle” uzlaşma arzusu sadece iyi bir dilek olarak kalmaya mahkumdur.”¹¹

Türk ve Yunan tarih kitaplarındaki çarpıcı benzerliği ise Herkül Millas’ın araştırmasında görüyoruz.¹²

10 *Davos Sürecine İlişkin Temel Belgeler*, İşbirliği Komitesi Toplantısı Ortak Bildirisi, s: 337

11 Artunkal Tuğrul, 1989, s: 239

12 *History Textbooks in Greece and Turkey*, History Workshop, Autumn 1991, Issue 31

Her iki kitapta da, “medeniyeti kendilerinin yarattıkları”, (s: 23-24) “Karşı tarafın barbar, katliam yapan, yıkıcı olduğu” (s: 26) , “kültürlerinin olmadığı” (s: 27) “kendilerinin hoş-görülü ve sevecen olduğu” (s: 28) ve “bugünkü sınırların yapaylığı” (s: 30) gibi tek taraflı bir yaklaşımı savunuyor.

“Türkiye ve Yunanistan değişik yollardan, bugünkü yaşamlarında etkili olan bir ortak geçmişi, Osmanlı geçmişini inkar etmektedirler... Bu da ilişkilerini olumsuz etkileyen bir kimlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Reddedilen bir ortak üstüne, iki halk, kimliklerinin en iyi tanımlanmış bölümüne, ulusluklarına sıkıca sarılabilmek için ‘ulusal kurtuluş mücadeleleri’ni sürekli anımsamak zorundadırlar. Böylece, yalnızca paylaşılmış bir geçmiş tarihin unutulmuş bir köşesine itilmekle kalmamakta, aynı zamanda da karşıtlık ve çatışmalar öne çıkartılarak tarihin yaşayan bölümünü oluşturmaktadır. Böylece, yalnızca karşılıklı güvensizlik beslenmekte, gelişmektedir.”¹³

Sorunlar bununla da bitmiyor. Halklar arasındaki iletişimi belki de en sağlıklı biçimde kurabilecek ve daha sivil bir alan olan edebiyatta da benzer güçlükler ve imaj kirlenmeleriyle uğraşmak gerekiyor.

Türk ve Yunan haklarının dostluğu için özverili bir uğraş gösteren değerli yazar Herkül Millas, edebiyatın yaşamsal önemine dikkati çekerken, Kamuoyu araştırmalarına göre Türklerin ancak onda birinin bir Yunanlıyla tanıştığını ortaya çıkarmıştır. Yunan’ın karakteri, özellikleri, huyları ve eğilimleri ile ilgili çeşitli sorulara ise “Bilmiyorum” diyenler ancak yüzde 20 dolaylarındadır. Akla kaçınılmaz olarak bir soru gelmektedir: Karşılaşmadıkları ve tanımadıkları “Yunan” ile ilgili yargılarını bu insanlar nasıl edinmişlerdir?¹⁴

¹³ Gürel, S. Şükrü, 1993, s: 11

¹⁴ Millas, Herkül, Türk Edebiyatında Yunan İmajı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Toplum ve Bilim, Güz 1990/Kış 1991, S:130-151.

Bu kritik sorunun yanıtları arasında eğitimin yanısıra edebiyat da “hakettiği” yeri almalıdır. Ancak bu yer düşküncüdür. Türk edebiyatının öndegelen üç ismi, Halide Edip Adıvar, Ömer Seyfettin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun roman, öykü ve anı kitapları baz alınarak yapılan bir çalışmaya göre, bu üç yazarın kitaplarındaki 230 Yunanlı tipinin 226’sı olumsuzdur.¹⁵

Araştırmada romanlardaki 36 kadın tipinin tamamının olumsuz, erkeklerin ise 3’ünün olumlu, 33’ünün ise olumsuz olduğu ortaya çıkıyor. Yazarların kişisel yargılarını belirttikleri bölümlerde ise 105 Yunanlı yargısının tamamı olumsuz.

Peki ya aynı yazarların anıları? Burada Yunanlı tipinin değiştiğini görüyoruz. Üç yazarın anılarındaki 3 kadının hepsi olumlu kişiler. Erkeklerin ise 14’ü olumlu, 3’ü olumsuz. Yazarların yargıları dikkate alındığında ise 21 olumlu, 41 de olumsuz yaklaşım dikkati çekiyor.

Çelişki ortada. Türk edebiyatının bu seçkin isimleri gerçek yaşamlarında sevdikleri ve olumladıkları Yunanlıları, öykülerinde ve romanlarında çarpıtarak yansıtıyorlar. Okuyucuları ise, o hiç tanışma olanağı bulamadıkları Yunanlıları kitaplardan tanıyorlar.

Ya Yunan edebiyatı? Orada da Türk deyince, aylaklık, tembellik, yavaşlık, suskunluk, çömelerek oturma ve görelî temizlik ile tanımlanıyor... Ana fikir, Türklerin Yunan topraklarını yüzyıllardır kemiren ve bu amaçla fırsat kollayan tehlikeli yaratıklar olduğudur.”¹⁶

İşte bu kültürel toprakta iki ulusun arasında karşılıklı dostluk ve saygının filizlenmesinin beklemek için fazlaca bir neden kalmıyor.

15 Millas, Herkül, *Türk Edebiyatında Yunan İmaja*, İstanbul Murat Sarıca Kütüphanesi’nde yapılan konuşma, 26 Mayıs 1991.

16 Dalegre, Joelle, *Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar 1900-1925*, 1989, s: 240-256

Ve geldiğimiz nokta

Birbirlerini anlamak, tanımak ve güvenmekten yoksun bırakılan bu iki ulusun halkları için “geleneksel” düşmanlık tohumları 1923 hariç tutulursa özellikle soğuk savaş dönemi sonrasında arttı.¹⁷

Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk ile Venizelos tarafından başlatılan iyi ilişkiler, 1950’li yıllara kadar sürdü. Hatta Demokrat Parti’nin ilk yıllarında imzalanan anlaşmalarla da perçinlendi. Ancak 1950’lerin ikinci yarısından sonra Kıbrıs sorununun kronikleşmesi ve 6/7 Eylül olayları ile başlayan gerilim sonrasında ilişkiler gerginleşti.

1960’lardan sonra ise Yunanlıların sınır dışı edilmeleri, Oniki Ada ve Batı Trakya Türklerine baskılar, 1974 Kıbrıs Harekati, Ege Denizi’nde sınır anlaşmazlıkları ile sorunlar kalıcılaştı ve arttı.

Türk ve Yunan hükümetleri düşmanlık söylemini körükleyen politikaları desteklediler. İki ülke arasında son derece geri olan ticari ilişkilere, turizm ve kültürel alanlardaki alışveriş de eklenince kısır bir ilişki süreci başlamış oldu.

Hükümetler tarafından geliştirilen bu politikaların halklar üzerinde de etkisi oldu. Balkanlarda kültürel kimlikleri birbirine en çok benzeyen iki halkı birbirlerini tanımadan düşman oldular. Zaten hemen her Türk ve Yunan ailesinden bir bireyin bu konuya ilişkin anısı vardı. Bu tarihsel miras üzerinde beslenen düşmanlık tohumları kolayca etkili oldu.

İki ulusun halkları arasındaki kopukluğu ortaya çıkaran bir çalışma 1987 yılında PIAR Araştırma şirketi tarafından yapılan bir ankette çarpıcı biçimde ortaya çıktı. Ankete yanıt veren 2151 Türk, Yunanlılarla her türlü ilişkiye olumsuz

17 Gürel, Sükrü, 1993, s: 15-16

yaklaşıyordu. Yüzde 38'i Yunanlıların kendilerine düşmanca duygular beslediği görüşündeydi. Yüzde 95'i ise Yunanlıları güvenilmez buluyordu.

Bu oran, Yunanlılarda da benzer özellikler içeriyordu. Ankete katılan 1800 Yunanlıdan yüzde 34'ü Türklerin düşmanca bir tavır içinde olduğunu düşünüyordu. Türklerle evlenmeye yanaşmıyorlar ancak tatil ve iş ilişkilerine sıcak bakıyorlardı. Türklere düşmanlık besleyelerin oranı ise yüzde 38 idi. Yüzde 73'ü Türkleri güvenilmez buluyordu.

Anketin ortaya koyduğu çarpıcı gerçek ise şuydu: Böylesine olumsuz yaklaşımlarına karşın Türklerin yüzde 93'ü, Yunanlıların ise yüzde 70'i hiç bir şekilde diğer ülkeden birisiyle karşılaşmamıştı. Türklerin yüzde 3'ü, Yunanlıların ise yüzde 9'u Türkiye'yi görmüştü.

Ankette umut veren iki nokta ise şuydu: Türklerin yüzde 77'si, Yunanlıların ise yüzde 58'i iki ülke arasındaki sorunların görüşmeler yoluyla çözümlenebileceği inancını taşıyordu. Dahası iki ülke ilişkilerinde ABD'nin parmağı olduğunu düşünenler Türkler arasında yüzde 72, Yunanlılar arasında ise yüzde 92'lik bir ağırlık taşıyordu.*

1992 yılında Yunanistan'da yapılan bir başka anket ise daha çarpıcı sonuçlar içeriyordu. Yunanlıların en çok antipati duydukları ulus sıralamasında Türkler ilk sırayı alıyordu. Ankete katılanların yüzde 73'ü akrabasının Türkle evlenmesini istemiyordu. Yüzde 70'i evini bir Türk'e kiralamayı düşünmezken, bir Türk'ü evine çağırmayı düşünmeyenlerin oranı ise yüzde 69'u buluyordu.

Araştırma sonuçlarını yorumlayan Profesör Kostas Zuraris ise şöyle diyordu:

(*) Aradan 7 yıl geçmesine karşın, iki ülke halklarını birbirine yakınlaştıran/uzaklaştıran çok kaydadeğer bir gelişme yaşanmadı. Bu nedenle de biz çalışmamızda bu anketin sonuçlarını bir ek halinde vererek, Türk ve Yunan halkları arasındaki iletişimsizliği sergilemek istedik.

“Sonuç çok mantıklı. Türkleri kimse sevmiyor. Zaten araştırma yapılmasına gerek yoktu. Hükümet ve diğer partiler Türk-Yunan dostluğu ve yakınlaşması için saçma sapan açıklamalar yapmayı durdursun.”¹⁸

Yunanlıların bu antipatisi nereden kaynaklanıyordu? Bu sorunun yanıtını ise bağımsız *Kathimerini* Gazetesi’nin yaptığı bir başka anket ortaya koyuyordu. Ankete katılan 2 bin Yunanlıdan yüzde 68’i Yunanistan’a en çok Türkiye’den tehdit geldiği düşüncesindeydi. Ancak dönemin Yunan Başbakanı Konstantin Mitçotakis’in “Yunanistan Türkiye’den tehdit edilmiyor” şeklindeki açıklamasının hemen ardından yapılan anketlerde bu oranın yüzde 53’e gerilediği ve iki ülke arasında şartlı da olsa diyalog kurulmasını isteyenlerin oranının yüzde 47 olduğu görülüyordu.¹⁹ Yunan halkının Türkiye’ye yaklaşımının hükümet politikalarına indeksli olduğunu kanıtlayan önemli bir göstergedi bu.

Ancak genelde, Yunan hükümetleri dış politikalarının eksenini “Türk tehlikesi” üzerine kuruyor. Aynı güvenlik paktına üye olmak hatta geçmişte “Sovyet tehdidi” bile bu politikayı değiştirmede. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tek sıcak çatışmayı birbirlerine karşı Kıbrıs’ta yaşayan bu iki ulus güvensizlik temelinde zoraki bir coğrafi komşuluğu yaşıyorlar.

Yukarıdaki bölümlerde de gösterildiği gibi halklar da bu düşmanlık atmosferinden etkileniyor ve tanımamalarına karşın birbirlerini sevmiyorlar.

Türk basını -Yunan basınına inceleme olanağı bulamadığımız için kapsam dışı tutuyoruz- bu süreçte anti-Yunan ve kimi zaman ırkçı söylemi ile Yunan halkına karşı düşmanlığı körükleyen önemli bir etken. Ağıza alınamayacak küfürler,

18 *Milliyet*, 27 Ocak 1992

19 *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1992

küçümseme dolu ifadeler ve Yunanlıların 'hainlikleri' basının vazgeçemediği temalar arasında yer alıyor. Bu yaklaşımın en son örneği ise iki televizyon kanalı arasındaki polemikte taraflardan birinin diğer televizyonunun patronunu küçümsemek/küfretmek amacıyla kullandığı "Rum çocuğu" ifadesiydi.

Milliyetçi çevreler ise İstanbul-Ege ve Batı Trakya ve Ege Adaları gibi bölgelerde hala hak iddialarını sürdürüyorlar. Sanki sınırların bir gün değişeceği umudu hep canlı tutuluyor.

Bu arada eski "sosyalist" ülkelerde ve Balkanlar'da taşların oynaması, milliyetçiliğin gelişmesi gibi iki dışsal faktörün yanı sıra Yunanistan'da Makedonya, Türkiye'de ise Kürt sorununun ortaya çıkışı, konjonktürü daha ağırlaştıran bir boyut taşıyor.

Türk milliyetçi çevreleri Balkanlarda bir Ortodoks ittifakının kurulmasından kaygılanıyorlar. "İçeride" kadim düşman Patrikhane'nin tavrı dikkatle izleniyor. Patrik Bartholomeos'un Sırbistan'a ve Rusya'ya yaptığı gezi hayra yorulmuyor. Patrik Bartholomeos'un "Ortodoks cephesi kurulmuyor. Böylesi siyasi yönü ağır basan bir yaklaşım içinde Patrikhane bulunmaz. Bizim işbirliğimiz tıpkı İslam Konferansı Örgütü gibi algılanmalı... Biz Türk hükümetinin desteğiyle Müslüman, Hristiyan ve Musevilerin katılımıyla İstanbul'da bir uluslararası konferans düzenlenmesi için çalışmalar yaparken, Ortodoks cephesi suçlamaları yöneltmek haksızlık oluyor"²⁰ şeklindeki açıklamalarına rağmen, bu gezi İslamcı kamuoyu tarafından şöyle yorumlanıyor:

"Kim gönderdi Patriği Sırbistan'a?

Arkasında da Yunan hariciye memurları var...

Bizans mı kuruluyor?

Tarih tersine mi çevriliyor?
Ayasofya'nın minareleri yıkılacak mı?...
Birileri bir şeyler tezgahlıyor...²¹

Ortada böyle sorular olur da, Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin 1964'te kiliseden atılan şimdiki Patrik vekili Selçuk Erenerol durur mu? O da basına bir açıklama yapıyor ve tezgahın ne olduğunu öğreniyoruz! "Korkunç Plan! Ortodokslar İstanbul'da ikinci Vatikan kuracak. Erenerol'un iddiasına göre, Yenikapı ve Topkapı'daki surlar yenileniyor, ikinci Vatikan bu surlar içinde kalan bölüm olarak düşünülüyor. Fener Patrikhanesi, Ayasofya çevresindeki metruk yerleri satın alarak zamanla bu bölgeyi ruhani bir merkez haline getirecek."²²

Nitekim bu iddiayı kanıtlayan "belgeler" bir süre sonra ortaya çıkarılıyor. Fener Patrikhanesi çevresindeki 6 tane evin son beş yıl içinde Rum azınlığından vatandaşlarca alındığı belirleniyor.²³ Bunun üzerine Patrikhane aleyhine adı konmamış bir soruşturma başlatılıyor. Patrikhane'de görevli ve bu evlerde kalan 6 Papaz, uluslararası tepkilerden çekinildiği için karakol yerine Milli Eğitim Müdürlüğü binasında polisler tarafından sorguya çekiliyor.²⁴

Yazar Baskın Oran devletin Vatikan paranoyası ile şöyle dalgasını geçiriyor:

"Kelaynak kuşları kadar kalmış, üstelik yüzde 95'i tek ayağı çukurda olan yaşlı bir Hristiyan cemaati, kendi ruhani merkezi yakınında ev almaz da nereden alır? Saptadığıma göre, bu evleri Patrikhane'de çalışanlara tahsis ediyorlarmış. Ölmesine bir kaç yıl kalmış bir dindar Hristiyan, fazladan bir evi varsa bunu

21 Uzel, Nezih, "Scolaryos'dan Bartholomeos'a", *Zaman*, 12 Ağustos 1993

22 *Günaydın*, 26 Ağustos 1993; *Sabah*, 17 Temmuz 1993

23 *Milliyet*, 29 Kasım 1993

24 *Milliyet*, 11 Aralık 1993

(cennetin anahtarını garantilemek için) papazlara tahsis etmez de Rum kökenli şarkcımız Fedon'a mı tahsis eder?"²⁵

Gerçekten de kendi insiyatifini, gücünü ve varlığını küçümseyen .bir Türkiye Cumhuriyeti'nden başka ne anlama gelir? Yunanlılar ve Patrikhane böylesine "hain" bir komplo kuracak ve Türkiye'yi oldu bittiye getirecek! Devlet de buna kayıtsız kalacak! Bu kendine güvensizlikten başka bir biçimde yorumlanabilir mi?

Evet yorumlanabilir. "Nüfusu homojenleştirmek Türk halkının heterojen kısımlarını dışlamak"²⁶ üzerine kurulu bir devlet politikası özellikle Kürt sorununun yakıcılığında yeniden şekillenmeye başladı. Bu nedenle de Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu, Lozan Anlaşması'nın azınlıklara kendi dillerinde eğitim hakkı tanıyan 39 ve 40. maddelerine rağmen Ermeni okullarında Türkçe eğitim yapılmasına karar verdi.²⁷

Ancak kamuoyunun bu konuda duyarlı davranması nedeniyle²⁸ 10 gün sonra karar değiştirildi.²⁹

Ancak Kürt sorunu nedeniyle hortlayan Türk olmayanlara yönelik düşmanlıktan, gayrimüslim azınlıklar da paylarını almaya başladılar. Yeniden onların rehin olarak kullanılabilecekleri hatırlandı. Ermenilerin, Azerbeycan'a karşı saldırılarını bir soykırım olarak değerlendiren Ülkü Ocakları'na mensup gençler bir bildiri yayınlarak, "Dünya kamuoyunun

25 Oran, Baskın, "Türkiye'de Hangi Dinden Olanlar Ev Satın Alabilir?", *Aydınlık*, 21 Aralık 1993

26 Nicolaidis, Dimitri, "Ulusal Kimlik Üzerine Düşünmek", *Birilsim*, Sayı: 45/46, Ocak-Şubat 1993, S:74

27 *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1993

28 Oran , Baskın, "Talim Terbiye Kurulu Lozan'ı Üstünde mi?", *Aydınlık*, 6 Aralık 1993; Altan, Çetin, "Lozan ve Ermenice Yasası", *Sabah*, 17 Aralık 1993

29 *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1993

duyarsızlığı devam ederse Türkiye'deki Ermeni azınlıklara karşı gerekli eylemi koyarız" şeklinde açıklamalar yaptılar.³⁰

Dediklerini de gerçekten yaptılar. Ermeni Patrikhanesi Ermeni Kiliselerine yapılan saldırıların sıklaşması ve 5-6 Ocak tarihlerindeki dini günler nedeniyle polisten koruma talebinde bulundu.³¹

Ermeni Kilisesi Patrikhane Vekili Mesrop Mutaşyan, Ermeni cemaatinin içinde bulunduğu ruh halini şöyle anlatıyor:

"... Belli kesimler, belli ki azınlıklara, vatandaşça, komşuca, kardeşçe bakmıyorlar... Türkiye'deki Ermeni toplumu olarak biz, bugünlerde had safhada rahatsızız... Eskiden yapıldığı gibi buradaki Ermenilerle dışarıdaki Ermeniler arasında çizgi çekilmelidir... İstanbul'da 12'den fazla kilisemize değişik biçimde tecavüz edildi. Üsküdar'daki bir okulumuzun devamlı camları kırılıyor. Patrikhane'ye sürekli olarak Öldürüleceksiniz, ortadan kaldırılacaksınız' biçiminde telefonlar geliyor."³²

Radikal islamcı gruplar Rum azınlığın kültürel varlıklarına karşı da saldırılara geçtiler. Fener Rum Lisesi kundaklandı³³ ardından Rum Patrikhanesi taşlanmaya, duvarlarına 'Yakında gebereceksin Patrik' yazıları yazılmaya başlandı.³⁴ Son olarak da Ortaköy'deki 500 yıllık Rum ilkokulu yakıldı.³⁵ Saldırıları düzenleyen İslamcı gruplar kendi dergilerinde bu saldırıları 'açıktan' üstlendiler.³⁶ Böylesine sıklaşan saldırılar ve en-

30 *Sabah*, 6 Nisan 1993

31 *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1993; *Hürriyet*, 31 Aralık 1993

32 *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1994

33 *Aydınlık*, 30 Eylül 1993

34 *Aydınlık*, 29 Kasım 1993

35 *Milliyet*, 21 Aralık 1993

36 *Taraf Dergisi*, Aralık sayısı

gellemeler karşısında gayrimüslim azınlıklar için yeniden ciddi bir baskı döneminin başladığından sözedebiliriz.

Yunanistan tarafında ise, şimdilerde Makedonya sorunuyla artan milliyetçilik dalgası, son genel seçimlerde (1993) Batı Trakya Türklerinin geçmişten süregelen eğitim, mülkiyet gibi sorunlarının yanısıra, özgürce seçme ve seçilme hakkının ortadan kaldırılması gibi bir sonuca yolaçtı.

Bugün uluslararası platformlarda Türkiye ile Yunanistan arasında güç ve hegemonya savaşı olarak süren gerilim, Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu üyesi olması ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki konumunun Birleşmiş Milletler tarafından haksız bulunması nedeniyle Türkiye'nin aleyhine geliyor. Özellikle de Yunanistan'ın 1994'te AT dönem başkanlığını yapacak oluşu ve bu ülkede yapılan seçimler sonunda dış politikasını "Türk tehlikesi" üzerine kuran PASOK'un iktidara gelişi sorunların daha da ağırlaşabileceği izlenimini veriyor.

Kötümser olmak için çok nedenimiz var. Birbirini iyi tanımayan iki ulus ve bizim adımıza karar veren hükümetler... 1964 yılı, Türk-Yunan ilişkilerindeki kilometre taşlarından yalnızca biriydi. 1964'te yitirdiklerimiz bir daha geri dönmeyecekler. Çocukluk arkadaşımız, komşumuz, mahallemizdeki manav... 30 yılda onlardan bize kalan anılar her geçen gün biraz daha puslaşıyor. Geride bıraktıkları evleri daha da viran artık. Kiliselerine kimsecikler uğranıyor.

Çok sesli, pek çok kültürün birlikte yoğrulduğu Anadolu toprağı bir rengini yitirdi. Şimdi "hiç olmazsa" geride kalan 3 bin 500 Rum için daha çok hava, daha çok özgürlük ve barış istemek gerekiyor. Çünkü hunlar hepimize gerekli. Çünkü burası Türkiye ve "kovsalar" da gidecek başka bir yerimiz yok.

Bu Kadar Yakın ve Bu Kadar Uzak

Türk ve Yunan halkları birbirlerini ne kadar tanıyorlar? Birbirleri hakkında ne düşünüyorlar? Sorunların çözümü hakkında ne kadar iyimserler?

Nokta Dergisi'nde 22 Şubat 1987 tarihinde Türk ve Yunan halklarının karşılıklı tavır ve görüşlerini gösteren bir anket yayınlandı. Çalışmalara Türkiye'den PIAR, Yunanistan'dan ICAP şirketleri katıldılar. Araştırma sırasında Türkiye'den 2151, Yunanistan'dan 1800 kişiye değişik konularda sorular soruldu.

Bu anketin üzerinden yaklaşık 7 yıl geçti. Bu süre içinde iki halkın birbirleri hakkındaki görüşlerini değiştirebilecek özellikte, kaydedeğer bir gelişme yaşanmadı.

Anketin sonuçlarını bu kitaba almayı uygun gördük. Bu profil "henüz" değişmedi.

İkili ilişkilerde diğer ülkelerin rolü:

Türkler: Yüzde 72, ABD'nin ikili ilişkileri etkilediği inancında.

Yunanlılar: Yüzde 92'sine göre ABD'nin ikili ilişkilerde parmağı var.

Anlaşmazlık nasıl çözülecek?

Türkler: Yüzde 77, görüşme yolunu öneriyor. Yüzde 20'ye

göre, üçüncü bir taraf müdahale etmeli. Müdahale yanlılarının yüzde 45'i, bu işi ABD yapmalı diyor.

Yunanlılar: Yüzde 58'e göre en uygun yol ikili görüşmeler. Yüzde 29 müdahale istiyor. Müdahalecilerin yüzde 59'u ABD diyor.

Karşılıklı duygular:

Türkler: Yüzde 38 Yunanlıların kendileri için düşmanca duygular beslediği görüşünde.

Yunanlılar: Yüzde 34'e göre Türkler düşmanca tavır içindeler. Bir o kadarı da, Türklerin yaklaşımını dostça buluyorlar.

Kavga neden kopuyor?

Türkler: Kıbrıs, karasuları ve Ege.

Yunanlılar: Kıbrıs, karasuları ve Ege.

Savaş kopacak mı?

Türkler: Barış için biz daha çok gayret gösteriyoruz diyorlar. Ama yüzde 23'e göre savaş tehlikesi var. Tehlike yok diyenler yüzde 36.

Yunanlılar: Barış için biz daha çok gayret gösteriyoruz diyorlar. Ama yine yüzde 23'e göre savaş tehlikesi var. Yüzde 49'u savaşa ihtimal vermiyor.

Kişisel özellikler:

Türkler: Yunanlılar konusunda fikir sahibi değiller.

Yunanlılar: Türkleri, çocuk seven, yemek içmekten hoşlanan, dindar kişiler ve mal mülk sahibi olmayı seven insanlar olarak görüyorlar.

Benzedikleri konular:

Türkler: Bilgi sahibi değiller.

Yunanlılar: İki ülkenin yiyecekleri benziyor diyorlar.

Sosyal ilişkiler:

Türkler: Her türlü ilişkiye olumsuz yaklaşıyorlar.

Yunanlılar: Türklerle evlenmeye yanaşmıyorlar ama komşuluk, tatil ve iş ilişkilerine bakış olumlu.

Yaşam tarzı:

Türkler: Yaşam tarzlarını kendilerine özgü buluyorlar.

Yunanlılar: Kendilerini Batı Avrupalı ve Akdeniz’li görüyorlar. Türkleri ise, Doğu Avrupalı ya da Arap yaşam tarzına yakın buluyorlar.

Kim kimin ülkesine gitmiş?

Türkler: Sadece yüzde 3’ü Yunanistan’a seyahat etmiş.

Yunanlılar: İlgipleri daha fazla, yüzde 9’u Türkiye’yi görmüş.

En çok gitmek istedikleri komşu ülke?

Türkler: Yüzde 4’ü için Yunanistan ilginç. En çok görmek istedikleri komşu ülke Yugoslavya.

Yunanistan: Yüzde 7’si Türkiye’ye gitmek istiyor. Ama en cazip komşu ülke İtalya.

Birbirlerini tanıyorlar mı?

Türkler: Yüzde 93, bugüne kadar hiçbir Yunanlı tanımamış.

Yunanlılar: Türklere biraz daha aşinalar. Gene de bugüne kadar bir Türk tanımış olan Yunanlıların oranı yüzde 30’u geçmiyor.

Düşmanlık derecesi:

Türkler: Yüzde 45’e göre, Yunanlılar ve Bulgarlar aynı derecede düşman.

Yunanlılar: Türklere düşmanlık biraz daha az; yüzde 38.

Güven duyguları:

Türkler: Ancak yüzde 5’i Yunanlılara güveniyor. Yüzde 95’e göre, Yunanlılar ve Bulgarlar kesinlikle itimada şayan değiller.

En çok güvenilir insanlar Türkler.

Yunanlılar: Yüzde 27 Türkleri güvenilir buluyor. En çok kendilerine güveniyorlar.

En büyük kişisel dertler:

Türkler: Sağlık ve mali sorunlar ilk sıraları işgal ediyor. Hemen arkasından işsizlik geliyor.

Yunanlılar: Sağlık ve mali sorunlar başta. Üçüncü olarak kişisel bunalımlar geliyor.

En büyük ülke sorunları:

Türkler: Yüzde 61 ile enflasyon başta. Bunu yine işsizlik izliyor. Yunanistan'la ilişkiler ve Kıbrıs sorunu yüzde 27 için önem taşıyor.

Yunanlılar: Yüzde 66 enflasyon diyor. İkinci sorun işsizlik. Yüzde 29'una göre Türkiye ve Kıbrıs sorunu önemli.

Birbirlerinden nasıl haberdar oluyorlar?

Türkler: Televizyon, yazılı basın ve radyo. Yüzde 23, Yunanistan'la ilgili verilen bilgilere güvenmiyor.

Yunanlılar: Televizyon, yazılı basın ve radyo. Yüzde 49, Türkiye ile ilgili verilen haberlerden kuşku duyuyor.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akar, Rıdvan, (1992), *Varlık Vergisi*, Belge Yayınları, Bilim Dizisi: 6
- Alexandris, Alexis, (1983), *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens Center of Asia Minor Studies
- Andrews, Peter Alford, (1992), *Türkiye'de Etnik Akımlar*, Tüm Zamanlar Yayıncılık
- Arcayürek, Cüneyt, (1985), *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960-1965)*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım
- Avcıoğlu, Doğan, (1982), *Türkiye'nin Düzeni*, 1. Kitap, Tekin yayınevi
- Cem, İsmail, (1975), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi
- Çukalas, Konstantin, (1970) *Yunanistan Dosyası*, Ant Yayınları, Yayın No: 38
- Davos Sürecine İlişkin Belgeler (1988) İşbirliği Komitesi Toplantısı Ortak Bildirisi
- Gevgilli, Ali, (1981), *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar
- Gürel, Şükrü, (1993) *Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık
- Helsinki Watch (1992), *The Greeks of Turkey*, ISBN:1-56432-056-1
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, (1968), *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi
- Keyder, Çağlar, (1982), *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt Yayınları, Yayın No: 3
- Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar, Derleyen ve Hazırlayan: Nevzat Karagil, Anıl Matbaası
- Kıbrıslıoğlu, İrfan, (1967), *Patrikhane Köstebekleri*, Ülkü Matbaası
- Lewis, Bernard, (1984), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Basımevi, 2. Baskı
- Manizade, Derviş, (1993), *65 Yıl Boyunca Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları No: 9
- Millas, Herkül, (1989) *Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Önsöz*, Tencere Dibin Kara, Amaç Yayıncılık
- Oran, Baskın, (1991) *Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İkinci Basım
- Ökte, Faik, (1951) *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları
- Politakis, Andreas, (1988), *Al Beyaz Mavi Beyaz*, Milliyet Yayınları, Yayın No: 81
- Saygı, Erol, (1993) *Gölçecada*, Serhat Yayınları

- Show, Stanford J.-Show, Ezel Kural, (1983), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları
- Tezel, Yahya, (1982), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Yayın No:4
- Toker, Metin, (1992), *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları, İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)*, Bilgi Yayınevi
- Türk Basını 1966*, Akşam Yayınları
- Türkiye Yıllığı 1965*
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, (1974), *Sağsız Solusuz Demokrasi*, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı
- Yerasimos, Sefanos, (1989), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 3. Kitap, Belge Yayınları, 5. Baskı
- Zahariadis Karolos-Alp Yusuf, (1979) *Kıbrıs*, Birikim Yayınları, Broşür Dizisi: 2

MAKALELER

- Alp, Ali Rıza, "Binlerce Türk Çocuğu Okul ve Öğretmen Beklerken, Rum Mahalle Okullarında Türk Öğretmen Bulunuyor", *Tercüman*, 21 Nisan 1964
- Alpar, Hayri, "Yeni Yunan Düzenbazlığı", *Dünya*, 3 Temmuz 1964
- Altan Çetin, "Lozan ve Ermenice Yasası", *Sabah*, 17 Aralık 1993
- Artunkal, Tuğrul, "Türk Ders Kitaplarında Yunanlı Tipi", *Türk-Yunan Anlaşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları (1990)
- Atay, Falih Rıfkı, "Buna Küstahlık Demez misiniz?", *Dünya*- 23 Temmuz 1964
- Aydın, Gülten *Aktüel* Dergisi, 24-30 Aralık, sayı 77
- Baban, Cihad, "Zeytin Dağı'nda Randevü", *Ulus*, 9 Ocak 1964
- Baban, Cihad, "Türk-Yunan Münasebetleri", *Ulus*, 14 Nisan 1964
- Baban, Cihad, "Atatürk'ün Evini Yıkacaklarmış", *Ulus*, 30 Nisan 1964
- Baban, Şükrü, "Allah, Ortodoksları Athenagoras'ın Kötü Tutumu Sonuçlarından Korusun", *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1964
- Berkes, Niyazi, "Atatürk Türkiye'sinde Ökumenik Patriklik", *Yön Dergisi*, 6 Kasım 1964, Yıl: 3, Sayı: 84
- "Bir Noktaya Kadar", *Alis Dergisi*, 30 Nisan 1964, Sayı: 515, Cilt: XXIX, Yıl: 10
- Birand, Mehmet Ali, "Türk-Yunan Sorunları Çözülmemektedir", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları (1990)
- "Biraz Daha Serinkanlı Olamaz mıyız", *Durum* dergisi, 29 Nisan 1964, Yıl: 1, Sayı: 29
- Dalegre, Joelle, "Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar (1900-1925)", *Türk-Yunan Anlaşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları (1990)
- Doğan, Yalçın, "Türkiye Kepenklerini İndirmiş", *Milliyet*, 26 Eylül 1993
- Erdem, Sabiha, "Fısıltı", *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964

- Esmer, Ahmet Şükrü, "Yunanistan'la İkili Görüşme", *Ulus*, 11 Mayıs 1966
- Esmer, Ahmet Şükrü, "Rumların Çeşidi", *Ulus*, 13 Ağustos 1964
- Esmer, Ahmet Şükrü, "Rumlarm Çeşidi 2", *Ulus*, 18 Ağustos 1964.
- Esmer, Şükrü Ahmet, "Papaendreu'nun Şerefli Vazifesi", *Ulus*, 6 Nisan 1964
- "Fears Hightened After Expulsions", *The Times*, 13 Ağustos 1964
- Fenik, Mümtaz Faik, "Fener Patriği Hesap Vemelidir", *Son Havadis*, 13 Nisan 1964
- Fenik, Mümtaz Faik, "Varlık Vergisi ve Günümüzdeki Uygulama", *Son Havadis*, 17 Temmuz 1964
- Fenik, Mümtaz Faik, "Koynumuzda Yılan Beslemişiz", *Son Havadis*, 30 Mart 1964
- Fenik, Mümtaz Faik, "Kendi Düşen Ağlamaz", *Akşam*, 10 Ağustos 1964
- Fenik, Mümtaz Faik, "Aman Düşün Havası Bozulmasını", *Son Havadis*, 20 Eylül 1964
- Gözel, Yaşar, "Türk-Yunan İlişkilerine 1964 Kararnamesi ve Boyutları", Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Master Ödevi, 1991,
- Güresin, Ecvet, "Kendileri İstediler", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1964
- Güresin, Ecvet, "Mühlet mi?", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1964
- Gürsel, Kadri, "Atina Mal Buldu", *Yeni Gündem Dergisi*, 8-14 Kasım 1987, Yıl:4, Sayı: 88
- Hennuses, Paul, "Turkey Presses Purge of Greeks", *The Washington Post*, 30 July 1964
- Ilknur, Miyase, "MGK Siparişi Konutlar", *Nokta Dergisi*, 4-10 Temmuz 1993, Yıl: 11, Sayı: 28
- İpekçi, Abdi, "Yunanlılara ve Patrikhane'ye Karşı Alınan Tedbirler", *Milliyet*, 22 Nisan 1964
- İpekçi, Abdi, "Kıbrıs Davası Yön Değiştiriyor", *Milliyet*, 17 Nisan 1965
- İpekçi, Abdi, "Patrikhane ve Rum Azınlığı", *Milliyet*, 20 Nisan 1965
- İpekçi, Abdi, "Dinamitlenen Dostluğun Altında Kalanlar", *Milliyet*, 18 Mart 1964
- İpekçi, Abdi, "Netice Verineyecek Görüşmeler", *Milliyet*, 29 Nisan 1964
- Kabaklı, Ahmet, "İnroz ve Bozcaada", *Tercüman*, 31 Mart 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Demedim mi?", *Tercüman*, 21 Eylül 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Vatandaş Athenagoras'a", *Tercüman*, 20 Ocak 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Kosti Evleniyor", *Tercüman*, 10 Eylül 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Halimiz", *Tercüman*, 2 Ocak 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Milli İktisat", *Tercüman*, 9 Ocak 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Kutsal Tugay", *Tercüman*, 6 Şubat 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Vatan Satma Vesaire", *Tercüman*, 20 Ocak 1964

- Kabaklı, Ahmet, "Yetsin Artık!", *Tercüman*, 9 Şubat 1964
- Kabaklı, Ahmet, "Sevinç", *Tercüman*, 21 Mart 1964
- Kadircau, Kaflı, "Rum", *Tercüman*, 28 Ocak 1964
- Kuseyri, Şemsi, "Atina Kilisesi ve Patrikhane", *Ulus*, 2 Şubat 1964
- "Kıbrıs'ı Dümen Suyu Politikası Yüzünden Kaybetmek Üzereyiz", *Yön Dergisi*, 23 Nisan 1965, Yıl: 4, Sayı: 108
- Manizade, Derviş, "Kıbrıs Davası Nasıl Hallolabilir?", *Milliyet*, 17 Ocak 1964
- Millas, Herkül, "History Textbooks in Greece and Turkey", *History Workshop*, Autumn 1991, Issue: 31
- Millas Herkül, "Türk Edebiyatında Yunan İmajı: Yakup Kadri Karaosmanoglu", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Güz 1990/ Kış 1991
- Millas, Herkül, "Türk Edebiyatında Yunan İmajı", İstanbul Murat Sarıca Kütüphanesi'nde yapılan konuşma, 26 Mayıs 1991
- Nicolaïdis, Dünitri, "Ulusal Kimlik Üzerine Düşünmek", *Birikim Dergisi*, Ocak-Şubat 1993, Sayı: 45/46
- Oran, Baskın, "Taliim Terbiye Kurulu Lozan'ın Üstünde mi?", *Aydınlık*, 6 Aralık 1993
- Oran, Baskın, "Atina'daki Rumlar", *Yeni Gündem Dergisi*, 2 Mayıs 1987, Yıl: 3, Sayı: 60 Tunçay, Mete, "Azınlıklar Nüfusu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 5, İletişim Yayınları
- Oran, Baskın, Türkiye'de Hangi Dinden Olanlar Ev Satın Alabilir?", *Aydınlık*, 21 Aralık 1993
- Oran, Baskın, "Rum Mallarına Gizli İpotek", *Yeni Gündem Dergisi*, 19-25 Ekim 1986, Yıl: 3, Sayı: 33
- Oran, Baskın, "Patrikhaneler Savaşı", *Aydınlık*, 20 Aralık 1993
- Orhon, Orhan Seyfi, "Rum Vatandaşlarımız", *Son Havadis*, 19 Nisan 1964
- Reşat, Mehmet, "Bazı İmtiyazlar Sona Eerken", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1964
- Suad, Faik, "Onlar Dışarıdan, Biz İçeriden", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1964
- Tanju, Sadun, "Rum Azınlığının Sosyal Şartları", *Ulus*, 5 Mayıs 1964
- Toker, Metin, "Türkiye ve Yunanistan", *Altis Dergisi*, 27 Mart 1964, Sayı: 510, Cilt: XXIX, Yıl: 10
- Toray, Hüsnü Cemal, "Londra'daki Tezimiz Yeterli Değil", *Akşamı*, 1 Mart 1964
- Touraine, Alain, "Devlet ve Ulusal Sorun", *Birikim Dergisi*, Ocak/Şubat, Sayı: 45/46
- Turan, Kamil, "Türk Ortodoks Kilisesi", *Durum Dergisi* 29 Nisan 1965, Yıl: 1, Sayı: 29
- "Türkiye'deki Rumlar", *Barış Dünyası*, Sayı: 23, Cilt: 2, Haziran
- "Türk'ten Türk'e Alışveriş Kampanyası", *Yeni Sabah*, 19 Nisan 1964
- Ulunay, Cevdet, "Türk-Yunan Dostluğu", *Milliyet*, 19 Mart 1964

- Uzel, Nezih, "Scolaryos'dan Bartholomeos'a", *Zaman*, 12 Ağustos 1993
- Ürgüplü, Suad Hayri, "Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Bazı Gizli Anılar", *Milliyet*, 27 Ocak 1976
- Ürgüplü, Suad, Hayri, "Kıbrıs Meselesi Karşısında Partilerimizin Vazifesi", *Milliyet*, 2 Ocak 1964
- Walz, Jay, "Turks Expelling Istanbul Greeks", *New York Times*, 9 August 1964
- Kabaklı, Ahmet, "İmtiyazname", *Tercüman*, 21 Mart 1964
- Yazman, Aslan Tufan, "Atina Türk Düşmanlığından Vazgeçemedikçe", *Dünya*, 23 Mart 1964
- Yalman, Ahmet Emin, "Tarihin En Büyük Haksızlığı", *Milliyet*, 10 Ocak 1964
- Yıldız, Ahmet, "Londra Konferansı ve Kıbrıs'ın Kaderi", *Aksani*, 24 Ocak 1964

GÜNLÜK GAZETELER

- Alışam* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Aydınlık* (1 Ocak 1993 - 31 Aralık 1993)
- Cumhuriyet* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Dünya* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Hürriyet* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Milliyet* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
- Resmi Gazete*
- Son Havadis* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Ulus* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Tercüman* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Vatan* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Yeni Sabah* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)

HAFTALIK ve AYLIK DERGİLER

- Alış Dergisi* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
- Barış Dünyası* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Durum Dergisi* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
- Hayat Dergisi* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Son Çağ* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
- Sosyal Adalet* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
- Türk Yurdu* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1966)
- Yön Dergisi* (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)

YAZI DİZİLERİ

“Ayder, Orhan; Oniki Adayı Nasıl Kaybettik”, *Son Havadis*, 1-2-3 Haziran 1964
Batı Trakya 1964, *Son Havadis*, 17-18 Eylül 1964

“Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları”, *Son Havadis*, 17-18 Mayıs 1964

Eftim Papa, “Fener- Rum Patrikhanesinin İçyüzü”, *Akşamı*, 7-10 Mayıs 1964

“İmroz ve Bozcaada”, *Akşamı*, 30-31 Mayıs 1964

Karaali, İhsan; “Girit’in Kanlı Alinyazısı”, *Son Havadis* 14-25 Haziran 1964

“Yunanistan’da Mağarada Yaşayan Türkler”, *Hürriyet*, 6-7-8-9 Mayıs 1964

GÖRÜŞMELER

Avukat Murat Cano

Avukat Vedat Yağdeniz

B. Harovle

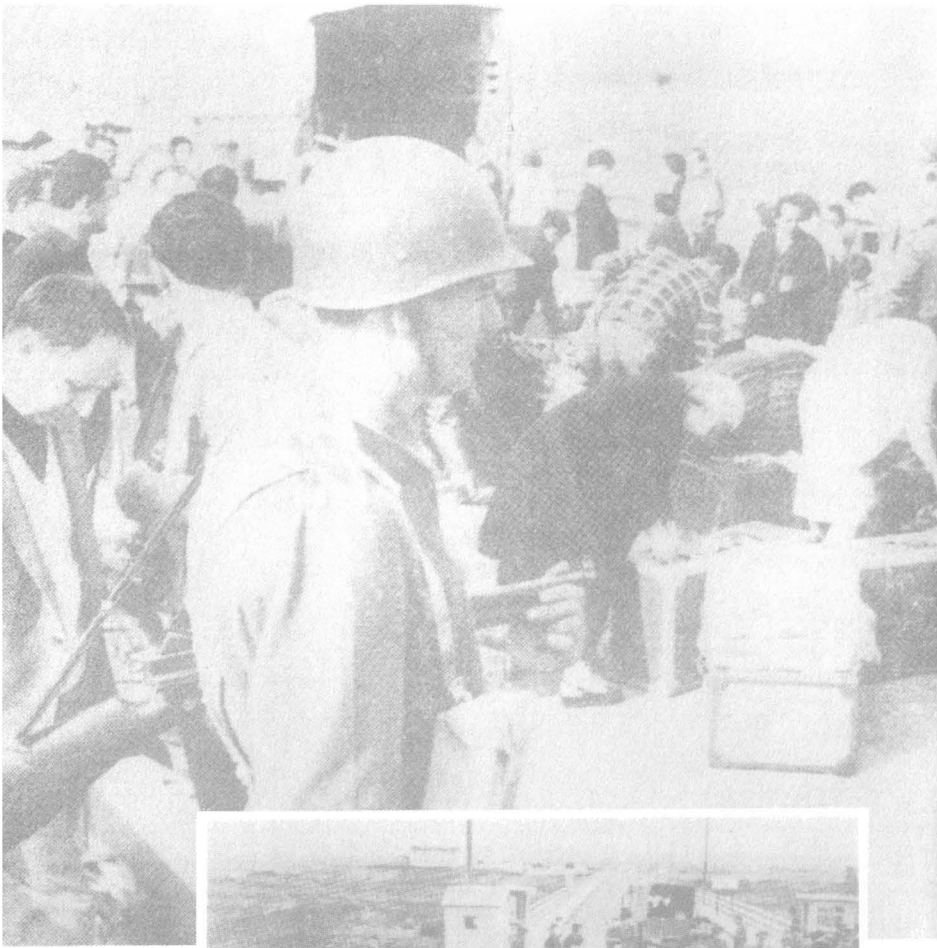
Bülent Ecevit

Prof. Neoklis Serris

Vasiliadir Mihalıs

Yüksel Cengel

Albion

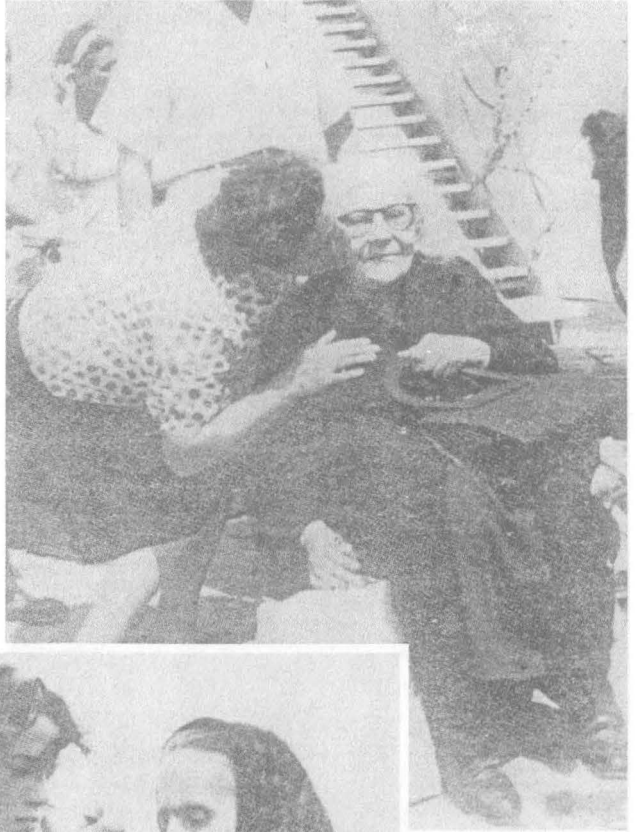

Rumlar, Türkiye'den sınır dışı edilirken kullanılan bir yöntem de sınır kapısına kadar Türk polislerinin nezaretinde gelen sürgünlerin sınır oluşturan köprüde Yunan askerlerine teslimi şeklindeydi.

Istanbul'dan sınırışı edilen bir Rum vatandaşı, bütün serveti elindeki iki çantası, ya geride kalanlar (yukarıda). Rumlar sınırışı edilirken yalnızca 20 kilo kişisel eşyalarını yanlarında götürebiliyordu. Ev eşyaları "kişisel" sayılmadığı için Türkiye'de kalmak zorundaydı (solda, altta).

Yazısız...

**Bir "muzır faaliyetçi"
daha. Allahtan erken
farkına varıldı ve sınır
dışı edildi.**

Tam 80 yıl İstanbul'da yaşamıştı. Ancak o da Yunanistan için "casusluk yaptığı" gerekçesiyle sınır dışı edilenler arasındaydı.

İnönü Hükümeti Rumları sınır dışı etmek için tanıdığı 6 aylık süreyi beklemeden sınır dışı uygulamasını başlattı. Bu uygulamaya gerekçe olarak da sınır dışı edilenlerin "Türkiye'nin güvenliği aleyhine muzır faaliyette bulundukları" açıklandı. İşte bu "muzırlardan" biri de bu yaşlı kadındı.

Yunanistan'ın Naziler tarafından işgal edilmesi üzerine İstanbul'da yaşayan bu Rum vatandaş partizan birliklerine katıldı. Arnavutluk sınırındaki savaşta iki ayağını yitirdi. Savaş bittiğinde yeniden İstanbul'daki işinin başına döndü. Ancak savaştan 20 yıl sonra bu kez İstanbul'dan sürgüne gidiyordu.

İstanbul'dan sınırdışı edilenler arasında yatalaklar da vardı. Türkiye aleyhinde faaliyet gösterdiği gerekçesiyle sınırdışı edilecekler için yayınlanan listeler gelişigüzel hazırlanmıştı. Listelerde yıllarca önce ölenlerin de ismine rastlanıyordu.

Bu yaşlı kadın Pire Limanına indiğinde United Press International haber ajansı onunla bir röportaj yaptı. Kadın Türkiye'nin güvenliğini bozduğu gerekçesiyle sınır dışı edildiğini söyledi ve "Bütün hayatım İstanbul da geçti hiç politikayla uğraşmadım" dedi. Artık elinde tuttuğu ayrıldızlı pasaportu bir daha ömrünün sonuna kadar kullanamayacaktı. Bu fotoğraf aynı zamanda Türkiye'nin sadece Yunan vatandaşı Rumları değil, Türk vatandaşı Rumları da sınır dışı ettiğinin bir göstergesiydi.

ttihat ve Terakki'den bu yana Türk devletinin azınlıklar politikasında önemli bir değişiklik olmadı. Türk-Müslüman bir ulus devleti kimliğini benimseyen Türkiye, bu kategoriler dışında kalan yurttaşlarına "özel" bir tutum takındı. Lozan Antlaşması'yla tanınan azınlık hakları geçerliydi, ama yaşanan somut tarihin etkisiyle düşman güçlerin beşinci kolu olarak görülen azınlıkların üzerine Men-i İhtikâr Kanunu, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları, İmroz ve Bozcaada'nın Türkleştirilmesi gibi pratik adımlarla gidildi. Ayrıca, her zaman her yerde uluslararası diplomasi ve pazarlıkların "nesnesi" olan azınlıklar bu topraklar üzerinde de bu konuma düşmekten kurtulamadılar. 1964 Kararnamesi ile başlayan ve yaklaşık 40 bin Rum'un sınırdışı edilmesiyle sonuçlanan süreç, elinizdeki kitabın konusudur. Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle İstanbul'da yaşayan 12 bin Yunan uyruklu Rum'un sınırdışı edilmesi kararı, Cumhuriyet döneminin ikinci önemli etnik göçüne yolaçmıştı. Sınırdışı edilenlerin malvarlığına elkondu, yalnızca 20 kilo ev eşyası ve 22 dolar para çıkarmalarına izin verildi. Bu dönemde, Rumlara ait eğitim, kültür ve din kurumları da çeşitli baskılar altına alındı. Rıdvan Akar ile Hülya Demir'in çalışmasında, bu zorunlu göç monografik bir yöntemle anlatılıyor. Politik ve diplomatik zorunluluklar ne kadar geçerli olursa olsun, dünyanın etnik-kültürel çeşitlilik bakımından en zengin yörelerinden birinde renklerin süratle azalışı ve geçmişteki renklerin süratle unutuluşu sessizce katlanılabilecek bir süreç değildir. Devletlerin politikaları, çoğunlukların veya azınlıkların şu ya da bu dönemdeki tavırları hakkında her şey söylenebilir, ama bu kitabın konusu olan göçten öncesinin, 70 bin Rum'un yaşadığı İstanbul'u, bugünün 3.500 Rum'un yaşadığı İstanbul'una göre daha renkli ve zengindir. Akar ile Demir böyle bir bakış açısıyla hareket ediyorlar.